

Magdalena Górska

USTAVOVÁNÍ A HRANICE TĚLA:

POJETÍ TĚLESNOSTI U JUDITH BUTLER

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Věra Sokolová, PhD.

Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze

Praha, červen 2006

Magdalena Górska

USTAVOVÁNÍ A HRANICE TĚLA:

POJETÍ TĚLESNOSTI U JUDITH BUTLER

Bakalářská práce

Vedoucí práce Věra Sokolová, PhD.
Studijní obor Studium humanitní vzdělanosti
Studijní program Humanitní studia

Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze

Praha, červen 2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně za použití zdrojů uvedených v bibliografii a souhlasím, aby tato práce byla zveřejněná formou zařazení do knihovny Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze.

V Praze dne 23. června 2006

.....

podpis

© 2006, Magdalena Górska, Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha

Počet normostran: 164

Počet znaků včetně mezer: 295133

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí této práce Věře Sokolové za vynikající diskuse, které se mnou vedla v průběhu vzniku mé práce, za inspirující a často i „podvratné“ připomínky a za energii a čas, které mi věnovala.

Ráda bych poděkovala také Josefu Fulkovi za souhlas s použitím jeho přednášek „Tělo, text, kritika“ přednesených na půdě Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze v letním semestru 2006 a za konzultace částí druhé kapitoly věnujících se fenomenologii, psychoanalýze a Michelu Foucaultovi.

Děkuji také Janu Matonohovi a Veronice Řepíkové za jejich trpělivost, emocionální a intelektuální podporu. Janu Matonohovi pak zvláště děkuji za několik podnětných připomínek.

OBSAH

KAPITOLA 1. ÚVOD	8
CESTA K TÉMATU	9
ČÍM SE PRÁCE ZABÝVÁ	11
STRUKTURA TEXTU	14
KAPITOLA 2. KONCEPTUALIZACE TĚLESNOSTI V TEORETICKÝCH PŘÍSTUPECH 20. STOLETÍ	17
FENOMENOLOGIE	18
POSTSTRUKTURALISMUS.....	22
PSYCHOANALÝZA	26
GENDEROVÉ TEORIE	30
RECEPCE JUDITH BUTLER A JEJÍHO DÍLA V ČESKÉM KONTEXTU	37
KAPITOLA 3. POJETÍ TĚLESNOSTI V DÍLE JUDITH BUTLER	39
I. DEKONSTRUKCE POHLAVÍ JAKO BIOLOGICKÉ DANOSTI A GENDERU JAKO SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ NÁSTAVBY POHLAVÍ	40
II. POJETÍ MATERIALITY A MATERIALIZACE.....	46
<i>i. Kritická genealogie materie a materializace</i>	47
<i>ii. Dekonstrukce materie jako ontologické danosti</i>	52
<i>iii. Reformulace pojetí materie</i>	55
<i>iv. Subverzivní potenciál materializace</i>	57
III. OD PERFORMATIVITY K CITACI.....	58
KAPITOLA 4. KRITIKA TEORIE JUDITH BUTLER: STŘETY PARADIGMAT	62
I. JAZYKOVÉ STRATEGIE	63
II. LINGVISTICKÝ MONISMUS	68
III. REPREZENTACE A RADIKÁLNÍ INKLUZIVITA.....	72
IV. DETERMINISMUS A AGENTNOST.....	76
V. SUBVERZIVNÍ POTENCIÁL PERFORMATIVITY	86
VI. TĚLESNOST PŘED DISKURSEM	94
KAPITOLA 5. TĚLO JAKO PŘEKÁŽKA NEBO NÁSTROJ?	100
KAPITOLA 6. ZÁVĚR	109
BIBLIOGRAFIE	110

Kapitola 1. ÚVOD

Genderové teorie pracují s pojetím genderu jako proměnlivé sociálně-kulturní kategorie, která popisuje uspořádání společenských vztahů na základě bipolární difference mezi „mužem“ a „ženou“. Jelikož integrální součástí genderu jakožto konceptuálního prostředku uchopování a stratifikace společnosti jsou i ostatní kulturní normativy jako sexualita, etnicita či třída, genderové teorie usilují o analýzu tohoto dualistického pojetí lidského společenství v kontextu všech normativních společenských mechanismů. Práce Judith Butler je ale v rámci genderových teorií v několika aspektech specifická. Butler nepřijímá pojetí genderu jako kulturní kategorie založené na neutrálním, biologickém těle jako samozřejmost, nýbrž si klade otázku: jakým způsobem je tělo, a tudíž i pohlaví jakožto biologické východisko genderu, uchopováno v jazyce, jak se tělo stává srozumitelným a jak je tudíž společensky konstruováno? Nespokojuje se s pojetím těla jako neutrálního pasivního prostoru, na němž dochází k zápisu společenského řádu, nýbrž hledá mechanismy, jejichž prostřednictvím je tento řád udržován navzdory explicitní kritice, která je vůči němu vznášena. Ptá se tudíž po mechanismech, jakými se tělo a subjekty aktivně podílejí na (re)produkci tohoto řádu a analyzuje způsob, jakým dochází ke vzniku legitimních těl a identifikací. Tělo a pohlaví tak pro ni nejsou neutrálními kategoriemi vycházejícími z „biologické podmíněnosti“, nýbrž společenskými koncepty a součástmi normativního společenského řádu. Ve své knize *Bodies that Matter* (Butler 1993) se Butler věnuje otázce toho, zda je tělo důsledkem diskursivního utváření, prostřednictvím jakých mechanismů se tělo stává uchopitelným a srozumitelným a kde, zda-li vůbec, je hranice mezi materiálním a diskursivním. Tato práce se na jednu stranu vydá na cestu po stopách způsobu, jakým Butler na tyto otázky hledá odpovědi, na druhou stranu její myšlení konfrontuje s řadou námitek, kterým jsou její závěry vystaveny, a pokusí se najít vlastní stanovisko jak vůči práci Butler, tak vůči kritice jejího přístupu.

Cesta k tématu

Téma této práce se proměňovalo jak v průběhu jeho hledání, tak v průběhu psaní samotného. Cesta k její definitivní podobě prošla několika zvraty a pokus o jejich rekonstrukci, která by v lineární podobě vystihla vývoj této práce a mne jako její autorky, je do jisté míry nerealizovatelný, jelikož tyto zvraty neměly vždy zřetelné hranice a nelze je redukovat výlučně na okamžik rozhodnutí napsat text jinak. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že se ztotožňuji s feministickou kritikou vědy – která klade velký důraz na reflexi pozice, z níž vychází výpověď, a text nenahlíží jako objektivní výstup odtělesněného a na okolních podmínkách nezávislého rozumu, nýbrž jako výsledek kontextu a podmínek, ve kterých vzniká, vývoje subjektu, který jej píše a proměny textu a tématu samotného – a s vědomím simplifikace a fixace, které se dopustím pokud si-li se o konstrukci narativu o vzniku této práce, domnívám se, že by politika lokace¹, vývoje tohoto textu neměla v této práci chybět.

Prvotním impulsem, jenž mne upozornil na důležitost otázky tělesnosti, byla práce, kterou jsem napsala na téma interrupce. Prostřednictvím tohoto tématu jsem si uvědomila roli těla při vytváření zkušenosti, identity a konceptualizaci společnosti a světa. Na otázce interrupce mne zaujala skutečnost, že dominantní diskursy o interrupci zcela definují nejen téma interrupce jako takové, ale také uvažování a uchopování těla a individuální zkušenosti. Začal mne proto zajímat způsob, jakým je utvářena zkušenost těla, jak se tělo stává „čitelným“ a „srozumitelným“, kde a jak jsou definovány jeho hranice, co je a co už není jeho součástí a jaký je vztah mezi subjektivitou, tělesností a společností. Jelikož jsem se v průběhu bakalářského studia věnovala genderovým studiím, zejména poststrukturalistickým genderovým teoriím, s nimiž se do značné míry ztotožňuji a kterým často bývá vytýkáno, že se nedokážou vyrovnat s materiální existencí subjektů či věcí jako takových, rozhodla jsem se prozkoumat způsob, jakým je tělo konceptualizováno v tomto teoretickém směru genderových studií. Než jsem ale jako reprezentantku tohoto přístupu vybrala Judith Butler, jež je zároveň jednou z „kanonických“ autorek anglosaských genderových teorií², uvažovala jsem o napsání práce, která by pojednávala také o několika dalších „kanonických“ teoriích věnujících se tělesnosti³. Avšak vzhledem ke

---

¹ Více k politice lokace viz například Adrienne Rich (Rich 1986).

² Zároveň bych ráda zdůraznila, že jsem si vědomá omezení, které s sebou nese studium „kanonických“ teorií. Prozkoumání „nekanonických“ pojetí tělesnosti proto může být jedním z dalších námětů pro mou magisterskou práci.

³ K otázce tělesnosti se více či méně implicitně vyjadřuje většina genderových teorií avšak některé z nich, se této otázce věnují systematictěji. Mezi ně patří například myšlení Elizabeth Grosz, Rosi Braidotti či Rosemary Hennessy, kdy každá z těchto autorek k tělesnosti přistupuje osobitým a

skutečnosti, že jsem se nechtěla omezit na stručné shrnutí jednotlivých teorií a jejich vzájemnou konfrontaci, nýbrž jsem měla v úmyslu věnovat se podrobněji způsobu, jakým jednotlivé teoretičky a teoretici uchopují otázku tělesnosti, nakonec jsem se rozhodla pojednat pouze o teorii jedné. Kromě skutečnosti, že je mi myšlení Butler blízké, což také ovlivňuje obsah a podobu této práce, rozhodla jsem se pojednat o ní také z toho důvodu, že její uvažování o tělesnosti, které představila v knize *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (Butler 1993), se zaměřuje na jednu z mého hlediska nejdůležitějších otázek, totiž na otázku (ne)existence hranice mezi materiálním a diskursivním.

Mé uchopení teorie materiality představené Judith Butler se v průběhu čtení knihy a psaní této práce několikrát proměňovalo. Nejdříve jsem měla tendenci text velmi podobně vyložit a formulovat do srozumitelné a definitivní podoby, přičemž se mi zároveň nedařilo jednoznačně fixovat a definovat termíny a koncepty, které Butler zaváděla. Avšak v průběhu práce a zejména díky provokativním otázkám, které na mne směřovala vedoucí práce Věra Sokolová, jsem si uvědomila, že klíčem k „porozumění“ teorie Butler není snaha její myšlení fixovat, nýbrž jej nechat promlouvat a dovolit významům svobodně vystupovat a proměňovat se. Konec konců sdělení, významy a texty nelze fixovat, stejně tak ani dekonstruktivní texty nemohou poskytnout pozitivní, jednoznačné a jednotně interpretovatelné závěry.

Tyto úvahy tak měly významný vliv na mou práci, která na jednu stranu poskytuje interpretaci a diskusi teorie tělesnosti Judith Butler, interpretaci, jejíž subjektivnost se projevuje ve způsobu strukturace tohoto textu, v zdůrazňování některých aspektů diskutované teorie či ve způsobu, jakým je myšlení Butler vymezováno vůči kritice, která je vůči ní vznášena. Na druhou stranu jsem se ale v této práci pokoušela reflektovat způsob, jakým dochází k fixaci a systematizaci komunikovaných významů, což je nejvíce patrné ve skutečnosti, že některé klíčové pojmy záměrně nedefinuji, nýbrž je nechávám vyplývat z kontextů, ve kterých se objevují. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že v průběhu psaní jsem o používaných termínech uvažovala a smažila se formulovat jejich významy, v závěrečné kapitole uvádím interpretaci některých z nich. Skutečnost, že tyto termíny „definuji“ až v poslední kapitole je zcela záměrná, jelikož se domnívám, že jejich interpretace je jedním z výstupů této práce, nikoli technickým předpokladem jejího napsání.

---

originálním způsobem. Avšak vzhledem k možnostem této práce rozhodla jsem se jejich myšlení prozkoumat v budoucnu, například v magisterské práci.

Čím se práce zabývá

Judith Butler (1956-...) je profesorkou rétoriky a komparatistiky na University of California, Berkeley⁴. Mezi oblasti jejího zájmu patří feministické teorie, konstrukce sexuality, kontinentální filozofie 19. a 20. století, filozofie a literatura a sociální a politické myšlení. Butler je významnou osobností současných genderových studií, queer teorie, politické filozofie a etiky. Proslavila se knihou *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Butler 1990), v níž zkoumá otázky reprezentace, konstruovanosti genderu, „pohlaví“ a sexuality, uvádí koncept performativity, jehož prostřednictvím vysvětluje způsob, jakým je genderový a heteronormativní řád vytvářen, reprodukován a udržován, přičemž současně odhaluje i její subverzivní potenciál performativity. Tato kniha nepřispěla pouze k vytvoření disciplíny queer studies, ale vyvolala také živou debatu jak ohledně možnosti existence feministické politiky založené na jednotné kategorii „žena“, kterou Butler dekonstruuje, tak ohledně jejího konceptu performativity, jenž byl často mylně interpretován jako každodenní svobodná volba a vědomá parodie. Kniha vyvolala také řadu otázek týkajících se tělesnosti, které se Butler explicitně nevěnovala. Tato kritika byla zaměřena zejména na problém hranice mezi diskursivním a tělesným. Právě na tyto otázky proto Butler reagovala v další knize *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (Butler 1993), jež je těžištěm této práce. Mezi její nejvýznamnější knihy lze řadit také: *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (Butler 1997), *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection* (Butler 1997), *Undoing Gender* (Butler 2004).

Ve svých knihách Butler používá specifické strategie psaní, které jsou pokusem o proměnu možnosti promluv umožňovaných jazykem. Jak již bylo v této kapitole patrné, mezi osobnosti, které významně ovlivnily její intelektuální směřování, lze zařadit Friedricha Nietzscheho, Jacquesa Derridu, Michela Foucaulta, Jacquesa Lacana, Julii Kristevu, Luce Irigaray či Slavojе Žižeka. Hlavním tématem jejího zájmu je způsob, jakým dochází ke konstituci subjektu v rámci genderového a heteronormativního řádu. Specifikem jejího přístupu je poststrukturalistické nahlížení skutečnosti a odmítání pojetí jednotného a celistvého subjektu determinovaného „biologickými danostmi“, jako je například pohlaví. Subjekt naopak chápe jako proměnlivý, neustále se dějící, přičemž zdání jednoty a

---

⁴ Uvedené biografické údaje o Judith Butler vycházejí z informací zveřejněných na webových stránkách Oddělení rétoriky a komparatistiky University of California a z webové encyklopedie Wikipedia.

kontinuity subjektu a jeho (genderové či sexuální) identity je podle ní výsledkem sociálně institucionalizovaných a udržovaných norem srozumitelnosti, které jsou podmínkou společenské „identifikace“ a uchopitelné a myslitelné existence⁵. Dalším významným specifickým jevího myšlení je pak pojetí subjektu nejen jako „výsledku“ diskursivního utváření, ale také jako aktéra podílejícího se na (re)produkci řádu, jenž jej utváří.

V této práci podrobně představím a prodiskutuji způsob, jakým Judith Butler přistupuje k otázce tělesnosti⁶. Stěžejním zdrojem pro mne proto bude její kniha *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (Butler 1993), v níž se Butler věnuje otázce tělesnosti subjektu a která je reakcí na námitky vznesené vůči její předchozí knize *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Butler 1990). Cílem této práce není pouhá sumarizace či představení způsobu, jakým Butler teoreticky uchopuje tělesnost, ale také analýza způsobu, jakým svou teorií vypracovává, a identifikace jak problematických, tak užitečných a inspirujících aspektů jejího přístupu. Nástrojem této analýzy pak bude konfrontace její teorie s kritikou a reakcemi, které její myšlení vyvolalo, a vymezení vlastního stanoviska vůči této diskusi. Je však nutné zdůraznit, že kapitola věnovaná konfrontaci teorie Butler s kritikou vůči ní vznášenou není vyčerpávající, nezkoumá kontext a pozadí, ze kterého jsou námitky vznášeny, a neklade si za cíl najít definitivní odpovědi. Spíše usiluje o načrtnutí konceptuálních střetů, v nichž se teorie Butler nachází a odkrytí jejich potenciale sporných a zároveň produktivních míst. Vliv na podobu a obsah této kapitoly má také skutečnost, že v rámci střetu paradigmat, jenž je patrný z uvedené diskuse, se přikláním k paradigmatu zastávanému Judith Butler.

Nejvíce kontroverzí v pracích Butler vzbuzuje aplikace jejího poststrukturalistického přístupu na otázku materiality, která podle mnohých teoretiček a teoretiků implikuje lingvistický monismus, který žitou zkušenost interpretuje výlučně prostřednictvím lingvistického přístupu ke skutečnosti a vše materiální nahlíží i v *ontologické* rovině jako jazykově konstruované. Autorky a autoři, jako je například Jacquelyn Zita, tak Butler vytýkají, že její teorie materiality představená v *Bodies that Matter* (Butler 1993) vypovídá výlučně o „diskursivně konstruovaném těle“, těle, jež je souborem jazykových konstrukcí a nereflexuje

---

⁵ Více k této otázce viz například kapitola „Subjects of Sex/Gender/Desire“ (Butler 1990).

⁶ Ve své práci nepřistupuji zcela na terminologii Butler a kromě používání pojmů, které zavádí při vysvětlování svého myšlení, pracuji také s pojmem „tělesnost“, který Butler sama nepoužívá. Důvodem je na jednu stranu skutečnost, že moje chápání tohoto termínu zahrnuje všechny tři aspekty a mechanismy, kterými Butler otázku tělesnosti vysvětluje – materii, materialitu a materializaci – tak proto, že tím chci zdůraznit tělesnost jako konkrétní problém, kterým se zde zabývám.

skutečnost, že „[...] těla také umírají, krvácejí, zvracejí, tříští se a rozpadají se na kusy“ (Zita 1996: 794)⁷. Pro mnohé je také poststrukturalistická teorie Butler příliš restriktivní a deterministická. Amy Allen (Allen 1998) se tak domnívá, že způsob, jakým Butler vysvětluje proces utváření subjektu, je deterministický, nenechává prostor pro pozitivní a komunikativní možnosti jednání v každodenním životě a neposkytuje potenciál pro zpochybňování dopadů patriarchálního a heteronormativního řádu, jako je násilí na ženách či homofobie. Butler bývá také často vytýkáno, že její kritika ideje radikální inkuzivity a reprezentace znemožňuje existenci politických aktivistických uskupení usilujících o změnu politických podmínek určitých skupin či minorit. Nejen tato ale i řada dalších kritik vznášených vůči myšlení Butler bude v této práci předmětem diskuse.

Kromě hledání stanoviska vůči námitkám, kterým je Butler vystavována, se tato práce také pokouší o prozkoumání obecnějších otázek. V průběhu práce proto budu hledat způsob, jakým Butler konceptualizuje vztah mezi materiálním a diskursivním, zaměřím se na to, co autorka považuje za tělo, zda je podle ní tělo pohlavní a genderované a jaký vidí rozdíl mezi pohlavím a genderem. Dále budu sledovat způsob, jakým podle ní tělo „vzniká“; zda je pro ni materiál, která je stále stejná, nebo je naopak proměnlivé, neustále se dějící. Pozornost budu věnovat také otázce, zda podle Butler tělo hraje roli v konstituování individuálního subjektu. Vzhledem ke skutečnosti, že Butler nepracuje s pojetím tělesnosti, nýbrž s termíny jako je materie, materialita a materializace, implicitní součástí této práce bude také sledování způsobu, jakým Butler tyto termíny používá. Dále budu také sledovat, jak její teorie materializace „probíhá“ a jaké způsoby nahlížení světa tento koncept ovlivňuje⁸. Dalším předmětem zájmu pak bude otázka, zda je tělo pro Butler a její teorii nástrojem umožňujícím proměnu společenského řádu – zda například její dekonstrukce pohlavního těla umožňuje existenci feminismu – či, jak jí často vytýká kritika, je pro ni překážkou, která vnitřně podryvá její poststrukturalistický přístup.

Nelze se zde také nezmínit o charakteristickém používání jazyka prostupujícím práci Judith Butler. Vzhledem ke skutečnosti, že Butler používá specifickou jazykovou strategii, vytváří zcela nové pojmy, které záměrně nedefinuje, a existující termíny často používá svébytným způsobem, převedení jejího myšlení, které nutně vyžaduje také uchování jejích jazykových postupů, do češtiny je proto náročným

---

⁷ „[...]bodies also fall dead, bleed, vomit, break, and fall to pieces.“ (Zita 1996: 794). Všechny překlady cizojazyčných textů citovaných v této práci jsou dílem autorky, není-li uvedeno jinak.

⁸ Zde mám na mysli například to, zda její teorie ovlivňuje způsob, jakým je tělo běžně konceptualizováno, zda rozměšňuje či naopak udržuje dichotomické chápání racionality a tělesnosti apod.

úkolem. Tento úkol je o to obtížnější, že v českém jazyce existuje velmi málo textů⁹, jež se myšlení Judith Butler věnují, a tudíž neexistuje ani ustálená terminologie, na kterou by bylo možné navázat. Táto práce, zejména část představující její koncept tělesnosti, usiluje o zachování jazykové strategie, kterou Butler používá, a o co nejcitlivější překlad či někdy spíše převod její terminologie¹⁰. Z tohoto důvodu, je také každá uváděná citace doplněná o její originální znění, jež je uvedené v poznámce pod čarou. Jazyková strategie, kterou Butler používá je také příčinou skutečnosti, že v této práci záměrně nevysvětluji a ponechávám jako ne zcela zřejmou terminologii, kterou Butler používá. Domnívám se totiž, že smysl těchto pojmů spočívá v tom, že jejich význam vyvstává průběžně v textu, termíny tak nejsou fixovány a jejich významy vyplývají nikoli z toho, co označují, ale jak jsou v kontextu označování používány¹¹. V průběhu práce s knihou *Bodies that Matter* (Butler 1993), ve které ani Butler sama zcela nedefinuje terminologii, kterou aplikuje, se navíc moje chápání těchto termínů proměňovalo a domnívám se, že i tato práce, by měla ponechávat čtenáři prostor se s těmito termíny samostatně vypořádávat.¹²

Struktura textu

Předmětem zájmu této práce tedy je prozkoumání teorie tělesnosti Judith Butler, diskuse některých implikací, které z jejího myšlení vyplývají a hledání odpovědí na otázky, které jsem zmínila v předchozí části této kapitoly. Avšak nežli se tomu tak stane, nejdříve se pokusím o zasazení jejího myšlení do kontextu konceptů tělesnosti 20. století, přičemž důvodem zařazení této kapitoly je skutečnost, že Butler sama svou práci takto nekontextualizuje, což vnímám jako její značný nedostatek¹³. V druhé kapitole proto stručně uvedu několik filozofických a teoretických konceptů, které významným způsobem ovlivnily uvažování o tělesnosti ve 20. století. Mezi představené teorie tak patří fenomenologie, zejména filozofie

---

⁹ Česko jazyčným textům zabývajícím se myšlením Butler, zejména její teorií performativity, se budu věnovat v následující kapitole.

¹⁰ Na druhou stranu bych ráda upozornila na skutečnost, že zejména v momentech, kdy diskutuji kritiku vznášenou vůči Butler, ne vždy dodržuji strategii, kterou Butler používá. Příkladem tohoto, záměrného, odklonu může být i skutečnost, že navzdory tomu, že Butler používá spíše termín „resignifikace“, který záměrně oproštuje od politických implikací, ve čtvrté kapitole často zcela cíleně hovořím o „možnosti společenské změny“, tj. používám mnohem političtější a angažovanější formulace.

¹¹ Týká se to zejména termínů materie, materialita či materializace.

¹² Avšak, s vědomím, že jakýkoli pokus o definici jednotlivých termínů, které Butler používá a vytváří, nutně tyto termíny fixuje a omezuje významy, které komunikují, v páté, závěrečné, kapitole této práce uvádím interpretaci nejdůležitějších z nich.

¹³ Na druhou stranu tato skutečnost může být záměrným důsledkem její snahy hovořit o materialitě oproštěně od dosavadních konceptů. I když poslední vysvětlení je pravděpodobné, je v jeho kontextu překvapující, že vůči některým teoriím, jako je například psychoanalýza, se Butler vymezuje, respektive se vymezuje pouze vůči částem, které jsou pro její myšlení užitečné.

Edmunda Husserla, Jana Patočky a Maurice Merleau-Pontyho; poststrukturalismus, jenž je reprezentován Jacquesem Derridou a Michelelem Foucaultem; psychoanalytické teorie Jacquesa Lacana a Julie Kristevy. Zvláštní pozornost je pak věnována genderovým teoriím jakožto konceptuálnímu rámci této práce. Avšak představení tohoto významného myšlenkového proudu se neomezí pouze na určení jeho reprezentativních osobností, nýbrž se zde zaměřím – i když ve velmi zkrácené a do jisté míry i reduktivní podobě – na myšlenkové směry, které v rámci genderových teorií existují. V závěru této kontextualizující kapitoly pak bude vyhrazen prostor pro stručné představení česko jazyčných textů, které o práci Butler byly v České republice dosud publikovány. Tímto bude zároveň otevřen prostor pro dvě následující kapitoly věnující se přímo konceptu tělesnosti v díle Judith Butler.

Třetí, čtvrtá a pátá kapitola jsou stěžejními částmi této práce. Cílem třetí kapitoly je prozkoumat způsob, jakým Judith Butler chápe tělesnost a jak se vyrovnává s otázkou „[...] jak a proč se „materialita“ stala symbolem neredukovatelnosti, tj. jak je možné, že materialita [například] pohlaví je chápána jako to, co pouze nese kulturní konstrukce a co samo proto konstrukcí být nemůže“ (Butler 1993: 28)¹⁴. První podkapitola se proto bude nejdříve věnovat způsobu, jakým Butler dekonstruuje pohlaví a gender jako sociálně-kulturní nástavbu pohlaví, čímž bude zároveň odhalen mechanismus, jakým dekonstruuje pojetí „přirozenosti“ materiality. V druhé podkapitole se zaměřím na způsob, jakým Butler konceptualizuje materialitu a materializaci. Budu se zde proto věnovat kritice pojetí materie jako ontologické danosti a zabývat se pojetím materiality a materializace tak, jak je chápe Butler. Společně s ní také podrobně prozkoumám kořeny, ze kterých stávající pojetí materie vychází, identifikuji konstitutivní avšak „nepřiznané“ aspekty materiality a nakonec, vzhledem k tomu, že její pojetí materiality bude vyplývat již v průběhu této podkapitoly, bude její rekonceptualizace materie¹⁵ velmi stručně shrnuta. Dále se také zaměřím na subverzivní potenciál konceptu materiality, který Butler předkládá. Ve třetí podkapitole se pak budu věnovat pojetí pojmu performativity představenému v knize *Gender Trouble* (Butler 1990), jenž Butler v reakci na kritiku a nedorozumění, které některé formulace tohoto konceptu

---

¹⁴ „[...] how and why “materiality” has become a sign of irreducibility, that is, how is it that the materiality of sex is understood as that which only bears cultural constructions and, therefore, cannot be a construction?” (Butler 1993: 28)

¹⁵ Termín „matter“ by bylo možné také překládat například jako *hmotu* či *látku*. Domnívám se však, že zmíněné termíny příliš implikují technické či přírodovědní pojmání tohoto termínu. Z toho důvodu jsem se rozhodla jej přikládat jako *materie* – na rozdíl od zmíněných termínů, *materie* se mi jeví jako mnohem flexibilnější uchopení sdělení, které Butler prostřednictvím termínu „matter“ komunikuje. S odkazem na předchozí odstavce této kapitoly, je zde nutné zdůraznit, že v této chvíli záměrně nepodávám výklad obsahu, který se podle mého názoru pod pojmem „matter“ skrývá.

vyvolaly, přepracovává a precizuje prostřednictvím apropracie pojetí citace, který přejímá z teorie mluvních aktů J. L. Austina.

Ve čtvrté kapitole se věnuji diskusi kritiky, která byla vůči Butler vznášena jak v reakci na knihu *Gender Trouble* (Butler 1990), tak na *Bodies that Matter* (Butler 1993). V této kapitole se pak zaměřím na námitky, které lze roztřídit do několika tématických okruhů, které přestože jsou takto schematizované, vzájemně spolu souvisejí a vzájemně se prolínají. Nejdříve se zaměřím na relativně autonomní problém jazykové strategie, kterou Butler ve svých knihách rozvíjí a jež je zdrojem široké kritiky. V druhé podkapitole se budu věnovat otázce lingvistického monismu, ze kterého Butler bývá často obviňovaná, a ve třetí podkapitole se zaměřím na otázku možnosti jednotné reprezentace a radikální inkluzivity¹⁶, která je velmi často vznášenou otázkou, zejména ze strany feministek a feministů. S touto otázkou také úzce souvisí problém deterministických aspektů její práce a subverzivního potenciálu, který její koncept performativity nabízí a jenž bude diskutován ve čtvrté a páté podkapitole. Šestá podkapitola se pak zaměří na diskusi konceptu materiality, který Judith Butler předkládá a na otázku zda a případně jak lze hovořit o před-diskursivní materialitě bez její současného konstruování.

V páté kapitole, shrnu z mého hlediska nejdůležitější aspekty teorie tělesnosti představené Judith Butler, uvedu mou interpretaci třech klíčových pojmů, které Butler v kontextu otázky tělesnosti zavádí, představím závěry, ke kterým jsem prostřednictvím této práce dospěla a odpovědi na otázky, které jsem v této úvodní kapitole nastolila.

Vzhledem ke skutečnosti, že závěry této práce budou podrobněji představeny v páté kapitole, poslední, šestá kapitola poslouží pouze jako krátké uzavření této práce. Bude v ní velmi stručně shrnuto pojetí tělesnosti v myšlení Judith Butler a bude poukázán směr, kterým je možné se do budoucna dále vydat.

---

¹⁶ Tento termín označuje představu sjednocující kolektivní identity, která je zcela inkluzivní, tj. zahrnuje a zastřešuje veškeré možné druhy identifikace či postojů, které jednotným způsobem reprezentuje. Toto pojetí je kritizováno nejen ze strany Butler, ale i feministkami jiné barvy pleti než bílé, které upozorňují na skutečnost, že feminismus není jednotným politickým hnutím, stejně jako neexistuje jednotná kategorie „ženy“.

Kapitola 2. KONCEPTUALIZACE TĚLESNOSTI V TEORETICKÝCH PŘÍSTUPECH 20. STOLETÍ

Pojímání tělesností se v průběhu dějin proměňovalo a způsob jejího nazírání byl vždy utvářen dobovými paradigmaty¹⁷. Zatímco do 18. století významnou roli v pojmání tělesnosti hrála filozofie a teologie, kdy od antiky až do novověku převládal jednopohlavní model pohlavní difference¹⁸, v 18. století, vlivem rozvoje medicíny a proměny společenských vztahů, došlo k závažné proměně způsobu nazírání těla. Zmíněný rozvoj medicíny přičinil tělu nové významy a jeho podrobná klasifikace dala vznik jak novým subjektům, tak vytvořila normy, které tyto subjekty vylučovaly a legitimizovaly upřednostňované způsoby identifikace. Avšak, způsob konceptualizace tělesnosti, jenž je v současné době z velké míry definován perspektivou přírodních věd, patří také do oblasti zájmu věd jako je psychologie, sociologie, antropologie či filozofie. Vzhledem k rozsahu možných teoretických a filozofických směrů zabývajících se tělesností a s ohledem na celou škálu perspektiv, ze kterých je možno otázku tělesnosti nahlížet, jako prostředek načrtnutí vývoje konceptualizace tělesnosti ve 20. století budou v této kapitole sloužit filozofie, psychoanalýza a genderové teorie, kdy všechny tři zmíněné způsoby nazírání, zachycování, popisování či „demaskování“ světa významně ovlivňují teorie Judith Butler.

Ve filozofickém myšlení byla otázka tělesnosti vždy přítomná zejména

---

¹⁷ Více k této otázce viz např. *Dějiny sexuality* díl 1, 2, 3 (Foucault 1999, 2003, 2003) či *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* (Laqueur 1990).

¹⁸ Jednopohlavní model spočíval v jednotném pojmání ženského a mužského těla, jehož pohlavní diferenciaci byla založena na principu stejnosti pohlavních orgánů mužů a žen, které se lišily pouze tím, že mužské pohlavní orgány byly nahlíženy jako tělu vnější, zatímco ženské pohlavní orgány, které byly koncipovány jako převrácená obdoba mužských orgánů, byly umístěny uvnitř těla.

z hlediska epistemologických implikací, které s sebou nesla. V průběhu 20. století se ale stala jedním z centrálních problémů už nejen jako prostor, jenž má vliv na poznávání světa, ale také jako součást společenského systému, která je jím jak vytvářena, tak se na něm současně podílí. Podobně jako ve filozofii i v genderových teoriích má otázka tělesnosti významné postavení jak z hlediska epistemologie, tak z hlediska dekonstrukce genderového řádu jako takového. Avšak vzhledem k rozsahu možných teoretických a filozofických směrů zabývajících se tělesností je nutno zdůraznit, že cílem této kapitoly není představit vyčerpávající výklad vývoje pojmání tělesnosti v dějinách filozofie a genderových teorií, doplněný o poučenou interpretaci psychoanalýzy. Tato kapitola také neusiluje o diskusi a konfrontaci představených myšlenkových směrů. Jejím cílem je pouze načrtnutí vývoje uvažování o tělesnosti v těch významných směrech myšlení 20. století, které mohou sloužit jako širší kontext, do něž je možné zařadit pojetí tělesnosti u Judith Butler. Za tyto směry lze označit fenomenologii, poststrukturalismus, psychoanalýzu a genderové teorie (v celé škále přístupů, které se pod tímto shrnujícím pojmenováním skrývají).

Fenomenologie

Z hlediska vývoje konceptualizace tělesnosti, který umožnil nazírání tělesna jako společenského konstruktů, je klíčový vývoj uvažování o těle ve 20. století, kdy tato otázka ve filozofii získala nový význam. Zatímco do té doby ve filozofii převažovalo dualistní chápání vztahu duše a těla, ve 20. století začal být subjekt nahlížen nejen jako psychický, ale také jako vtělený, a ona vtělenost přestala být pojímaná jako akcident subjektu, ale stala se jeho fundamentální a konstitutivní součástí. Ve filozofii 20. století tak dochází k významnému posunu jak v konceptualizaci subjektu, tak v pojetí tělesna jako takového, kdy na rozdíl od například Descartesa, který důrazně rozlišoval mezi *res cogitans* a *res extensa*¹⁹ a vyústěním tohoto rozdělení bylo jeho pojetí těla jako stroje²⁰, subjekt začal být nahlížen jako tělesný od svého

---

¹⁹ Descartes ve své knize *Meditace o první filozofii* (Descartes 2003) byl toho názoru, že jediná jistota vyplývá z myšlení. Byl přesvědčen, že jelikož může pochybovat o reálnosti toho, jak vnímá své tělo a o činnostech jež se vztahují k jeho duši (např. výživa), nemůže mít jistotu ani o jejich skutečné existenci. Jediné, co dle jeho názoru nelze zpochybnit je skutečnost, že Descartes pochybuje, přemýšlí, snaží se nalézt pravdu, tj. *užívá svou mysl*. Proto tedy *musí existovat přinejmenším on sám*, který takto myslí (jehož podstatou je myšlení) a v jehož mysli se odehrávají veškeré představy hmotného světa. Descartes si také kladl otázku ohledně toho, co je subjekt, Já, a byl si zcela jistý, že to *není tělo*, jelikož to vnímáme smysly, kterým nelze důvěřovat. Tělo navíc, dle jeho názoru, může existovat bez existence Já (mrtvé tělo). Je tedy patrné, že pro Descartesa je subjekt, Já, pouze *duší*, ve smyslu *mysli*, která je původcem všech myšlenkových pochodů, jež dokazují „Já jsem“ a vedou ho k závěru: *cogito ergo sum*.

²⁰ Descartes jako první vypracoval koncepci „člověka-stroje“. Tělo chápal jako „stroj údů“, který je prostorově lokalizován, může být bezprostředně vnímán a může být pohybován. Duší, v rámci koncepce „člověka-stroje“, chápal jako aktivismy těla (aktivizmy vyživování, chůze, smyslového

počátku, a myšlení a tělesno se staly neoddělitelnými.

Významným intelektuálním impulsem k uvažování subjektu jako vtěleného byla fenomenologie²¹, kterou lze z hlediska přístupu k tělesnosti rozlišit do dvou proudů. První přístup je reprezentován jednou z fází myšlení Husserla a jeho analýzou vědomí a způsobu, jakým se svět konstituuje ve vědomí. V tomto přístupu je tělo stále do značné míry vnímáno jako epistemologická překážka, která brání v přístupu k fenoménům. Druhý proud fenomenologie se vyznačuje integrací tělesnosti jako součásti poznávání a vědomí jako takového. Tyto fenomenologické přístupy věnují pozornost různým formám vztahování se ke světu, jako je například dotek či chůze, a za jejich představitele lze označit Merleau-Pontyho, Patočku či Barbarase.

Husserl, pro něž je hlavním epistemologickým principem epoché – tj. transcendentální redukce, která spočívá v uzávorkování samozřejmosti, jistoty a všech tezí o existenci světa –, se zaměřuje na otázku vnímání, které určuje samotnou možnost přístupů k fenoménům²² a je odtělesněnou aktivitou subjektu, který je sice zasazený ve světě, ale má schopnost transcendentálního překročení tohoto světa. V *Idejích k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I.* (Husserl 2004) Husserl zdůrazňuje, že danost věcí je tělesná a ve své tělesnosti je přítomná pro vnímání a dává se tak, že se dává vědomí, které není tělesné²³. Věc se také vždy dává z určité perspektivy, v perspektivních odstíněních, čímž je odlišná od tělesných prožitků jako je například bolest, které odstínění nemají. Jelikož perspektivní odstínění se mění, ale věc stále zůstává stejná, Husserl je přesvědčen, že ve vědomí probíhá syntéza těchto odstínění, kdy časový proud těchto odstínění je konkordantní a zbíhá se k jednomu pólu – k věci. Vědomí proto charakterizuje jako tok neustálých proměnlivých perspektiv.

---

vnímání, myšlení apod.). Zároveň také odmítal pojetí duše v rámci představy, která nediferencovaně propojuje určení duše a určení těla a proto se domníval, že vedle aktivizmů duše, existují také aktivizmy těla a člověk je tak syntézou těla a dvou druhů aktivismů: funkcí těla a funkcí duše. Tělo proto chápal jako stroj organizovaný tak, že je mu vlastní „samostatně“ reagovat na podněty, a všechny pohyby, které člověk vykonává závisí na skladbě údů a plynutí životních duchů (které moderní diskurs medicíny nazývá krvinkami), a to aniž by k tomu přispívala duše. Více viz Benyovszky 2001.

²¹ Části této kapitoly věnované fenomenologii, Foucaultovi a Kristevě z velké míry vycházejí z přednášek Josefa Fulký „Tělo, text, kritika“ přednesených na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze v letním semestru 2006. Tímto bych chtěla Josefu Fulkovi poděkovat za souhlas s použitím jeho přednášek v této bakalářské práci.

²² Husserl zkoumá základní korelaci mezi předmětem zkušenosti a způsobem jeho danosti, kdy předmět (jsoucno) je předmětem *zkušenosti*. Předmět je tím, co je proti mně, co se mi dává, tak že se *jeví*, čímž umožňuje zkušenost. Předměty se nám tedy dávají tak, že se *jeví*, že jsou *fenomény* a cílem fenomenologie je proto zkoumat způsoby, jakými se nám věci *jeví*.

²³ Svět a věci Husserl tudíž nechápe ve smyslu Platónských idejí.

Husserl se musel vyrovnat s otázkou toho, co tvoří jednotu věcí, nejsou-li touto jednotou vněmy. Učinil tak prostřednictvím konceptu adekvátní danosti věci, která se nedává skrze zkušenost, nýbrž působí jako jakási Kantovská regulativní idea, kterou není možné vidět (jinak by se věci nemohly jevit v perspektivních odstíněních), ale je zároveň ve všem neustále přítomná a je tím, k čemu se zbíhají všechny perspektivy. Pojetí dokonalé danosti ale do značné míry kolidovalo s husserlovským konceptem uzávorkování a koncept regulativní ideje jej vedl k opuštění empiricismu a rekonceptualizace vnímání. V rukopisech o pasivní syntéze Husserl rekonceptualizuje pojetí intencionality, kterou chápe jako úsilí subjektu, který tíhne k věcem. Je to významná změna ve fenomenologickém myšlení, kdy subjekt už pouze pasivně nekontempluje, nýbrž jedná a chce nazírat. Tato proměna konceptu intencionality s sebou také nese proměnu pojetí subjektu, které tentokrát již tělesnost implikuje. V *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy – Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution* (Husserl 1989)²⁴ se proto Husserl vrací k otázce vnímání, ale tentokrát s ohledem na otázku způsobu, jakým tělesnost vstupuje do nazírání světa a věcí. Jelikož subjekt svět nahlíží vždy již z nějaké perspektivy, tuto perspektivu lokalizoval v tělesnosti – subjekt totiž vždy nazírá odněkud, a tato perspektiva vychází z jeho tělesného zakotvení. Pro pozdního Husserla tak filozofická úloha tělesnosti spočívá v situování subjektu do perspektivy, ze které nahlíží svět.

Patočka problém konstituce světa, tj. způsobu, jakým se svět a věci konstituují ve vědomí, rovněž řeší prostřednictvím zakotvení subjektu v jeho tělesnosti, i když otázku konstituce pojímá zcela odlišným způsobem. Pro Patočku subjekt není pasivním pozorovatelem světa, nýbrž způsob, jakým se svět konstituuje ve vědomí závisí na tom, jak se subjekt ve světě *pohybuje*. Pojem pohybu je v myšlení Patočky naprosto centrální a implikuje nejen způsob, jakým chápe otázku konstituce světa pro vědomí, ale také postavení subjektu ve světě či jeho svobodu. Pro Patočku subjekt není pasivním receptorem, který se vztahuje ke světu v modu kontempace, nýbrž se ve světě pohybuje aktivně, čímž svět a věci současně konstituuje. Existence tak přestává být neutrálním stavem a stává se *výkonem*, který implikuje úsilí, tj. překonávání klidového stavu, ke kterému subjekt inklinuje. V doslovu ke knize *Přirozený svět jako filozofický problém* (Patočka 1992) Patočka také

---

²⁴ Tento text nebyl dosud přeložen do češtiny, z toho důvodu zde odkazují k jeho anglickému překladu.

zdůrazňuje, že zakotvenost existence v pohybu znamená také její zakotvenost v tělesnosti. Dalším aspektem pohybu je také jeho směřování (pohyb od východiska k cíli) a uskutečňování možnosti, které je zároveň zdrojem svobody. Jelikož podle Patočky se pohyb neodehrává na substrátu, nýbrž substrát sám vzniká v pohybu²⁵, subjekt se stává subjektem prostřednictvím pohybu. Patočka tak dospívá k závěru, že subjekt nikdy není zcela „hotový“. Díky centrálnosti pojetí pohybu, který je vždy tělesný, se tak pro Patočku tělesnost stává ontologickou a epistemologickou podmínkou subjektu a subjektivitu již nelze zkoumat odvisle od toho, jak žijeme.

Další významný fenomenologický filozof, Merleau-Ponty, inkorporuje tělesnost do fenomenologie prostřednictvím zkoumání samotných předpokladů, ze kterých vychází husserlovská fenomenologie, zejména jeho koncept epoché. Podle Merleau-Pontyho je subjekt, který epoché provádí, již ve světě. Může sice usilovat o provádění epoché, ale k tomu, aby mohl svět uzávorkovat, musí věřit, že svět je a že subjekt je v něm. Subjekt má tudíž substanciální jistotu světa a Merleau-Ponty se ptá po povaze této víry ve svět. V tomto okamžiku pro Merleau-Pontyho vstupuje do hry otázka tělesnosti subjektu: domnívá se, že víra ve svět se nachází v podobě smyslových jistot. Jistota vnímání, která předchází reflexi, je pro něj stejně silná jako cogito a je nezpochybnitelná. Merleau-Ponty se také odlišuje od Husserla ve způsobu, jakým chápe vztah věci a subjektu. Podle něj věc je tím, co brzdí a zastavuje pohled, přičemž pohled neproniká skrze perspektivní aspekty jevu, aby z něj vymanil ideu. Subjekt je tudíž ve světě angažován, protože kdyby jej transcendoval, věc by nemohla brzdit jeho pohled. Také svět Merleau-Ponty chápá odlišně. Vnímá jej sice také jako horizont, ale je to horizont všední a dějinný, který je tvořen nánosy, lidskými rysy a není jimi pouze označen.

Filozofie Merleau-Pontyho tak ustavuje tělesnost jako základ, který umožňuje vnímání. Tělesno tak už není clonou, která se nachází mezi subjektem a věcí, nýbrž je tím, co zakládá možnost samotného vnímání a přístupu k věcem. Člověka proto vnímá jako součást světa a zároveň zdůrazňuje, že nelze dosáhnout „čistého“ vnímání jak proto, že subjektivita a perspektivnost jsou podstatou možnosti vidět, tak proto, že bytí samotné je „zrnité“, věc se nedává čistě a vnímání je mezerovité. Z hlediska pravděpodobného vlivu Merleau-Pontyho na Judith Butler je nutné si povšimnout způsobu, jakým Merleau-Ponty vymezuje bytí. Podle něj pojetí bytí a nebytí jako protikladů vychází ze špatné dialektiky, protože bytí a nebytí je spolu

---

²⁵ Zde Husserl reformuluje Aristotela.

vzájemně propojeno a vždy jedno implikuje druhé. V tomto pojetí bytí byl Merleau-Ponty inspirován Bergsonem, podle něhož představa nicoty implikuje víc než představu bytí, protože obsahuje v sobě jak bytí, tak myšlenku: „co by bylo, kdyby bytí nebylo?“ (tedy akt negace, který se dodatečně připojuje k představě bytí). Tento způsob uvažování, jenž věnuje pozornost způsobům, jakými jsou kategorie, jejichž prostřednictvím je svět strukturován, konstruovány, je velmi blízký způsobu, jakým uvažuje Butler a lze v něm vyzorovat paralely k jejímu pojetí abjekce²⁶ a úlohy, kterou jí přikládá. Souvislost mezi Merleau-Pontyho pojetím bytí a nebytí a pojmem abjekce u Judith Butler více vyvstane v okamžiku, kdy osvětlím její používání tohoto konceptu abjekce (viz kapitolu 3, podkapitolu 2).

Fenomenologická filozofie tak významným způsobem otevřela otázku tělesnosti pro filozofické myšlení 20. století. Navzdory skutečnosti, že v *Bodies that Matter* (Butler 1993) je možné k ní nalézt pouze několik stručných odkazů, a to spíše k myšlení Merleau-Pontyho než k fenomenologii jako takové, lze tento filozofický směr a diskuse, jenž v jeho rámci probíhala, považovat za velmi významný kontext, jenž umožnil další formování úvah o tělesnosti obecně.

Poststrukturalismus

Dalším významným filozofickým směrem, který podstatným způsobem ovlivnil myšlení 20. století, je poststrukturalismus, jenž je hluboce zakořeněný jak v díle Judith Butler, tak ve většině stávajících genderových teoriích. Mezi jeho hlavní představitele patří například Roland Barthes, Jean-François Lyotard, Paul de Man, Jonathan Culler, Jacques Derrida či Michel Foucault. V této kapitole se budu věnovat pouze myšlení posledních dvou uvedených autorů, Jacquesu Derridovi a Michelu Foucaultovi.

Pro filozofii Jacquesa Derridy je centrálním pojmem *différance*, respektive „différance“. Jak uvádí Miroslav Petříček (Petříček 1997), tento Derridův termín v sobě obsahuje dvě dimenze, jež je možné ilustrovat například na utváření výrazu *rezonance*, která odkrývá dvojí dynamiku: jak pohyb (rezonování), tak výsledek tohoto pohybu (zvuk). Obdobně *différance* odkrývá dvojí dynamiku znaku: pohyb značení (síť vzájemných dynamických odkazů znaků), tak „výsledek“ tohoto pohybu, význam. A právě tato dynamika, která upozorňuje na otevřenou povahu jazyka

---

²⁶ Vysvětlení pojmu abjekce viz poznámka č. 82.

jakožto sítě nekonečných řetězců označování, které ve své přítomnosti a nepřítomnosti vytvářejí významy, které ale nejsou trvalé a fixní, nýbrž proměnlivé a neustále se dějící, je pro poststrukturalismus klíčová. Avšak než bude pozornost zcela věnována poststrukturalismu, je vhodné se také podívat na způsob, jakým k jazyku přistupuje strukturalismus, na který poststrukturalismus reagoval²⁷.

V strukturalismu je význam znaku zaručován strukturou jazyka, kdy znaky mají význam pouze proto, že je za nimi jejich systematické uspořádání, kterého nabývají vzájemnou a systematickou diferenciací. Tato struktura je uzavřená a komunikace je jí determinovaná, protože každý mluvčí se musí podrobit systému jazyka, pokud má být srozumitelný. Tento systém je sice časově proměnlivý, ale tyto změny jsou možné výlučně na pozadí systému, a pokud se mají stát jeho součástí, musí být kolektivně sankcionovány. Takto je jazyk nástrojem organizace a klasifikace skutečnosti, je mocí, která nám vládne bez našeho vědomí.

Poststrukturalismus usiluje o demaskování moci jazyka, proto klade důraz na pluralitu významu a hledá místo, kde je tento mocenský systém stále porušován a kde se ukazuje jeho *otevřená struktura*²⁸. V rámci poststrukturalistického pojetí jazyka znak nemá význam, jenž je plně zaručen předem existujícím systémem, nýbrž se neustále *děje*. Tím zároveň poststrukturalismus zpochybňuje zastupitelskou představu znaku. Podobně jako u strukturalismu je znak sice vymezen diferencí k jiným znakům, ale tato diference není pevná či stabilní, jelikož i forma, která diferencuje hranice znaků, je vždy v pohybu. Znak v sobě také vždy nese stopy jiných znaků, kterými je vymezen, a které samé v něm nejsou přítomné. Pro Derridu tak znak nezastupuje věc samou, protože vždy je vymezen tím, co není přítomné, tedy těmi znaky, jejichž stopy jsou v něm přítomné. Věc sama je tak „výsledkem“ nepřítomného, kdy znak nikdy neoznačuje označované, nýbrž vždy odkládá přítomnost označovaného. Podle Derridy proto „neexistuje žádná identita, pouze diference, nejsou ústřední body myšlení, je jen síť vzájemně propletených znaků, nekonečný řetězec označujících odkazujících vždy ještě někam jinam. „Význam“ je dán výlučně těmito vztahy a diferencí mezi znaky, nikdy tedy není zcela přítomen v jednom znaku, nýbrž je rozptýlen podél celého řetězce označujících“ (Nünning 2006: 137).

---

²⁷ Výklad poststrukturalistického a strukturalistického pojetí jazyka se z velké míry opírá o knihu *Úvod do (současné) filozofie* (Petříček 1997).

²⁸ Jako toto místo Derrida určil umění a literaturu, které v sobě obsahují „ozvláštnění“, díky němuž umělecké dílo narušuje vžitý automatismus vnímání a mluvení o skutečnosti, kdy tímto automatismem myslí jazyk jako „skrytou instituci“. Umění je tedy otevřenou strukturou, která je v pohybu a ustavičně se děje a v jejím pohybu je možné také odhalit neustálý tok významu.

Derridu lze také určit za původce konceptu dekonstrukce. Pojem dekonstrukce se do jisté míry vzpírá jednoznačnému pozitivnímu vymezení, jelikož je myšlenkovým postupem usilujícím o zpochybnění stálosti či univerzality významů a kulturních kategorií. Přesto, lze dekonstrukci charakterizovat jako kritický přístup k „západnímu“, logocentrickému myšlení, které usiluje o vtěsnání a „zestručnění“ plurality významů, společenských interakcí a zkušeností pomocí dichotomií jako příroda-kultura, subjekt-objekt, tělesno-duševno do homogenizujících a normativních vzorců převládajících forem myšlení. Derridovská dekonstrukce tak usiluje o zpochybnění stávajících režimů myšlení, mluvení, či obecně strukturace světa, které probíhají v jazyce, a to jak prostřednictvím zpochybnění kulturních dichotomií skrze jejich vzájemné převrácení, jež rozmývá či vymazává jejich hranice, tak skrze nejednoznačné používání jazyka²⁹, které si je ale zároveň vědomo nemožnosti úniku strukturujícím bipolaritám. Barkerovi a Galasińskému se podařilo dekonstrukci zachytit velmi výstižným a zároveň srozumitelným způsobem:

„Dekonstruovat znamená rozkládat na části, rozebírat za účelem hledání a ukazování předpokladů textu. Zahrnuje v sobě odstraňování hierarchických binárních opozic jako je řeč/písmo, skutečnost/zdání, příroda/kultura, rozum/šilenství apod., které [...] zajišťují pravdu skrze vylučování a devalvování „podřazené“ části binarity. Při dekonstruování binarit západní filozofie a zpochybnění „metafyziky přítomnosti“ (tj. ideje stálého, v sobě-přítomného významu) Derrida musí používat tentýž konceptuální jazyk západní filozofie, o jehož rozebrání usiluje. Aby vyznačil tuto tenzi, která může být odhalena prostřednictvím strategie převrácení (tj. stavěním písma před jazyk, zdání před skutečnost), ale nikoli překonána či odstraněna, Derrida své koncepty vystavuje „vymazávání“. Vystavovat slovo vymazávání znamená jej nejdříve napsat, pak jej škrtnout se zachováním jak onoho slova, tak jeho škrtnuté verze. „Vymazávající“ používání známých a obvyklých konceptů má za cíl narušovat to, co je důvěrně známé jako něco, co je zároveň užitečné, nezbytné, nepřesné a chybné. Derrida tudíž usiluje o odhalení nejednoznačnosti metafyzických opozic a významu jako takového (Barker, Galasiński 2001: 10)³⁰.

---

²⁹ Ona nejednoznačnost používání jazyka je vědomým zdůrazňováním samotné povahy jazyka, jeho neustálého odkladu významu a simultánní víceznačnosti pojmů. Viz například Derridovi pojmy *psaní*, *farmakon* či *doplňěk* (*supplément*).

³⁰ To deconstruct is to take apart, to undo, in order to seek out and display the assumptions of a text. It involves the dismantling of hierarchical binary oppositions such as speech/writing, reality/appearance, nature/culture, reason/madness etc. that [...] guarantee truth through excluding and devaluing the

I když Derrida explicitně nepromýšlel otázku tělesnosti, jeho myšlení, zejména pojetí jazyka a teorie dekonstrukce, významně ovlivnily další vývoj jak filozofie, tak specificky i uvažování o tělesnosti nikoli jako o neutrální danosti, ale jako o sociální konstrukci, která se sama podílí na udržování společenských norem a je jimi utvářena.

Druhým významným teoretikem, který i navzdory odmítání jakékoli klasifikace svého myšlení, bývá řazen mezi poststrukturalisty, je Michel Foucault. Jeho myšlení se již přímo dotýká otázky tělesnosti a jeho teorie, podobně jako myšlení Derridy, mělo i přímý a zásadní vliv na teorie Judith Butler. Foucault, podobně jako jeho učitel Althusser, vychází z pojetí ideologie, která není chápána jako falešné vědomí, jak je tomu například u Marxe, ale je materiální, ztělesněná ve státních ideologických aparátech jako jsou školy, soudy či rodina. Ideologie také konstituuje subjekty jak prostřednictvím vykonávání praktik, které subjekty utvářejí, tak prostřednictvím interpelace, vyvolávání k subjektivitě. Vztah mezi ideologickým aparátem a subjektivitou má tak dvojí povahu: na jednu stranu vyvolává subjekt k subjektivitě, kterou sám utváří, na druhou stranu je na subjektech závislý, jelikož ty jej udržují³¹. Myšlení Foucaulta se tak zaměřuje na odhalování ideologických polí, v jejichž rámci poznatky získávají svou objektivitu, a na hlubinné vrstvy, které konstruují empirické poznání subjektu. Dospívá k závěru, že poznatky jsou konstruovány na základě epistémické konstelace, kdy tělo není akcidentem poznávání, ale jeho základem.

Jako cíl svého teoretického úsilí si v práci *Slová a věci* (Foucault 2000) proto klade zkoumání kulturních dějin a nereflektovaného epistémického podloží našeho poznávání se zaměřením na jazykovědu, ekonomii a biologii. Mimo jiné díky zkoumání proměňování těchto tří společenských principů v rámci tří epistém, které ve zmíněné knize identifikoval (jedná se o renesanční, klasickou a moderní epistému), v *Archeologii vědění* (Foucault 2002) dospěl k závěru, že vše je založeno

---

'inferior' part of the binary. In deconstructing the binaries of western philosophy and attacking the 'metaphysics of presence' (i.e. the idea of a fixed self-present meaning) Derrida must use the very conceptual language of the western philosophy he seeks to undo. To mark this tension, which can be exposed by a strategy of reversal (i.e. putting writing before speech, appearance before reality) but not overcome or replaced, Derrida places his concepts 'under erasure'. To place a word under erasure is to first write the word and then cross it out, leaving both the word and its crossed out version. The use of accustomed and known concepts 'under erasure' is intended to destabilize the familiar as at one and the same time useful, necessary, inaccurate and mistaken. Thus does Derrida seek to expose the undecidability of metaphysical oppositions, and of meaning as such.

³¹ Zde, jak bude patrné z následující kapitoly, je velmi dobře patrná paralela mezi althusserovským pojetím ideologie a způsobem, jakým Butler konceptualizuje materialitu a performativitu.

na principu *výpovědi*³², která je vždy kontextuální a je vždy symptomem něčeho – je symptomem epistémické konstelace³³. Právě prostřednictvím zkoumání konstelací výpovědí, je možné odhalit epistémické pole či podloží, ve kterém jsou výpovědi prolašovány.

V *Dohlížet a trestat* (Foucault 2000) se Foucault zaměřuje na způsob, jakým jsou těla a subjekty disciplinovány a to ve dvou úrovních moci: v úrovni moci svrchované a v úrovni mikromoci. Svrchovaná moc je mocí zákonů a působí seshora jako následek. Je a musí být viditelná (viz např. spektakulárnost trestů). Mikromoc působí zezdola, je preventivní a proto také nemá spektakulární, ale neviditelnou povahu. Mikromoc tak uzpůsobuje subjekty k tomu, aby vyhovovaly normám, byly standardní a to včetně jejich tělesnosti. Foucault tak chápe tělo jako povrch záznamu historie a právě toto pojetí tělesna společně s jeho konceptem moci a disciplinizace významně ovlivnily mezi jinými i konstruktivistický proud genderových teorií.

Poststrukturalistické myšlení je základním východiskem teoretického uvažování Judith Butler. Vzhledem ke skutečnosti, že v této práci bude ještě mnohokrát explicitně odkazováno k výše zmíněným autorům a konceptům myšlení, a také s ohledem na případné opakování některých tvrzení, domnívám se, že na tomto místě není nezbytné poukazovat na jednotlivé teoretické koncepty, které Butler ovlivnily a které jsou konstitutivní součástí jejího myšlení.

Psychoanalýza

Z hlediska důležitosti postihnutí nejvýznamnějších myšlenkových impulsů, které ovlivnily úvahy o tělesnosti ve 20. století, je nutné se zmínit také o psychoanalýze, respektive o její lacanovské, lingvisticky založené reinterpretaci³⁴.

Jako významný moment práce Jacquesa Lacana z hlediska otázky tělesnosti, lze identifikovat jeho pojetí formování ega, jehož počáteční fázi spatřuje v období kolem šestého měsíce stáří dítěte, v takzvaném „stádiu zrcadla“³⁵. Lacan

---

³² Foucault *výpověď* nikdy zřetelně nedefinoval, nicméně negativně popsal co výpověď není v *Archeologii vědění* (Foucault 2002).

³³ Viz Fulka 2004.

³⁴ V následujících pasážích věnovaných psychoanalýze Jacquesa Lacana čerpám zčásti z knihy *Panství člověka a touha ženy* (Barša 2002) a zejména z interpretace Lacana, jak ji Judith Butler představuje v knize *Bodies that Matter* (Butler 1993).

³⁵ Lacanova teorie zrcadla vychází z Freudova konceptu narcismu.

zdůrazňuje, že stádium zrcadla není pouhou fází ve vývoji subjektu, nýbrž stává se vzorem způsobu, jakým se subjekt vztahuje ke svému obrazu a k druhému, jenž se tak stává jeho nezbytnou součástí. V rámci stádia zrcadla se tak „jáství [...] od počátku ustavuje jakožto obraz v druhém a pro druhého, a v narcistním identifikačním splnutí dokonce *jakožto* druhý – jakožto otisk jeho projekce. Druhý není vnějším subjektem, který by se náhle vynořil před již existujícím já. Je naopak nejpůvodnějším počátkem já. [...] Já obracející se na druhého mimo sebe je již ustaveno druhým uvnitř sebe, je vždy již jiným, který se na mne dívá“ (Barša 2002: 85).

Jak Butler poukazuje, ve stati „The Mirror Stage as Formative of the *I* Function, as Revealed in Psychoanalytic Experience“ (Lacan 2002) Lacan tuto myšlenku dále rozpracovává a tvrdí, že stádium zrcadla je také samotnou *identifikací* a ego lze proto charakterizovat jako kumulativní výsledek svých vlastních formativních identifikací. Podle Lacana tak ego nepředchází identifikaci, ale naopak, identifikace předchází ego a tím, co ego ustanovuje, je identifikační vztah k vlastnímu obrazu, kdy ego samo o sobě je *vztahem*, je kumulativní historií imaginárních vztahů, které lokalizují „centrum“ ega a utvářejí obrysy těla mimo něj. Lacanovo zrcadlo tak nepředstavuje pre-existující ego, ale je jakýmsi rámcem, ve kterém se ego prostřednictvím projekce rozehrává.

Takto chápané ego mění způsob nazírání toho, co je uvnitř a vně subjektu. Představa, že ego se identifikuje s předem existujícím objektem, jenž je mu vnější, už nemůže být platná, protože samotné kategorie vnějšího a vnitřního nejsou ustavovány prostřednictvím relace Já k objektu, ale skrze identifikaci s internalizovaným „vnějškem“ – jež je samo o sobě vztahem –, která se odehrává na úrovni imaginárna. Tento intra-subjektivní vztah, identifikace prostřednictvím stádia zrcadla, ustanovuje vztah subjektu ke sobě samému a ke skutečnosti. Prostřednictvím zrcadlového obrazu tak dítě získává viditelnou integritu a koherenci svého těla³⁶, které se vyjevuje jako Jiné³⁷. Avšak, jak poukazuje Barša, tato integrita není založená na niterné totožnosti, nýbrž na rozštěpu či odlišnosti, jejichž popření je konstitutivní podmínkou možnosti integrity a jednotné totožnosti.

---

³⁶ Tělo, které dosud bylo vnímané jako rozparcelované tak získává jednotu a celistvost v obrazu Jiného, který je zároveň jeho vlastním očekávaným obrazem.

³⁷ Ego je tak na jednu stranu *objektem*, který nemůže trvat současně se subjektem a tato jeho časová budoucnost je příčinou jeho jinakosti vůči subjektu. Na druhou stranu ale Ego není subjektu ani vnější, nýbrž je neustále nestabilním prostorem, ve kterém se odehrává a je neustále vyjednávaná ona prostorová odlišnost. Právě tato myšlenka – že identifikace není jednoduše něčím co se stane či odehraje, nýbrž je *neustále* utvářená, zpochybňována a vyjednávaná – je také klíčovým aspektem myšlení Judith Butler.

Prostřednictvím teorie zrcadla tak Lacan chápe tělesno jako psychickou projekci, která se odehrává během primární, imaginární fáze identifikace, tj. ve stádiu zrcadla. Na rozdíl od Freuda, který chápal utváření ega jako výsledek psychického formování, Lacan toto pojetí reformuluje a rozpracovává do podoby nové, již zmiňované teorie, ve které do hry vstupuje také tělesno. Ve stadiu zrcadla podle Lacana tudíž dochází k utváření „morfologie těla“ – psychické projekci, idealizaci těla jako celistvého a plně kontrolovaného. Onen aspekt projekce je klíčovou a nezbytnou podmínkou vytváření objektů a ostatních těl a jedině prostřednictvím imaginární morfologie mohou objekty a druzí vystupovat.

Pro Judith Butler je psychoanalýza jedním z mála konceptů, s nimiž explicitně polemizuje. Zatímco některé její prvky přijímá či je ke svým potřebám modifikuje (jako například zahrnutí vyloučeného druhého, abjektu, coby konstitutivní součásti Já) nebo je zcela přepracovává (jako například rekonceptualizace falu, jenž nenáleží výlučně maskulinitě), jiné kritizuje či odmítá. Vzhledem ke skutečnosti, že se k myšlení Lacana v této práci vrátím již pouze v kontextu vztahu jazyka a tělesnosti, ráda bych se v tomto místě zastavila u kritiky, kterou Butler vůči jeho konceptu morfologie vznáší. Butler zdůrazňuje, že toto Lacanovo pojetí je nedostačující a problematické, a to přinejmenším ve dvou rovinách. Zaprvé, v Lacanově pojetí je morfologické schéma, které je epistemickou podmínkou existence objektů a Jiných, konceptualizováno jako maskulinní, a působí tudíž antropocentricky a androcentricky. A zadruhé, tělo, které Lacan v „The Mirror Stage“ (Lacan 2002) chápe jako jakýsi prostor, jenž je ovládán (odehrává se ve sféře imaginárna), v jiné práci, *The Signification of the Falus* (Lacan 1958), reformuluje prostřednictvím pojetí *falu* jako to, co ovládá všechna označování (odehrává se v rovině symbolična). Navzdory tomu, že Lacan kritizuje ztotožňování falu s jakoukoli tělesnou částí či imaginárním účinkem, toto odmítnutí se v jeho myšlení stává tím, co konstituuje samotný symbolický status, který falu přisuzuje. Butler přesto tvrdí, že v rámci logiky Lacanova myšlení je falus – který Lacan považuje za privilegovaný označující symbolického řádu a jehož ztotožňování s penisem zásadně odmítá – určitou idealizací tělesné části. Toto Lacanovo pojetí Butler považuje za značně problematické a obsahující v sobě mnoho rozporů³⁸.

Velmi zajímavé uchopení tělesnosti, jež se pohybuje na průsečíku literární teorie,

---

³⁸ Více k této otázce viz kapitoly „The Lesbian Phallus and the Morphological Imaginary“ a „Phantasmatic Identification and the Assumption of Sex“ (Butler 1993).

psychoanalýzy a genderových teorií, kterým bude věnovaná pozornost v následující sekci, nabízí Julia Kristeva. Ve své knize *Revoluce v básnické řeči*³⁹ se Kristeva zabývá otázkou pojetí subjektu, řeči a textu a kritizuje dosavadní dominantní teoretické proudy v lingvistice, o kterých se domnívá, že berou-li vůbec v potaz úlohu subjektu, připouští pouze fenomenologický subjekt vypovídání, tj. subjekt jako vědomí, jako to, co vědomě produkuje znaky a smysl. Podle ní lingvistika považuje řeč za nositele významu a subjekt je tím, kdo vyjadřuje své intence či artikuluje kategorie. Avšak takovéto pojetí subjektu a jazyka nebere v úvahu otázku tělesnosti subjektu. Kristeva se ale domnívá, že subjekt by měl být východiskem pro lingvistiku, zejména psychoanalyticky chápaný subjekt, tj. subjekt, který má nevědomí. Domnívá se také, že je důležité zkoumat dopady, jaké má nevědomí na mluvení subjektu, což je opět problém, který do té doby nebyl lingvistikou brán v úvahu. Podle Kristevy je jazyk aktivitou, která se pohybuje na křižovatce dvou složek: symbolična a sémiotična. Na úrovni symbolična je subjekt schopen vytvářet smysl. Avšak pokud by řeč byla pouhou produkcí smyslu, jak lze vysvětlit individuální odchylky v používání jazyka? Kristeva, která se ve své práci zaměřovala mimo jiné také na literární teorii, si všimla, že literární řeč je závislá na prvcích, které do symbolična, jakožto produkce významu, nezapadají. Těmito prvky je například rytmus či muzikalizace promluvy. Dospěla tedy k závěru, že symbolično, které chápala v lacanovském smyslu, ale současně jej konceptualizovala jako vše, co je zachyceno jako znak, samo o sobě nemůže vysvětlit fenomén řeči. Tento problém ale může pomoci vysvětlit zavedení pojetí sémiotična. Sémiotično, které lze do jisté míry přirovnat k lacanovskému pojetí imaginárna⁴⁰, podle Kristevy předchází symboličnu a to jak chronologicky (vyskytuje se ještě před stádiem zrcadla), tak logicky (je nezbytné k tomu, aby došlo ke konstituci symbolična). Sémiotično tedy chápe jako to, co je neverbální, uniká režimu symbolična, ale současně je distinktivní⁴¹.

---

³⁹ V českém jazyce byl publikován výbor z této práce v knize *Jazyk lásky* (Kristeva 2004).

⁴⁰ Lacan chápe imaginárno jako fázi ve vývoji dítěte, která předchází symboličnu, začlenění subjektu do jazyka a společenských norem. Je to fáze, ve které je dítě v symbióze s matkou. Fáze imaginárna končí se vstupem do fáze symbolična, která nastává ve stádiu zrcadla, které se odehrává přibližně v šestém měsíci stáří dítěte. Ve fázi zrcadla, prostřednictvím zkoumání svého obrazu, se dítě učí koordinovat své do té doby dle erotogenních zón rozparcelované tělo a prostřednictvím identifikace s obrazem v zrcadle dochází ke vzniku „zárodku Já“. Ve stádiu zrcadla tak dochází k fúzi tělesná a Já. Po fázi zrcadla již není návratu do imaginárna, které je tak nepojmenovatelné a nevyjádřitelné.

⁴¹ K závěrům o distinktivnosti sémiotična Kristeva dospívá prostřednictvím psychoanalytických poznatků o vývoji dítěte. Nemluvně před stádiem zrcadla sice ještě není subjektem, ale to neznamená, že se v jeho mysli nic neděje. V mysli dítěte dochází k silnému vývoji, který je konstituován pudy, kdy tento vývoj, jak poznamenává Melanie Klein, lze přirovnat až k psychotickému stavu, kdy se jedná o schizoidně-paranoidní pozici, kdy dítě, které je kojeno nevnímá objekty, ale pouze parciální objekty, které mají pro dítě efektní význam (např. prso matky). Podle psychoanalýzy se tak dítě vztahuje ke

Podle Kristevy mezi sémiotičnem a symboličnem existuje jakási přehrada, která brání průniku sémiotična do domény symbolična. Je jí thétično, fáze, ve které je sémantično překonáváno a v nestálosti, která je výsledkem tohoto překonávání, dochází ke vzniku „pevných bodů“, jež se ve stádiu zrcadla začínají ustalovat. Kolem těchto pevných bodů pak vzniká znaková a významová struktura, která je obecně sdílená a současně s tím dochází ke zrodu subjektu a vyčlenění objektu. Kristeva ale zdůrazňuje, že i když je thétično později nahrazeno symboličnem, thétično, respektive sémitoično, nikdy zcela nemizí a je nadále přítomné v symboličnu například v podobě aliterací či rytmu řeči; v podobě fenoménů, které nejsou zachytitelné jako znak. Pojem thétična tak podle ní je tím, co postihuje ony individuální aspekty řeči, které lingvistika dosud opomíjela. Na rozdíl od Lacana se tak Kristeva domnívá, že symbolično nevytváří Já, sémiotično je to, co onu jednotu symbolična ničí a zábranou průniku destruktivního sémiotična do symbolična je thétično, které působí jako jakási přehrada. Jazyk, a zejména literární a básnický jazyk, je pro Kristevu prostorem kohabitace sémiotična a symbolična (jež jsou jinak vzájemně neslučitelné), která se projevuje v individuálním stylu, rytmu či intonaci, které chápe jako tělesné aspekty jazyka.

Mezi další významné teoretičky pracující s psychoanalýzou a jejichž myšlení často bývá začleňována mezi genderové teorie, lze zařadit také Luce Irigaray či Hélèn Cixous. Každá z těchto teoretiček psychoanalýzu přepracovává a jejich texty tak mohou být příkladem široké variability konceptů, jež bývají zařazované do kategorie „psychoanalýza“.

Genderové teorie

Další významný posun v konceptualizaci tělesnosti ve 20. století přinesly genderové teorie⁴², které z velké míry navazovaly na zmíněné filozofické proudy a vedly s nimi

---

světu dvojím způsobem. Na jednu stranu chce vstřebat vše, co je pro něj dobré (*introjekce*) a co je zle, chce vyloučit (*abjekce*). Tento vývoj dítěte, ve kterém se střetává introjekce s abjekcí je divoký a násilný. Právě rozeznávání toho, co je dobré a co je špatné vede tedy k závěru o distinktivnosti sématična.

⁴² V této práci jsem se rozhodla používat termín „genderové teorie“, nikoli „feministické teorie“, a to i navzdory skutečnosti, že v rámci klasifikace genderových teorií, kterou v této kapitole uvedu, lze identifikovat teorie, jež jsou běžně označovány za feministické. Termín „genderové“ teorie používám z toho důvodu, že na rozdíl od termínu „feministické teorie“, jež implikují spíše zaměření pozornosti na pozici „žen“ v rámci společnosti a sledují konkrétní politické cíle, „genderové teorie“ kladou důraz na komplexní analýzu společenského řádu bez důrazu na jednu z pozic či identifikací v jeho rámci. Způsob, kterým klasifikuji jednotlivé proudy genderových teorií, pak neklade důraz na historický vývoj feministického myšlení, ale zaměřuje se zejména na konceptuální rámování, které je možné v rámci těchto teorií rozlišovat.

debatu. Než však představím několik vybraných autorek věnujících se otázce tělesnosti z perspektivy genderových teorií, respektive jejich konstruktivistického proudu, je nutné nejdříve představit rámec samotných genderových teorií.

Genderové teorie, analyzující genderové a heteronormativní hierarchické vztahy ve společnosti, nejsou homogenním teoretickým směrem, nýbrž mají dynamickou a heterogenní povahu. Přesto je možné *do jisté míry* rozdělit debatu v rámci genderových teorií do dvou *zobecnujících* směrů, které mezi sebou vedou neustálou debatu a jejichž teoretické stanoviska vedou často i k rozdílným konceptualizacím otázky tělesnosti: esencialismu a konstruktivismu. Toto rozdělení do dvou kategorií je ale značně *problematické a reduktivní* a jak bude patrné i z klasifikace, kterou níže uvedu, mnohé teoretické přístupy tyto dvě kategorie různým způsobem překračují, rozmývají a problematizují.

Nejenže je sporné už samotné rozřídění genderových teorií do dvou směrů, je nutné také vzít v úvahu, že i tyto dvě kategorie (esencialismus a konstruktivismus) jsou ve svém jádru *heterogenní* a jak v rámci esencialismu, tak v rámci konstruktivismu je možné identifikovat řadu dalších myšlenkových proudů. Navzdory reduktivnosti, která je nevyhnutelným důsledkem systematizace, uvedu zde stručnou klasifikaci genderových teorií, k níž se přikláním nejvíce a která je přejata z knihy Ewy Hyży *Kobieta, ciało, tożsamość. Teorie podmiotu w filozofii feministycznej końca XX wieku* (Hyży 2003)⁴³.

V rámci esencialismu lze podle Hyży rozlišit tři typy uvažování: esencialismus biologický, filozofický a historický⁴⁴. Představitelky biologického feminismu jsou například Sulamith Firestone, Mary Daly či Adrienne Rich, podle kterých fyzická odlišnost žen a jejich reprodukční funkce jsou příčinou útlaku žen (Firestone), či zdrojem jejich privilegované pozice vůči mužům, kteří ve skutečnosti na ženách pouze parazitují (Mary Daly) nebo měly by být důvodem pro pozitivní valorizaci žen (Rich). Firestone tak přepracovává pojetí třídního útlaku založeného na útlaku ekonomickém, na útlak založený na pohlavní – to, co je hlavním hybatelem dějin tak podle ní není vztah k vlastnictví výrobních prostředků, nýbrž otázka reprodukce. Podle ní tak „ženská třída“ je obětí ženských biologických vlastností, které jsou asociované s reprodukcí. Daly ale k otázce biologického zakotvení ženství

---

⁴³ Ráda bych zde zdůraznila, že z této knihy nepřijímám pouze způsob klasifikace genderových teorií, ale o její interpretaci opírám také výklad teorií jednotlivých autorek, které uvádím, což také zdůrazňuji prostřednictvím citace nikoli z jejich prací, ke kterým odkazuji, ale z knihy Hyży, jejíž prostřednictvím jsem myšlení jednotlivých autorek charakterizovala.

⁴⁴ Tento druh klasifikace přejímá Hyży od Barbary Marshall, která jej popsala v knize *Engendering Modernity: Feminism, Social Theory and Social Change* (Marshall 1994).

přistupuje s opačnými hodnotícími závěry. Podle ní biologie situuje ženu do privilegované pozice a žena pro ní představuje pokračování přírody a jednotu s ní. Rich zase usiluje o přepsání patriarchální kultury a o kreativní a pozitivní přístup k mateřství. Biologický esencialismus tak definuje „ženskou podstatu“ na základě biologických vlastností chápaných jako „přirozené“, „přírodní“ „danosti“ těl, které jsou ontologicky neutrální.

Filozofický esencialismus lze ztotožňovat například s dílem Simone de Beauvoir a Mary O'Brien. Tento proud esencialismu, podobně jako předchozí, také klade důraz na zkušenost žen s reprodukcí a mateřstvím. Postavení Beauvoir v rámci esencialismu je příkladem již zmíněné problematičnosti klasifikace feminismu na esencialistický a konstruktivistický, jelikož v její filozofii lze spatřovat jak esencialistické, tak i konstruktivistické aspekty. Beauvoir například jako jedná z prvních autorek ve své knize *Druhé pohlaví* (Beauvoir 1967) tvrdí, že člověk se ženou nerodí, ale stává. Avšak jak poukazuje Hyžy, v její filozofii je zřetelně patrná lokalizace ženské identity do specificky ženského těla a příčinu útlaku žen Beauvoir spatřuje v mužské kultuře, která ženu staví do pozice Druhého a odepírá ji status autonomního subjektu. Naopak O'Brien prostřednictvím podobné argumentace poukazuje na alienaci mužů, která je způsobená nemožností porodit, kdy tato nemožnost je příčinou jejich neustálých snah o transcendenci své tělesnosti. Ve filozofickém esencialismu je tak podstata ženství odvozována od filozofických či ontologických představ, kdy „ženy“ a „muži“ jsou stále vnímány jako vnitřně homogenní bipolární kategorie.

Historický esencialismus genderovou subjektivitu pojímá na základě analýzy dějinného pojmání pohlavně diferencovaných rolí ve společnosti. Představitelkami tohoto směru jsou například Michelle Rosaldo, Dorothy Dinnerstein či Sherry Ortner. Příčinu degradovaného postavení žen ve společnosti Rosaldo spatřuje v dějinné úloze žen vykonávat domácí práce. Podobně i Dinnerstein se domnívá, že dělba práce na základě pohlaví a úděl ženy starat se o děti je historická, a je přesvědčena, že toto rozvržení rolí je příčinou postupné degradace lidské kultury. Ortner zase sofistikovaně upozorňuje na způsob, jakým ženy v průběhu dějin byly spojovány s přírodou, která byla chápána jako inferiorní vůči kultuře. Historický esencialismus, zejména ten reprezentovaný Ortner, tak do jisté míry opouští představu biologického podmínění pohlavní difference a zaměřuje se na otázky společenského zakotvení této hierarchické bipolarity s odvoláním na univerzální kulturní a společenské normy. Jeho esencializující tendence lze ale spatřovat v zobecňování společenských norem (jako například dělba práce či zákaz incestu) a zamlčování plurality v rámci (nejen)

genderových identit.

Druhý směr v rámci feminizmu představuje konstruktivismus, jenž se zaměřuje na analýzu a dekonstrukci formování a působení systémů společenské reprezentace, mocenských vztahů či strukturujících socio-kulturních kategorií jako je například „žena“, „rasa“ či „heterosexualita“, a usiluje o odkrytí jejich univerzalizujících a normativních dopadů. Společenské kategorie tudíž vnímá jako sociální konstrukty, které jsou součástí společenských mocenských vztahů, jenž vytváří a legitimizují upřednostňované druhy identifikace, čímž zároveň „přivolávají“ subjekty k bytí. Konstruktivismus, jenž je z velké míry ovlivněn poststrukturalismem, odmítá humanistické pojetí subjektu jako racionálního, autonomního a stabilního, subjektu, pro nějž je jazyk pouhým nástrojem (cíle)vědomé komunikace. Chápe naopak subjekt jako subjekt, který nikdy není zcela celistvý, jako subjekt v pohybu, v neustálém procesu proměny. Na rozdíl od esencialismu se nezabývá otázkou esenciálních či určitým společenským skupinám společných charakteristik jako je například mateřství, ale věnuje pozornost tomu, co je symbolické (zde je patrný vliv Lacana), jazykové (Derrida) a mocenské (Foucault). Jazyk konstruktivismus nechápe jako pouhý nástroj komunikace, který je subjektem ovládán, nýbrž jako strukturující princip, jenž je přítomný ve všech aspektech společnosti, kterou, včetně subjektu, utváří.

Podobně jako esencialismus, ani konstruktivismus není jednotným teoretickým směrem. V rámci konstruktivismu je však ještě náročnější vytvořit jakékoli klasifikační schéma, jež by umožnilo vymezení jeho nejvýznamnějších „směrů“ a postav. Jedním z možných schematizujících přístupů by mohlo být rozdělení feminizmu na „měkký“ a „tvrdý“⁴⁵. „Měkký“ konstruktivismus by pak bylo možné charakterizovat jako teoretický směr usilující o analýzu způsobu, jakým je společnost konstruována se zaměřením na odkrytí, zpochybnění a denaturalizaci „zažitých“ socio-kulturních představ utvářejících jak společnost, tak i subjekty. Jako odlišující rys tohoto „proudu“ by pak bylo možné identifikovat absenci podrobné reflexe konstruovanosti „ontologické“ povahy zkoumaných kategorií. Příkladem „měkkého“ konstruktivismu by tak mohlo být i myšlení Ortner, které Hyžy identifikovala jako „historický esencialismus“⁴⁶, jenž se na jednu stranu zaměřuje na

---

⁴⁵ Tato klasifikace již nepochází od Hyžy, nýbrž je výsledkem mého uvažování o konstruktivistických přístupech v rámci genderových studií, které vychází ze způsobu, jakým se Butler vymezuje vůči konstruktivismu.

⁴⁶ Možnost zařazení „historického esencialismu“, podobně jako zmíněné Simone de Beauvoir či Julie Kristovy a Luce Irigaray – myšlení posledních dvou zmíněných autorek vychází ze silných konstruktivistických předpokladů a zároveň strategicky používá esencialismus – do obou těchto kategorií, tak opět poukazuje na problematičnost jakékoli klasifikace.

otázky konstruování kategorie „ženství“ v rámci vývoje lidské společnosti, na druhou stranu ale nezpochybňuje kategorii „žena“ jako takovou. Mezi tento směr konstruktivismu lze také zařadit druh myšlení, který sice dekonstruuje kategorie jako gender a pohlaví, ale uchovává pojetí autonomního subjektu, jenž má možnost volby a je schopen svobodně rozhodovat například o genderu či rase, které bude performovat.

Mezi představitelky „tvrdého“ konstruktivismu pak lze zařadit například Judith Butler⁴⁷, jejíž pojetí tělesnosti je stěžejním problémem této práce. „Tvrdý“ konstruktivismus tak lze chápat jako myšlení, které dekonstruuje „veškeré“ „jistoty“, které slouží klasifikaci zkušenosti ve světě. Z hlediska otázky genderové identity, se tak nespokojí pouze s relativizací kategorie genderu, ale dekonstruuje také kategorii pohlaví, což, jak bude ukázáno v dalších kapitolách této práce, má také velmi zajímavé implikace co do způsobu, jakým uchopuje otázku tělesna a materiality. Obecně však lze říct, že „tvrdé“ konstruktivistické teorie genderových studií přistupují k tělesnosti jako k prostoru, v němž je možné překonávat dualismy těla a duše, materiálního a diskursivního, determinismu a autonomního jednání. Identitu nazírají jako soubor žitých a ztělesněných možností spíše než jako výsledek přírodních daností. Konstruktivistické genderové teorie také zdůrazňují, že tělesná existence subjektu není statická a neměnná, nýbrž je proměnlivá a neustále se děje. Jak poznamenává Lois McNay, tělesnost je „[...] prostorem, ve kterém se fyzično, symbolično a sociálně překrývají, tělo je dynamickou a proměnlivou hranicí. Je prahem, skrze který je žitá zkušenost subjektu se světem inkorporovaná a realizovaná [...]“ (McNay 2000: 32-33)⁴⁸. Avšak zatímco většina konstruktivistických teoretiček a teoretiků by s McNay souhlasila v jejím pojetí tělesna jako mnohoúrovňové „křižovatky“ na/ve/prostřednictvím které se sbíhají, prolínají a vzájemně konstituují veškeré normativní společenské systémy (i když mnoho z nich by jistě namítlo, že tělo není jediným takovýmto prostorem), ne všechny autorky a autoři by s ní ale souhlasili v jejím pojetí těla jako hranice či prahu.

Přístupy k tělesnosti v rámci konstruktivistických proudů genderových teorií

Otázka tělesnosti patří v rámci konstruktivistických proudů genderových teorií

---

⁴⁷ Butler by zřejmě tuto klasifikaci odmítla jako příliš binární a fixující a také proto, že ve svém myšlení neusiluje o radikalizaci konstruktivismu, nýbrž o jeho dekonstrukci, která by nebyla jeho zavržením ale odkrytím jeho komplexnosti. Této možné kritiky jsem si také vědomá, avšak, jak jsem již zmínila v úvodu k této části, nenacházím jiný způsob klasifikace, jenž by nebyl v žádném aspektu reduktivní.

⁴⁸ „[...] the point of overlap between the physical, the symbolic and the social, the body is a dynamic, mutable frontier. It is the threshold through which the subject's lived experience of the world is incorporated and realized [...]“ (McNay 2000: 32-33).

k problémům, kterým je věnována značná pozornost. Jednotlivé autorky a autoři tělesnost uchopují odlišnými způsoby a v této kapitole bych ráda uvedla alespoň ukázkou možného rozepjetí konceptů, jimiž lze tělesnost uchopovat. Mezi nejznámější anglosaské autorky genderových teorií, které se zabývají otázkou tělesnosti a jejichž přístupy se v mnoha rovinách překrývají a zároveň výrazně liší, patří, kromě Judith Butler například Susan Bordo, Elizabeth Grosz či Donna Haraway⁴⁹.

Susan Bordo, se ve své knize *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body* (Bordo 1993) zabývá konkrétními kulturními fenomény, které se odehrávají na „ženském“ těle a domnívá se, že takové společenské jevy, jako je anorexie či bulimie, nejsou výsledkem pouhého kultu štíhlosti, jenž dominuje západní kultuře 20. století a nemohou být vysvětleny pouze prostřednictvím medicíny či psychologie. Bordo se proto věnuje vysvětlení těchto jevů z hlediska způsobu, jakým jsou ve společnosti utvářeny a mocenských (genderových) režimů, které v jejich vzniku, apropriaci a udržování hrají roli. Její teorie se tak zabývá politicky a historicky utvářeným tělem, jež podléhá kontrole, omezením a vykořisťování; tělem, které, v duchu Foucaulta, nazývá „poslušným“ tělem (*docile body*), které se snaží dosáhnout neustále proměnlivého a neuchopitelného ideálu „ženství“, jehož prostřednictvím je disciplinováno a normalizováno.

Druhá zmíněná autorka, Elizabeth Grosz se vepsala do genderových teorií tělesnosti svou knihou *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism* (Grosz 1994), ve které představila svůj koncept psycho-materiálního těla prostřednictvím analogie k Möbiově pásce⁵⁰. Tělo je pro ní konstrukcí, která je ale otevřená a přechodná, kdy mezi materialitou a sociálním existuje obousměrný vztah vzájemného utváření. Jak poznamenává Hyžy, „moc kulturních forem konstituujících materii (či přírodu), to, co nazývá ‚inskripcí‘, [...] není v jejím pojetí omezeno výlučně na vymezování srozumitelných tělesných hranic, nýbrž ji rozšiřuje na ‚materii-jako-takovou“ (Hyžy 2003: 227)⁵¹. Hyžy říká, že Grosz tak samotné materialitě připisuje aktivitu, což

---

⁴⁹ Jako další kanonické autorky věnující se otázce tělesnosti lze určit také Rosi Braidotti či „francouzskou školu“, do které lze zařadit Luce Irigaray, Hélène Cixous či v této kapitole již představenou Julii Kristevu.

⁵⁰ Jedná se o povrch, jenž na rozdíl od ostatních trojrozměrných předmětů majících dvě strany (rub a líc) a dvě hrany, má pouze jednu stranu a jednu hranu. Navzdory této skutečnosti vizuálně vytváří Möbiova páska zdání běžného trojrozměrného předmětu. Koncept Möbiovy pásky byl v roce 1858 předložen německým matematikem Augustem Ferdinandem Möbiem a ve vizuálním umění jej proslavil zejména Maurits Cornelis Escher svým obrazem *Möbius Strip II.* z roku 1963, na němž jsou znázorněni mravenci, kteří se po této pásce pohybují.

⁵¹ „Konstytuująca moc kulturowych form wobec materii (lub natury), to, co nazywa ‚inskrypcją“ [...] nie ogranicza się u niej do zakreślania intelligibilnych cilesnych granic, ale rozszerza się na „materię-jako-taką“ (Hyžy 2003: 227).

implikuje také vykročení mimo výhradně lidský rozměr:

„Lidská těla, v podstatě všechna živoucí těla, rozšiřují a překračují pojetí fyzikality, které ve fyzikálních vědách převládá, jelikož živoucí těla jsou nevyhnutelně odlišná od ostatních objektů; jsou materialitami, které není možné obsáhnout výlučně ve fyzikálních termínech. [...] Těla nejsou inertní; fungují interaktivně a produktivně. [...] Vytvářejí to, co je nové, překvapující, nepředvídatelné“ (Grosz 1994: xi, citováno dle Hyžy 2003: 227)⁵².

Grosz tak do běžného dualistického pojetí těla a mysli vnáší další, třetí rovinu, kterou je prvek rotace, jenž probíhá mezi těmito dvěma úrovněmi, čímž tuto dualitu narušuje. Tělesno nechápe jednoduše buďto jako před-diskursivní entitu nebo čistě sociálně-kulturní konstrukt, nýbrž jej konceptualizuje jako jakousi „ideu dynamismu rozdílů sil, čímž překračuje dualitu formy a materie“ (Hyžy 2003: 228)⁵³, kdy tělo je jakousi otevřenou matérii založenou na „[...] „biologické“ neúplnosti a „společenské“ aktivitě, tj. na inskripci těl“ (Hyžy 2003: 229)⁵⁴.

Jak trefně poznamenává Hyžy, na konci 20. století a na začátku 21. století představa těla, které je z „masa a kostí“, přestává být zcela evidentní. A právě poslední z uvedených autorek, Donna Haraway, se ve své eseji „A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980's“, publikované v knize *Simians, Cyborgs and Woman: The Reinvention of Nature* (Haraway 1991) zabývá otázkou kybernetického těla. Kyborgem, cyb(ernetig) org(anism)em, Haraway chápe bytost vytvořenou spojením těla a technologie⁵⁵, která smývá hranice přírodního a kulturního, myšlení a těla. Kyborgové coby „[...] informační systémy, texty a ergonomicky ovládané systémy, které pracují, touží a rozmnožují se“ (Haraway citovaná v Hyžy 2003: 251)⁵⁶, jsou subjekty pozdního 20. století. Tento zcela nový náhled na otázku tělesnosti s sebou přináší řadu intelektuálních

⁵² „Ludzkie ciała, właściwie wszystkie ożywione ciała, rozszerzają i przekraczają pojęcie fizykalności, które dominuje w naukach fizycznych, gdyż ciała ożywione są obiektami z konieczności różnymi od innych obiektów; są materialnościami nie ujmowanymi wyłącznie w fizykalnych terminach. [...] Ciała nie są inercyjne; funkcjonują interakcyjnie i twórczo. [...] Wytwarzają to, co nowe, zadziwiające, nieprzewidywalne“ (Grosz 1994: xi, citováno dle Hyžy 2003: 227).

⁵³ „Ideę dynamizmu różnic sił, przez co wykracza poza dystynkcję forma/materia“ (Hyžy 2003: 228).

⁵⁴ „[...] „biologicznej“ niezupełności i „społecznej“ aktywności, tj. Inkrypcji ciał“ (Hyžy 2003: 229).

⁵⁵ Haraway ale upozorňuje, že v jistém smyslu jsme již dávno všichni kyborgy, jelikož využíváme a do jisté míry jsme i závislí nejen na nejrůznějších soudobých technologických vymoženostech (kardiostimulátory, umělé kloubní náhrady atp.), ale i na méně zjevných kulturních artefaktech staršího data, jako jsou různé protézy, zubní plomby či třeba i hole, které pomáhají při udržování stability během chůze.

⁵⁶ „[...] systémy informacyjne, teksty i ergonomicznie kontrolowane systemy, które pracują, pragną i reprodukują się“ (Haraway citována v Hyžy 2003: 251). Citát pochází z Haraway 1991: 1.

impulsů, počínaje smýváním hranic mezi organismy a stroji, fyzickým a ne-fyzickým, mezi rasami či tendery a konče vznikem zcela nových subjektů.

V této kapitole představené teorie tvoří konceptuální rámec uvažování o tělesnosti ve 20. století. Vliv některých z nich je v práci Butler patrný více (např. poststrukturalismus či psychoanalýza), jiné tvoří jakési pozadí, na němž docházelo k formulování významu tělesnosti ve filozofii a psychologických, antropologických, sociologických či genderových teoriích. Avšak dříve než bude věnována pozornost samotnému konceptu tělesnosti Judith Butler, ráda bych se zmínila o textech, které se jejímu myšlení v českém kontextu věnovaly.

Recepce Judith Butler a jejího díla v českém kontextu

Navzdory skutečnosti, že jméno Judith Butler je velmi dobře známo v kruzích zajímavějších se o genderové teorie a její myšlení významně ovlivňuje nejen anglosaské ale i české genderové teorie, a přestože v anglickém jazyce bylo její práci věnováno mnoho knih a prací, v českém kontextu se jejím myšlením zabývalo jen několik článků. Specificky o jejím pojetí tělesnosti nebylo napsáno nic. Situace sice vypadá o něco lépe, jsou-li k českým článkům přičteny i texty slovenské, překlad knihy *Gender Trouble* (Butler 1990) Janou Juráňovou do slovenštiny (2003) a překlad kapitoly „Critically Queer“ z knihy *Bodies that Matter* (Butler 1993) do češtiny Pavlem Baršou (1999), přesto v českém kontextu chybí text, jenž by se věnoval myšlení Butler podrobněji. Články „Judith Butlerová: teorie performativního rodu a dilemata současného feminismu“ (Barša 1999) a „Pohlaví, rod a feministická politika – pokus o dekonstrukci pojmu přirozenost“ (Fafejta 2001) jsou sice velmi dobrou a přehlednou sumarizací či poučeným úvodem do myšlení Butler, ale chybí jim podrobnější reflexe nejen implikací, které s sebou její teorie přináší, ale i diskuse, kterou vyvolala. Zatímco Barša se zaměřuje na obecnou lokalizaci Butler v rámci feministického diskursu a konfrontaci jejího přístupu s myšlením Benhabib vycházejícím z tradice kritické teorie, Fafejta věnuje pozornost způsobu, jakým Butler dekonstruuje pohlaví a dopadům, které tato dekonstrukce nese pro možnost existence feministické politiky. Článek „Potíže s rodem. Drobné poznámky k jedné knize“ (Šmejkalová-Strickland 1992) byl sice prvním článkem, který aktuálně informoval o nově vydané knize *Gender Trouble* (Butler 1990), avšak lze jej spíše charakterizovat jako „krátkou zprávu o zajímavé teorii“, nežli jako komplexní pojednání či analýzu. Podrobnější aplikaci myšlení Butler lze najít v článku „Travestie show v kontextu sociální změny“ (Uhde 2003), který aplikuje její pojetí

performativity přímo na fenomén transvestitismu, o kterém se Butler zmiňuje již v *Gender Trouble* (Butler 1990). Tento článek, jenž je velmi dobrou a zajímavou analýzou genderu jako fluktuující a proměnlivé kategorie a skutečně umně aplikuje teorii performativity, však opomíjí jeden ze zásadních přínosů její teorie, který nespočívá pouze v rozměňování kategorie genderu, ale také v dekonstrukci pohlaví, které již není chápáno jako biologická danost, nýbrž jako další z řady kulturních normativů. V rámci přístupu Judith Butler pohlaví již nemůže být nahlíženo jako „přírodní“ předloha genderu, nýbrž jako naturalizovaný výsledek společenského řádu a diskursů, jako „regulativní ideál“, norma, která je součástí regulativních a disciplinujících praktik, jež konstituují těla, legitimní a abjektované identifikace a společenské role, které jsou subjektům přisuzovány.

Ani tato práce není „vyčerpávající“ diskusí myšlení a kritiky Butler, existuje stále řada dalších námitek, které mohly zaznít. Úzké zaměření na text *Bodies that Matter* (Butler 1993) také nereflektuje vývoj, kterým prošlo myšlení Butler za třináct let od napsání této knihy. Taková komplexní reflexe všech prací Judith Butler ale také není cílem této práce, jelikož myšlení Butler zde není podrobně představeno proto, aby bylo reprodukcí či shrnutím jeho nejdůležitějších aspektů, nýbrž Butler zde slouží jako příklad způsobu, kterým lze o tělesnosti uvažovat, a zároveň jako typ myšlení, se kterým se sama identifikuji a jehož důležité momenty a implikace jsem chtěla podrobně prozkoumat a vystavit kritice.

Kapitola 3. POJETÍ TĚLESNOSTI V DÍLE JUDITH BUTLER

Jak bylo řečeno, kniha *Bodies that Matter* (Butler 1993), jejíž reflexe tvoří těžiště této práce, vznikla jako reakce na kritiku, kterou Butler sklídila za svou vynikající knihu *Gender Trouble* (Butler 1990), ve které představila svůj koncept performativity a zároveň usilovala o problematizaci v genderových teoriích převládajících způsobů uvažování. Její pojetí performativity ve spojení s kritickou diskusí konceptu reprezentace založené na unifikujících kategoriích – jako je v případě feminismu kategorie „žena“, která je definovaná výlučně prostřednictvím „pohlaví“ –, vyvolalo na jednu stranu řadu pozitivních ohlasů (zejména proto, že podobně jako postkoloniální feministické teorie poukázala na exkluzivitu feminismu), na druhou stranu ale přineslo mnoho kritiky. Část této kritiky byla zmíněna výše, další námítky směřují k tomu, že její teorie je silně deterministická jak v rovině utváření subjektu, tak v rovině možnosti jakékoli společenské proměny. Mnozí jí také vyčítali, že její pojetí diskursivního utváření subjektu, jeho těla a společnosti jako takové opomíjí otázku existence tělesnosti a nevěnuje se problematice toho, kde a zda je hranice mezi diskursivním a materiálním.

Způsob, jakým Judith Butler chápe tělesnost, je otázkou, kterou není možné odpovédět bez představení celého jejího myšlení, jelikož její teorie sama o sobě je komplexním „celkem“⁵⁷, v němž každý aspekt má svůj význam. Jelikož úkolem této práce je zamyšlení nad způsobem, jakým Butler uchopuje tělesnost a roli, kterou jí přikládá, tato práce se bude vyjadřovat také k obecnějším problémům její teorie, jež ale s otázkou tělesnosti úzce souvisí, i když ne vždy je to na první pohled zcela

---

⁵⁷ Její myšlení ale není „celistvé“ v pravém slova smyslu, není uzavřeným celkem a neusiluje o zachycení a následnou fixaci problémů ve výkladu, který předkládá. Naopak, i samotný způsob, jakým Butler své knihy píše – jak bude ukázáno ve čtvrté podkapitole – odkazuje spíše ke snaze o nabourávání a kritický způsob nahlížení fenoménů, o kterých hovoří. Jejím cílem je uvádění věcí do pohybu, nikoli fixace do podoby jejich celistvého teoretického vysvětlení. Její teorie také neaspiruje na vysvětlení všech společenských mechanismů.

zřejmé. První podkapitola proto bude věnovat pozornost způsobu, jakým Butler dekonstruuje pohlaví jako biologickou danost a gender jako jeho kulturní nástavbu. Kapitola se tedy bude zabývat zpochybněním pojetí tělesna jako homogenního, neutrálního a zřetelně ohraničeného před-diskursivního prostoru náležícího do oblasti přírody, jenž pasivně podléhá kulturnímu zápisu. Druhá kapitola se již podrobně zaměří na způsob, jakým Butler chápe tělesnost, respektive *materialitu* a *materializaci*, kdy nejdříve bude pozornost věnována kritice pojetí materie jako ontologické danosti, po čemž bude následovat představení jejího pojetí materie a materializace a subverzivního potenciálu, které nabízí. Třetí podkapitola bude věnovaná obecnějšímu problému, konceptu performativity, který Butler v návaznosti na předchozí kritiku zpřesňuje prostřednictvím aproprace konceptu citace, jak jej nalézáme u J. L. Austina. Ačkoli se na první pohled může tato podkapitola zdát příliš vzdálená otázce tělesnosti, opak je pravdou, jelikož koncept performativity společně s pojetím materializace vytvářejí „jednu stranu téže mince“. Čtvrtá kapitola je věnovaná identifikaci a diskusi problematických míst práce Butler. I tato kapitola může vyvolávat dojem, že je příliš vzdálená centrální otázce této práce. Jsou-li ale jednotlivé tématické okruhy této podkapitoly vzájemně souvstaženy, vytvářejí mozaiku, která z hlediska otázky tělesnosti komunikuje určitá sdělení a významy. Všechny části této podkapitoly totiž míří z různých perspektiv a s různým důrazem k polemice hlavního rysu uvažování Butler, kterým je problematizace tradičních dichotomií vztahující se k tělu a jazyku. Butler z různých úhlů promýšlí problematiku zakořeněnosti v jazyce, diskurzech a v normativních společenských kulturách, které subjekty, jejich těla a společnost jako takovou současně utvářejí a samy jsou jimi také utvářeny a udržovány.

I. DEKONSTRUKCE POHLAVÍ JAKO BIOLOGICKÉ DANOSTI A GENDERU JAKO SOCIÁLNĚ-KULTURNÍ NÁSTAVBY POHLAVÍ

Termín gender je jak v českých, tak v zahraničních teoriích zkoumajících společnost z hlediska dynamiky vztahů mezi subjekty kulturně definovanými jako mužské a ženské – ale také s ohledem na druhy identifikací, které se tomuto bipolárnímu vymezení vymykají – zavedeným a všeobecně používaným pojmem, jenž slouží k zpochybnění přirozenosti genderového a heteronormativního řádu a genderově rozdělených rolí a pozic v rámci společnosti. Tyto teorie zdůrazňují konstruovanost, historickou a kulturní proměnlivost genderu jako strukturující kategorie, kterou často chápou jako sociálně-kulturní nástavbu pohlaví. A zatímco zpochybnění kulturních projevů a normativů „pohlaví“ a „pohlavní“ rozdílnosti a rozměňování

jejich bipolarity prostřednictvím kategorie genderu je samozřejmostí, pohlaví, „na němž“ k tomuto kulturnímu zápisu dochází, je často považováno za fyziologickou danost těla či, minimálně, zůstává neproblematické⁵⁸. Judith Butler v českém kontextu tak činí třeba Gerlinda Šmausová⁵⁹ – takovýto přístup nejenže kritizuje, ale dekonstrukce pohlaví jako neutrální kategorie je základem a dokonce i prvním krokem jejího myšlení.

V této podkapitole se proto pokusím ukázat, jakým způsobem Butler dekonstruuje jak pojetí pohlaví jako neměnné a před-diskursivní danosti, tak pojetí genderu jako kulturního zápisu odehrávajícího se na povrchu těla. Současně také poukážu na způsob, jakým jsou pohlaví a pohlavní rozdílnost ve společnosti konstruovány a jak dochází k jejich „z“tělesňování⁶⁰.

Dekonstrukci pohlaví a genderu se Butler věnuje již ve své knize *Gender Trouble* (Butler 1990), kde – podobně jako ve své pozdější knize *Bodies that Matter* (Butler 1993), které se budu v této kapitole věnovat podrobněji – svůj argument o konstruovanosti pohlaví zakládá na přirovnání vztahu pohlaví a genderu ke vztahu přírody a kultury⁶¹. Podle ní gender není ve stejném vztahu ke kultuře jako je pohlaví k přírodě⁶², protože „[...] gender je také diskursivním/kulturním prostředkem, skrze který je „pohlavní příroda“ či „přírodní pohlaví“ vytvářeno a ustavováno jako „před-diskursivní“, předcházející kultuře, jako politicky neutrální povrch, na kterém se

---

⁵⁸ V českém kontextu příkladem může být propedeutická kniha Claire M. Renzetti a Daniela J. Curran – jejíž cílem je uvedení čtenáře do problematiky genderových studií – *Ženy, muži a společnost*, která v úvodu první kapitoly „Studium genderu: obecný přehled“ uvádí: „lidské pohlaví jako biologická danost (bytí mužem či ženou) tu slouží jako základ, na němž lidé konstruují společenskou kategorii zvanou gender (maskulinitu či femininitu)“ (Renzetti, Curran 2003: 20). Vzhledem k tomu, že se jedná o úvod do kapitoly, která se zabývá různými druhy přístupu k otázce genderu, lze předpokládat, že citovaný názor je názorem autorů.

⁵⁹ Viz například její text „Proti tvrdošijné představě o ontické povaze genderu a pohlaví“ (Šmausová 2002).

⁶⁰ U slova „z“tělesňování záměrně používám uvozovky, abych v tomto místě zdůraznila, že způsob, jakým je genderový řád materializován, není jednosměrný, kdy tento řád do těla vstupuje z vnějšku, nýbrž, spolu s Butler, se domnívám, že dynamika této materializace je obousměrná. Nicméně, toto zvýraznění používám výlučně v tomto místě, jelikož se domnívám, že s tím, jak bude probíhat představování teorie Butler, bude z textu zřejmé, jak je tento pojem míněn a používán.

⁶¹ Zajímavou analýzu vztahu přírody a kultury, respektive vztahování „žen“ k přírodě a „mužů“ ke kultuře a podřazeného postavení žen ve společnosti, které z tohoto univerzalizujícího přístupu vyplývá, provádí také v předchozí kapitole již zmíněná antropoložka Sherry Ortner ve svém textu „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“ (Ortner 1998).

⁶² Zde Butler vstupuje do polemiky s genderovými teoriemi, které jsem v předcházející kapitole nazvala „měkkým konstruktivismem“, který s konceptem genderu pracuje, ale přistupuje k němu jako ke kulturní nástavbě pohlaví nahlíženého jako přirozená biologická danost, nikoli jako další ze strukturujících společenských kategorií. Toto bipolární pojetí pohlaví a genderu proto replikuje dualitu příroda-kultura (příroda představuje neměnnou *danost* a kultura výsledek lidského působení ve světě), kdy pohlaví je připisováno na stranu přírody, zatímco gender je nahlížen jako kulturní „artefakt“. Prostřednictvím této analogie tak Butler zároveň vytváří prostor, ve kterém je dekonstrukce pohlaví snáze uchopitelná.

kultura odehrává“ (Butler 1990: 7)⁶³. Proto je podle Butler „pohlavní“ tělo jako před-diskursivní (a tudíž také kategorie „ženy“, která je založena na „neutrálním“ „pohlavním“ těle) samo o sobě kulturně utvářeno, je jako takové naturalizováno a jeho působení spočívá v potvrzování a udržování stability genderového řádu.

Již v *Gender Trouble* (Butler 1990) tak Butler formulovala své pojetí pohlaví, které není jednoduše neutrální, přirozenou či esenciální kategorií, která ustanovuje subjekt; před-diskursivním pasivem, který čeká na svůj kulturní zápis, jenž je mu vnější. Naopak, pohlaví je pro Butler kulturně konstruovanou kategorií, která se projevuje skrze neustále a opakované performativní zobrazování a realizuje a uskutečňuje se současně s tím, jak získává své významy v rámci diskursivních a mocenských vztahů. Jak Butler zdůrazňuje, pohlaví je konstrukcí, která neustále a opakovaně zakrývá a skrývá svůj původ⁶⁴, ⁶⁵. Tělo a pohlaví jsou tak konstruovány současně s procesem zápisu genderu a sexuality a v jeho rámci. Zároveň, v rámci stejného procesu, jsou gender a sexualita ztělesňovány. Takového ztělesnění vytváří zdání přirozenosti genderu a heteronormativity a výsledkem jeho působení je udržování, zachovávání a potvrzování genderové bipolarity a heterosexuální hegemonie. Mimo to, vzhledem k tomu, že gender a heteronormativita nemají „přírodní“ a „přirozený“ základ, na němž jsou založeny (jak již bylo zmíněno výše, pohlaví, které působí jako neutrální základ genderu, je samo o sobě také konstruktem), jsou pouze *performativní* a nikdy nemohou být zcela zvnitřněny. Jak bude ukázáno ještě mnohokrát v průběhu této práce, genderový řád a heteronormativita jsou podle Butler udržovány prostřednictvím periodického opakování stylizovaných konfigurací praktik, které značí genderový řád, interpretaci pohlaví, maskulinity a femininity. Jejich performativní povaha naznačuje, že esence či identita, kterou mají vyjadřovat, jsou pouhou iluzí a že žádný ontologický statut genderového těla neexistuje, existují pouze variace jednotlivých jednání, které tuto realitu vytvářejí⁶⁶.

Podívejme se teď ale podrobněji na způsob, jakým Butler dekonstruuje pojetí

---

⁶³ „[...] gender is also the discursive/cultural means by which “sexed nature” or “natural sex” is produced and established as “prediscursive”, prior to culture, a politically neutral surface on which culture acts” (Butler 1990: 7).

⁶⁴ Viz např. Butler 1990: 92, 140.

⁶⁵ V tomto myšlenkovém postupu je patrné, že se uvažování Butler pohybuje v kontextu derridovské dekonstrukce binárních opozic a foucaultovského pojetí naturalizujícího a legitimizujícího fungování diskursu.

⁶⁶ Viz např. Butler 1990: 136.

pohlaví ve stěžejné knize této práce, v *Bodies that Matter* (Butler 1993). Navzdory tomu, že otázka konstruovanosti pohlaví a genderu není pro ni v této knize stěžejní, nýbrž je nezbytným východiskem pro uvažování otázky utváření tělesnosti, i zde se Butler snaží podrobněji poukázat na důvody svého přesvědčení, že obě tyto kategorie jsou kulturními konstrukty.

Podobně jako v *Gender Trouble* (Butler 1990) i zde Butler zdůrazňuje, že pohlavní rozdílnost není výsledkem biologicky předurčených fyzických diferencí – pohlaví –, jež jsou nezpochybnitelnou daností a „přirozeností“ ontologicky nezávislých těl. K tomu, aby identifikovala způsob, jakým jsou pohlaví a pohlavní rozdílnosti konstruovány, zaměřuje pozornost na samotnou kategorii pohlaví, ke které nepřistupuje jako k evidenci či k jako objektivně existujícímu faktu, nýbrž – vycházejíc z myšlení Foucaulta a jeho pojetí fungování moci a heteronormativního řádu – ji chápe jako *kategorii*, jež je ve své podstatě *normativní* a působí jako „*regulativní ideál*“⁶⁷. Existence této kategorie a způsob, jakým je jako taková konceptualizována, není jenom normativní – není pouhým ideálem sloužícím jako pasivní vzor –, nýbrž má také produktivní charakter, má moc *vytvářet*. Butler proto považuje pohlaví za součást regulativních praktik, které vytváří těla, jimž samy vládnou. Vzhledem k normativní a regulativní funkci pohlaví je jeho materializace do těla pro všechny závazná a probíhá (ať už úspěšně či nikoli) prostřednictvím neustálého opakování těchto regulativních norem a praktik. Podle Butler skutečnost, že materializace pohlaví vyžaduje neustálé opakování regulativních praktik, naznačuje, že tělo nikdy zcela nesplyvá s normou, kterou ztělesňuje, a že právě v nutnosti tyto praktiky opakovat spočívá i potenciál pro subverzi těchto norem a praktik.

Materializace pohlaví „do“ těla tak má *performativní* charakter⁶⁸, kdy performativitu nelze chápat jednoduše jako jednorázové a promyšlené jednání, ale jako „opakované a citační jednání, skrze které diskurs⁶⁹ vytváří výsledky toho, co

---

⁶⁷ Butler si tento termín propůjčuje od Foucaulta a pracuje s ním v jeho foucaultovském významu.

⁶⁸ Jak již bylo patrné z vylíčení pojetí pohlaví a genderu v její předchozí knize *Gender Trouble* (Butler 1990), s teorií performativity Butler přichází již v této knize a ve své následující knize *Bodies that Matter* (Butler 1993) jí dále rozpracovává. Otázce performativity se samostatně věnuje dále v této kapitole.

⁶⁹ Butler chápe diskurs jako: „[...] komplexní a konvergentní řetězec, ve kterém jsou [samotné] „výsledky“ [jeho působení] vektory moci. V tomto smyslu pak to, co je utvářeno v diskursu není zafixováno v diskursu nebo skrze diskurs, ale stává se podmínkou a příležitostí pro budoucí jednání. To ovšem neznamená, že diskursivním výsledkem může být *jakékoli* jednání. Naopak, určité opakované řetězce diskursivní produkce jsou jen stěží čitelné jako opakování, protože výsledky, které materializovaly jsou podmínkou veškeré diskursivní uchopitelnosti. Moc diskursu materializovat své výsledky je proto konstantní s mocí diskursu vymezovat sféru srozumitelnosti“ (Butler 1993: 187). („[...] complex and convergent chains in which „effects“ are vectors of power. In this sense, what is constituted in discourse is not fixed in or by discourse, but becomes the condition and occasion for a

sám pojmenovává“ (Butler 1993: 2)⁷⁰. Prostřednictvím tohoto opakovaného performativního jednání tak dochází k vytváření materiality těla, k materializaci pohlaví těla a jeho pohlavních rozdílností jako takových.

Takovýmto pojetím utváření materiality těla Butler nezpochybňuje či neupírá tělu jeho hmotnou existenci, nýbrž se domnívá, že ona hmotná existence těla, srozumitelnost její materiálnosti, je výsledkem působení moci a je tím, skrze co moc působí. Vzhledem k tomu, že její teorie se pohybuje v opakovaně se navracajících a vzájemně propojených kruzích, kde vše souvisí se vším, její koncepce materiality těla je pro ni zároveň nezbytnou součástí její dekonstrukce pohlaví a genderu. Z logiky její teorie performativity a ze způsobu, jakým chápe materialitu, Butler také odmítá pojetí genderu jako pouhého kulturního konceptu, jenž je zapsán na povrch materie, která je chápána jako „to tělo“ nebo jako pohlaví těla. V situaci, kdy je pohlaví pojato jako normativní samo o sobě, materialita těla už musí být konceptualizována současně s tím, jakým způsobem se v ní materializuje regulativní norma. Butler proto zdůrazňuje, že „pohlaví“ [...] není jednoduše tím, co člověk má, není ani neměnným popisem toho, čím člověk je. Pohlaví je jednou z norem, prostřednictvím nichž může „jednotlivec“ vůbec existovat, je takovou normou, která opravňuje tělo k životu ve sféře kulturní srozumitelnosti“ (Butler 1993: 2)⁷¹.

Butler tak problematizuje pojetí pohlaví jako neutrálního povrchu, jenž sám o sobě předchází kultuře a jejímu vlivu a je neutrálním pasivem, na který je gender zapisován. Toto své tvrzení ilustruje dvojím způsobem. Zaprvé, podobně jako ve své předcházející knize *Gender Trouble* (Butler 1990), problematičnost toho vztahu ukazuje prostřednictvím dekonstrukce vztahu přírody, chápané jako neutrální a před-kulturní, a kultury, chápané jako výsledku lidského působení ve světě. V rámci logiky dichotomie příroda-kultura si Butler všímá i dichotomizace vztahu pohlaví-gender. Podobně jako příroda, i pohlaví má své dějiny, které jsou skryté za kulturním zápisem, jenž se odehrává na povrchu. Tento povrch je vnímán jako pozbavený významů, ale pouze do doby, než začne získávat svou sociální povahu, tj. do doby, kdy to, co je považované za původní (příroda, pohlaví...), se vzdá sebe

---

further action. This does not mean that *any* action is possible on the basis of a discursive effect. On the contrary, certain reiterative chains of discursive production are barely legible as reiterations, for the effects they have materialized are those without which no bearing in discourse can be taken. The power of discourse to materialize its effects is thus constant with the power of discourse to circumscribe the domain of intelligibility.“ (Butler 1993: 187)).

⁷⁰ „reiterative and citational practice by which discourse produces the effects that it names“ (Butler 1993: 2).

⁷¹ „[...] “sex” is [...] not simply what one has, or a static description of what one is: it will be one of the norms by which the “one” becomes viable at all, that which qualifies a body for life within the domain of cultural intelligibility“ (Butler 1993: 2).

samého jako přirozeného. Sociální konstrukce přirozeného tak předpokládá nahrazení přirozeného sociálním. Vztah genderu a pohlaví pak Butler sumarizuje následovně:

„pokud je gender tvořen sociálními významy, které jsou předpokladem pohlaví, pak pohlaví nezískává sociální významy jako jakési doplňkové vlastnosti, ale spíše je nahrazeno sociálními významy, kterých nabývá. V rámci takového předpokladu je pohlaví zavrženo a na scénu přichází gender, ale ne jako termín, který stále stojí v opozici vůči pohlaví, nýbrž jako termín, který „pohlaví“ pohlcuje a nahrazuje“ (Butler 1993: 5)⁷².

Jako druhý způsob uchopení tohoto problému Butler využívá lingvistický konstruktivismus: pokud konstitutivním prvkem pojetí pohlaví je předpoklad, že pohlaví předchází genderu, pak se samotné pohlaví, už právě kvůli tomu, že je vůbec takto předpokládáno, stává výsledkem tohoto předpokladu, a je tudíž konstruktem konstrukce. Pohlaví je tak konstrukcí, která je konceptualizovaná jako předcházející konstrukci. V tomto smyslu, pokud pro sociální konstrukci pohlaví byl vytvořen pojem gender, a pokud k tomuto pohlaví nelze přistoupit jinak, než skrze jeho konstrukci, pak, podle Butler, nejen, že pojetí pohlaví je pohlceno genderem, ale pohlaví jako takové se stává *fikcí*, která byla retrospektivně ustavena jako něco, co předchází jazyku, a k čemu nemáme přímý přístup.

Dalším těžištěm dekonstrukce vztahu pohlaví, genderu a identifikace s těmito kategoriemi je druhá část knihy *Bodies that Matter* (Butler 1993), ve které se Butler – prostřednictvím freudovského zrušení distinkce mezi tělesným a psychickým, skrze lacanovské poststrukturalistické přepracování psychoanalýzy a zejména pojetí symbolického řádu a falu, a prostřednictvím rekonceptualizace Žižekova pojetí reálna – věnuje dekonstrukci psychoanalytického pojetí identifikace s pohlavně definovaným a diferencovaným tělem. Navzdory tomu, že Butler ve svém pojetí pohlaví, genderu a materiality těla tyto kategorie problematizuje a rozměňuje, v této části knihy se k nim prostřednictvím psychoanalýzy vrací, ale nikoli aby je přijala, nýbrž proto, aby je prostřednictvím dekonstrukce určitých aspektů psychoanalytického myšlení zpochybnila⁷³. Z hlediska otázky identifikace gender

---

⁷² „If gender consists of the social meanings that sex assumes, then sex does not *accrue* social meanings as additive properties but, rather, *is replaced by* the social meanings it takes on; sex is relinquished in the course of that assumption, and gender emerges, not as a term in a continued relationship of opposition to sex, but as the term which absorbs and displaces “sex”“ (Butler 1993: 5).

⁷³ Vzhledem k zaměření a možnostem této práce jsem se rozhodla otázce diskuse psychoanalytického pojetí tělesna a způsobu, jakým s nimi Butler pracuje, nevěnovat. Zůstává to proto jako jedno z dalších témat, které jsem si prostřednictvím této práce pootevřela.

pro Butler není ani zcela psychickým, interním či vnitřně skrytým aspektem, není ale ani jakýmsi projevem, jenž se odehrává na povrchu těla, jeho „vzhledem“. Gender, jenž je podle ní nerozhodnutelnou kategorií, je jakousi hrou, která se odehrává *mezi* psychikou a zevnějškem, kdy do domény zevnějšku Butler nezahrnuje pouze vnější projevy subjektu, ale vše, co se vyjevuje v jazyce^{74, 75}.

Podle Butler tak už nelze myslet pohlaví, gender, tělo, psychično a společenský řád jako vzájemně nezávislé aspekty lidského bytí, nýbrž je nutné je chápat komplexně a v celku, kdy jedno se stává podmínkou existence druhého a zároveň ani jedno z nich a ani jejich vztahy nejsou statické a fixní. Tento koncept se stane ještě zřejmějším ve chvíli, kdy v další podkapitole přiblížím způsob, jakým myšlení, které Butler předkládá, chápe materialitu a proces materializace.

II. POJETÍ MATERIALITY A MATERIALIZACE

Předchozí podkapitola již zřetelně odhalila způsob, jakým myšlení představené Butler nahlíží tělesnost, a zároveň také poukázala na pojmový aparát, který používá. Tato kapitola se proto již konkrétněji zaměří na způsob, jakým je možné nahlížet ustálené způsoby uvažování o tělesnosti, kdy jejich dekonstrukce bude současně odhalovat způsob, jakým lze tělo uchopovat „odlišně“. Avšak od způsobu uvažování o těle, který zde uvádím nelze očekávat pozitivistické odpovědi, které poskytnou novou a koherentní náhradu dekonstruovaných způsobů uvažování. Jeho význam může spočívat spíše v tom, že může být jedním ze způsobů kritického nahlížení ustálených konceptů, které používáme, a příkladem snahy o subverzivně performativní používání jazyka.

---

⁷⁴ Viz Butler 1993: 234.

⁷⁵ Způsob, jakým Butler zdůrazňuje, že do domény zevnějšku je nutné zahrnovat vše, co se vyjevuje v jazyce (viz Butler 1993: 234) mne nejprve překvapil v tom, že na první pohled naznačuje, že se Butler domnívá, že jazyk působí výlučně v rámci toho, co je subjektu vnější. Nicméně vzhledem k analýze, kterou provádí v souvislosti s psychoanalytickým pojetím identifikace s genderem a pohlavím, se domnívám, že tato formulace je spíše nevydařená či nešťastná, než že naznačuje, že by byla přesvědčena, že oblast psychična je jazykem nezasažena. Domnívám se, že důvodem, který ji vedl ke zdůraznění toho, že do domény zevnějšku je nutné také zahrnovat působení jazyka, byly desinterpretace pojetí performativity, které chápaly její subverzivní potenciál jakou pouhou možností měnit zevnějšek subjektu. Butler se v *Bodies that Matter* (Butler 1993) vůči tomuto chápání razantně ohrazuje a zdůrazňuje, že genderová identita je mnohem komplexnějším procesem, který nelze redukovat pouze na jeho zevnější symptomy.

i. Kritická genealogie materie a materializace

Dříve než bude ukázáno, jak lze dekonstruovat pojetí materie nahlížené jako biologická přirozenost či ontologická danost, ráda bych se vydala po stopách genealogie materie, kterou lze najít v *Bodies that Matter* (Butler 1993). Zajímavost této genealogie spočívá v odkrytí sedimentovaných mechanismů konceptualizace tělesnosti a poukazuje na konstitutivní prvky materiality, které jsou její nezbytnou a zároveň abjektovanou a zakázanou součástí.

Hledání kořenů

Butler se ptá po způsobu, jakým je stávající pojetí materie konstruováno a původ či kořeny této konstrukce nachází v řeckém pojmu *hýlé* a jeho latinském ekvivalentu *materia*⁷⁶, které v sobě nesou několik rovin významů: materii, původ a označování. Tyto tři významové roviny jsou základem toho, jakým způsobem chápeme materii a jaké významy jí připisujeme. Proto je také materii přisuzovaná schopnost vytvářet, být původem a zároveň poskytovat určitou uchopitelnost a srozumitelnost.

Na jednu stranu se tak Butler podařilo v termínech *hýlé* a *materia* lokalizovat původ způsobu, jakým je materie konceptualizovaná a poukázat na její pojetí jako toho, co má schopnost vytvářet či být původem toho, čemu umožňuje stát se srozumitelným. Zároveň se jí také podařilo najít prostor pro vlastní, diametrálně odlišné pojetí, ve kterém „[...] být materiální znamená materializovat se, kdy princip této materializace je právě tím, co je na těle „materiální/zvýznamněné“, je jeho samotnou srozumitelností. V tomto smyslu, znát význam něčeho znamená vědět jak a proč se materializuje/je zvýznamněné, kdy „být materiální/něco znamenat“ znamená současně „materializovat se“ a „znamenat““ (Butler 1993: 32).⁷⁷ Právě způsob, jakým je konstruováno pojetí materie (a jejího vztahu k duši) v antice je pro Butler zajímavým okamžikem pro kritickou genealogii pojetí materie, a domnívá se, že právě novodobé uchopení a rozšíření Aristotelovské terminologie může být pro tento cíl velmi užitečné.

---

⁷⁶ Butler upozorňuje na skutečnost, že pojem *hýlé* znamená jak dřevo nebo trámy užívané pro stavbu (tj. pro vytváření kulturních artefaktů), tak i původ, rozvoj a teleologii, která má jak kauzální, tak i explanační povahu. Jak v řečtině, tak i v latině (*materia*) není pasivním či prázdným povrchem, na němž dochází k zápisu významu, ale je konceptualizován jako časový a proměnlivý. Na rozdíl od řeckého *hýlé*, latinský pojem *materia* není omezen výlučně na dřevo, které je zpracováváno, ale označuje to, z čeho jsou věci vytvořené – tj. nejenom trámy pro stavbu domů, ale také např. mateřské mléko, tj. výživné látky, které jsou prodloužením mateřského těla.

⁷⁷ „[...] to be material means to materialize, where the principle of that materialization is precisely what “matters” about that body, its very intelligibility. In these sense, to know the significance of something is to know how and why it matters, where “to matter” means at once “to materialize” and “to mean”“ (Butler 1993: 32).

Pokus formulovat vlastní pojetí materie Butler opřela také o řecký pojem *schéma*, který, jak samá uvádí, znamená formu, tvar, figuru, zjev, vzezření, gesto, figuru sylogismu, gramatický tvar, a je jí nástrojem, který umožňuje tvrdit, že „pokud se materie nikdy neobjevuje bez svého *schématu*, znamená to, že se objevuje výlučně v podobě určité gramatické formy a že princip její poznatelnosti, typický projev jejího obvyklého vzezření, je neoddělitelný od toho, co materii utváří“ (Butler 1993: 33)⁷⁸. V této otázce Butler také čerpá z Foucaulta, který ve své knize *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení* (2000) formuloval – pro Butler zásadní – principy způsobu, jakým dochází ke konstituci materiality, resp. k materializaci těla. Foucault zde používá Aristotelovské pojetí *schématu* a *duše* a zapracovává do nich další úroveň, kterou je historické působení moci, což ústí v jeho pojetí *schématu* těla jako historicky podmíněného působení moci (resp. diskursu). Pro Foucaulta se tak duše stává určitým instrumentem moci, normativním ideálem, v jehož rámci dochází k materializaci těla; duše formuje a ohraničuje tělo a prostřednictvím tohoto působení *uděluje* tělu jeho existenci⁷⁹. Klíčovým tvrzením Foucaulta, tvrzením, které Butler přejímá, proto je, že moc vytváří to, co sama podmiňuje. Avšak, Foucaultovo pojetí moci a jejího působení není jednoduše jednosměrné (moc předchází tomu, co sama utváří), nýbrž se jedná o nekončící proces neustálého vzájemného utváření a formování. Vztaženo k otázce tělesna, tělo není nezávislou materií, na níž působí externí moc, nýbrž vzniká současně s působením moci a moc samotná a její působení podléhají působení tělesna, respektive jsou závislé na svém ztělesňování (a bude ukázáno dále v této práci, že jsou jím také zároveň ohrožovány).

Podle Butler tak materie představuje moc v její formativních a ustavujících dopadech, která zároveň zakrývá svůj mocenský původ tím, že působí jako nezpochybnitelná danost, jako něco vnějšího a před-diskursivního. A právě toto působení Butler označuje za ono nejvíce skryté a zároveň za nejefektivnější působení moci.

Konstitutivní úloha objektu

Avšak toto Foucaultovské pojetí materializace není ještě zcela dostačující. Jak Butler poznamenává, nestačí se zaměřit pouze na formativní a utvářející působení moci, je nutné se také ptát „[...] co vymezuje oblast toho, co je materializovatelné a

---

⁷⁸ „If matter never appears without its *schema*, that means that it only appears under a certain grammatical form and that the principle of its recognizability, its characteristic gesture of usual dress, is indissoluble from what constitutes its matter“ (Butler 1993: 33).

⁷⁹ Tuto *existenci* nelze chápat jako předem existující, nýbrž jako „*udělovanou*“, jelikož pro Foucaulta, stejně jako pro Butler, (srozumitelné) tělo vzniká skrze a v rámci působení moci.

zda existují *modalities* materializace [...]. Do jaké míry je materializace řízená principy srozumitelnosti, které vyžadují a ustavují sféru radikální *nesrozumitelnosti*, která materializaci nepodléhá nebo zůstává radikálně nematerializovaná?“ (Butler 1993: 35).⁸⁰

Ve snaze najít odpovědi na tyto otázky Butler zaměřuje pozornost na to, co vždy zůstává abjektováno⁸¹ a musí být vyloučeno v rámci působení moci – otázku, kterou jak sama uvádí, nastínila Luce Irigaray ve svých dvou esejích „Plato’s Hysteria“ a „Une Mère Glace“ uveřejněných v knize *Spekulum of the Other Woman* (Irigaray 1985). Právě tyto dvě stati se jí staly inspirací k začlenění pojetí *abjekce* do teorie tělesnosti, a prostřednictvím Irigaray tak vnesla do pojetí materie i genderový aspekt. Pro Butler tak bylo inspirativní zejména pojetí *femininního (feminine)*, které Irigaray chápe jako *katachrézi, konstitutivní abjekci*, nevyslovitelnou podmínkou utváření, jejíž vyloučení je nezbytnou umožňující podmínkou „správného řádu věcí“, toho, co je přijatelné, srozumitelné a uchopitelné. Jelikož v rámci binární opozice *femininní – maskulinní*, a jim přiřazených atributů, materie figuruje jako charakteristika *femininního*, zatímco *racionalita* je charakteristikou *maskulinního*, v rámci *filozofického* myšlení materie nahrazuje *femininní* a zároveň ho i vylučuje. Butler tak nachází genderový aspekt materie – k abjekci *femininního* z metafyzického diskursu dochází prostřednictvím toho, jak jsou materie a materialita pojímány a skrze to, jak jsou formulovány⁸³.

---

⁸⁰ „[...] what constrains the domain of what is materializable, and whether there are *modalities* of materialization [...]. To what extent is materialization governed by principles of intelligibility that require and institute a domain of radical *unintelligibility* that resists materialization altogether or that remains radically dematerialized?“ (Butler 1993: 35).

⁸¹ Termín „abjection“ překládám jako *abjekce* („abject“ pak jako *abjekt* a „abjected“ jako *abjektovaný*), jelikož neexistuje český ekvivalent, jenž by zcela zahrnoval všechny významy, které tento termín v sobě nese. Vzhledem ke skutečnosti, že termín „abject“, zavedla Julia Kristeva a v knize „Jazyk lásky“ (Kristeva 2004) je překládán Josefem Fulkou jako *abjekt* (viz Kristeva 2004: 171), rozhodla jsem se přiklonit k tomuto překladu. Tento termín stejným způsobem překládá také Pavel Barša v článku „Judith Butlerová: teorie performativního rodu a dilemata současného feminismu“ (Barša 1999).

⁸² Pod pojmem *abjekce* lze najít několik rovin významu: to, co je vyloučeno, to, co je zavrženo a „degradováno“, a předpona *ab-jekt* odkazuje k nerealizovanému statutu subjektu, kdy je abjekt statuem „mezi“, je tím, co není/nemůže být subjektem a současně není ani objektem. Tento termín také výborně popisuje Veronika Vasterling: „[...] být abjektem znamená, že slova a skutky jedince budou ignorovány či odmítnuty, ne proto, že jsou samy v sobě či samy o sobě nesrozumitelné, nýbrž proto, že pocházejí z nesrozumitelného, nemyšlitelného, a dokonce mohou ohrožovat bytí, jelikož uznání jejich nároku na srozumitelnost a statut subjektu není možné bez ohrožení bezpečného statutu subjektu“ (Vasterling 1999: 33) („[...] to be an abject means that one’s words and deeds will be ignored or dismissed, not because they emanate from an unintelligible, unthinkable, and even threatening being, one whose claim to intelligibility and subject status I cannot acknowledge without jeopardizing my own secure status as a subject“ (Vasterling 1999: 33)).

⁸³ Jak bylo již naznačeno výše v textu, pojetí *femininního* jako toho, co je konstitutivním vyloučením, je také jejím kontra-argumentem vůči tvrzením, že feminismus se musí opírat o neredukovatelnou materialitu těla, respektive, že má smysl pouze pokud existuje (*femininní*) subjekt, který jeho existenci legitimize.

Vraťme se však ještě k Irigaray, pro kterou je materialita prostorem, ve kterém dochází k zápisu, a není totožná s kategorií „materie“, jejíž artikulaci podmiňuje a umožňuje. Materialitu chápe jako to, do čehož je v rámci falogocentrismu⁸⁴ lokalizováno femininní a stává se tím, co musí být abjektováno, aby tento řád mohl působit jako vnitřně koherentní. To, co je abjektováno je zároveň tímto řádem, v režimu vyloučení, *vytvářeno*, a proto nemůže představovat absolutně vně. Toto konstitutivní či relativní vně je „[...] sestavené ze sady vyloučení, která jsou nicméně pro tento systém *vnitřní* jakožto jeho vlastní netématizovatelná nezbytnost. V rámci systému se objevuje jako nesoudržnost, narušení, jako ohrožení jeho vlastní systémovosti“ (Butler 1993: 39)⁸⁵.

Myšlení Irigaray tak posloužilo Butler k nalezení genderového aspektu materiality, kdy materialita není pouhou materialitou těla či pohlaví, ale je prostorem, ve kterém se historicky usazoval genderový řád a jeho mocenské struktury. V tomto smyslu pak lze dospět k závěru, že „k tomu, abychom se mohli vrátit k matérii, je nezbytné, abychom se vrátili k matérii jako *znaku*, který ve svých zdvojeních a protimluvech uzákoňuje počáteční drama pohlavní rozdílnosti“ (Butler 1993: 49)⁸⁶. Toto „počáteční drama pohlavní rozdílnosti“ nachází v Platónově pojetí materie, které ve své podstatě neumožňuje existenci ženského těla jako lidské formy a v důsledku poukazuje na zhroucení a posun oněch metafor binárních tělesných poloh (maskulinní a femininní), které vznikají v rámci heteronormativního řádu a současně ho umožňují.

K tomuto závěru Butler dochází na základě analýzy citace z dialogu *Timaios*

---

⁸⁴ Falocentrismus je pojem, který „označuje patriarchální strukturu jazykověkulturního řádu, jejímž symbolem a zdrojem moci je falus. V psychoanalýze J. Lacana [...] funguje falus jako primární označující [...]. Nelze jej ztotožňovat s penisem, implikuje však biologickou projekci kulturních aspektů, jako např. v mýtu maskulinní kreativity. Ženy a muži zauímají ze symbolického hlediska vůči falu odlišná stanoviska. Lacan vyložil v díle *Encore* (Ještě 1973), že žena nemá ve falickém uspořádání místo. Feminismus kritizuje falocentrismus kulturních diskursů, v němž může být žena považována jen za nedostatek, chybu. L. Irigaray odkazuje v díle *Spekulum de l'autre femme* (Zrcadlo druhé ženy 1974) na falocentrickou strukturu psychoanalýzy S. Freuda aj. Lacana. Falus zde podle ní funguje jako garant mužské nadvlády a žena může být na tom základě reprezentovaná jen skrze mužskou žádostivost, jako něco „jiného“, ne však jako žena. Příbuzné pojetí falogocentrismu vychází z kombinace falocentrismu a logocentrismu, a spojuje tak psychoanalýzu, feminismus [...] a dekonstrukci. Pod pojmem logocentrismus rozumí J. Derrida fantasma bezprostřední metafyzické přítomnosti významu v mluveném slově. Tento logos platí – na rozdíl od písma – jako záruka autentičnosti, pravdy a koherence. Falogocentrismus odkazuje na analogickou strukturu falocentrismu a logocentrismu, na privilegování falu jako původu a centra veškerých označujících. Zejména francouzský feminismus proti tomu staví strategie jako *écriture féminine* (H. Cixous) nebo *parler femme* (Irigaray), které kritizují a podřívají falogocentrický symbolický řád“ (Nünning 2006).

⁸⁵ „[...] composed of a set of exclusions that are nevertheless *internal* to that system as its own nonthematizable necessity. It emerges within the system as incoherence, disruption, a threat to its own systematicity“ (Butler 1993: 39).

⁸⁶ „To return to matter requires that we return to matter as a *sign* which in its redoublings and contradictions enacts an inchoate drama of sexual difference“ (Butler 1993: 49).

(Platón 2003), kde Platón tvrdí, že schránka, žena „[...] stále všechno do sebe přijímá a vůbec nikdy nepřijme žádného tvaru podobného něčemu z toho, co, do něho [do ní] vchází“ (Platón 2003: 410, 50b/c)⁸⁷. Na rozdíl od Irigaray, která se také zabývala interpretací tohoto tvrzení, a která „*přijímání formy*“ chápe jako početí, Butler tuto formulaci vykládá jako „mít nebo vzít si ženu“. Jelikož Platón přisuzuje formu muži a ženě formu upírá, dochází Butler k závěru, že „[...] ona [žena] , a v podstatě ani nic jiného, do něj [muže] nikdy nemůže proniknout, jelikož on je neproniknutelným penetrujícím, a ona je tím, do nějž je neustále pronikáno. „Jeho“ by nebylo možné od ní odlišit, pokud by zde nebyl onen zákaz podobnosti, který ustanovuje jejich pozici jako vzájemně se vylučující a přesto komplementární. V podstatě, pokud by na oplátku měla penetrovat ona nebo kdyby mohla penetrovat někde jinde, není úplně zřejmé, zda by ona mohla zůstat „jí“ a zda „on“ by mohl udržet svou odlišně ustanovenou identitu, jelikož logika ne-kontradiktornosti, která podmiňuje takovéto rozložení zájmen, je tím, co ustanovuje „jeho“ prostřednictvím této exkluzivní pozice jakožto penetrujícího, a „jí“ prostřednictvím této exkluzivní pozice jakožto penetrované“ (Butler 1993: 50-51)^{88, 89}. Butler proto dochází k závěru, že stabilita těchto dvou genderových pozic může existovat výlučně díky heteronormativnímu řádu, zákazu jakéhokoli jiného druhu „erotiky“. A právě tento zákaz poukazuje na to, že heterosexuality není jakýmsi původním a neutrálním stavem. A ani maskulinita není původem, nýbrž je pouze *následkem* onoho zákazu a ve své podstatě je závislá na tom, co abjektuje.

Konstitutivní úloha zákazu

V tomto smyslu je pro Butler *zákaz* prostorem, v němž se odehrává dvojitá povaha materie, která je na jednu stranu „kopií formy“, a zároveň je materialitou v níž, a jejímž prostřednictvím může tento „samokopírovací“ mechanismus fungovat. Konstrukce materiality tak slouží k organizaci a k současnému popření

---

⁸⁷ Anglický překlad uváděný Butler zní následovně: „always receives all things, she never departs at all from her own nature and, never, in any way or any time, assumes a form like that of any of the things that enter into her“ (50b) (Butler 1993: 49-50).

⁸⁸ „[...] he [...] will never be entered by her or, in fact, by anything. For he is the impenetrable penetrator, and she, the invariably penetrated. And „he“ would not be differentiated from her were it not for this prohibition on resemblance which establishes their positions as mutually exclusive and yet complementary. In fact, if she were to penetrate in return, or penetrate elsewhere, it is unclear whether she could remain a „she“ and whether „he“ could preserve his own differentially established identity. For the logic of non-contradiction that conditions this distribution of pronouns is one which establishes the „he“ through this exclusive position as penetrator and the „she“ through this exclusive position as penetrated“ (Butler 1993: 50-51).

⁸⁹ Tuto argumentaci Butler dále rozpracovává ve kapitole „The Lesbian Phallus and the Morphological Imaginary“ (Butler 1993).

konstruovanosti pohlavní rozdílnosti a je výsledkem ekonomie pohlavní diference, která formuje materii dle svých vlastních potřeb. Pohlavní rozdílnost tak je nejen nezbytnou součástí samotného způsobu formulace materie, ale působí také jako nutný prvek formulace toho, co tvoří prostor, na kterém dochází k zápisu, tj. toho, co je vyčleněno jako vnější vůči oněm binárním pozicím (maskulinní-femininní) a zároveň je jejich nezbytnou podmínkou.

Tělo, které je utvářeno jako vždy již pohlavní, je tudíž formováno, deformováno a ohraničováno prostřednictvím sady zakládajících či počátečních zákazů, sady předepsaných podmínek srozumitelnosti a uchopitelnosti. Proto se také Butler domnívá, že bychom se neměli zabývat otázkou toho, jak působí tyto normativní podmínky, jako epistemologická nutnost, nýbrž jak působí jako specifické sociální regulativní ideály, které tělo utvářejí a formují, a jak, prostřednictvím zákazu a sexuálních tabu, ovlivňují doménu psychického zakoušení těla (přičemž Butler současně problematizuje pojetí těla a psychiky jako oblasti, které spolu nejsou souvztažné).

ii. Dekonstrukce materie jako ontologické danosti

Pojetí materie jako biologické přirozenosti či ontologické danosti je možné dekonstruovat nejen skrze genealogické odkrytí jejích nepřiznaných, ale konstruktivních prvků, jejichž odhalení ukazuje mechanismy, jakými je tělesnost jakožto koncept konstruována, přičemž tímto odkrytím se zároveň otevírají nové způsoby její konceptualizace. Pojetí materie jako „neredukovatelné“ či „původní“ lze dekonstruovat také prostřednictvím odhalení způsobu, jakým je v rámci mocenských režimů, jako je například genderový řád, diskursivně utvářená.

Východiskem v rámci pokusu o dekonstrukci pohlaví jako ontologické danosti je proto pro Butler předpoklad, že „[...] lze-li prokázat, že ve svých ustavujících dějinách je tato „neredukovatelná“ materialita konstruována skrze problematický genderovaný řád, pak diskursivní praktiky, skrze které je materie učiněná neredukovatelnou, současně tento genderovaný řád vytvářejí a upevňují [...]“⁹⁰ (Butler 1993: 29). Proto je k tomu, abychom identifikovali způsob, jímž je materialita těla ve společnosti konstruována, nutné se zabývat kritickým zkoumáním tohoto

---

⁹⁰ „[...] if it can be shown that in its constitutive history this ‘irreducible’ materiality is constructed through a problematic gendered matrix, then the discursive practice by which matter is rendered irreducible simultaneously ontologizes and fixes that gendered matrix in its place [...]“ (Butler 1993: 29).

řádu. Otázka konstrukce materiality je pak důležitá také pro feminismus, jelikož materialita (otázka genderované tělesnosti) – coby jedna ze stěžejních otázek feminismu – je, jak bylo ukázáno v předcházející sekci, vytvořená právě prostřednictvím exkluze a degradace (nejen) femininního. Zároveň je však nutné podotknout, že následující argumentace neimplikuje negaci existence materie, nýbrž usiluje o její problematizaci a zpochybnění jejích metafyzických a neredukovatelných rozměrů. Problematizace materiality těla sice může způsobit počátečnou ztrátu epistemologické jistoty, nicméně tuto ztrátu nelze chápat jako politický nihilismus.

Butler problematizuje pojetí neredukovatelné materiality těla prostřednictvím argumentu o její konstruovanosti v jazyce. „Tělo, které je předpokládáno jako předcházející znaku je vždy *předpokládáno* či *označováno* jako *předcházející*. Toto označování vytváří jako *výsledek* svého vlastního působení samotné tělo, o kterém přesto a zároveň tvrdí, že je objevuje jako to, které *předchází* jeho vlastnímu působení. Pokud je tělo, které je označováno jakožto předcházející označení, výsledkem označování, pak zde mimetický či reprezentativní statut jazyka, podle něhož znak následuje tělo jako jeho nezbytné zrcadlo, není vůbec mimetický. Spíše naopak, jazyk je produktivní, konstitutivní a lze říci, že je i *performativní*, jelikož tento označující akt vymezuje a ohraničuje tělo, o kterém pak tvrdí, že předchází jakémukoli a veškerému označování“ (Butler 1993: 30)⁹¹. Materialitu tudíž není možné chápat mimo jazykové struktury, jelikož podmínkou předpokladu, že materialita je vnější jazyku, je samotná možnost ji předpokládat, přičemž tato možnost se tak stává nezbytnou součástí materiality a je její konstitutivní podmínkou. Jelikož materialita sama o sobě je pro jazykové kategorie referentem – jenž není nikdy plně obsažen v tom, co jej označuje, představuje jakýsi nedostatek, nepřítomnost či ztrátu, kterou jazyk není schopen zachytit – pojetí materiality, jež materialitu chápe jako ontologicky odlišnou od jazyka, proto nikdy nemůže zachytit způsob, jakým je materialita jakožto unikající referent utvářena.

Zároveň ale v myšlení Butler materialita není pouze výsledkem působení jazyka, který lze jednoduše redukovat na sadu označujících. Vznik materiality je od začátku úzce spojen s procesem označování, a označující má tak i svůj materiální

---

⁹¹ „The body posited as prior to sign, is always *posited* or *signified* as *prior*. This signification produces as an *effect* of its own procedure the very body that it nevertheless and simultaneously claims to discover as that which *precedes* its own action. If the body signified as prior to signification is an effect of signification, then the mimetic or representational status of language, which claims that signs follow bodies as their necessary mirrors, is not mimetic at all. On the contrary, it is productive, constitutive, one might even argue *performative*, inasmuch as this signifying act delimits and contours the body that it then claims to find prior to any and all signification“ (Butler 1993: 30).

charakter. Materialitu a označování proto nelze uvažovat odděleně. Tím je, v duchu Derridy, zpochybňována dualita mezi materialitou a externalitou. Butler se proto ptá: „Je možné, aby jazyk jednoduše odkazoval k materialitě, nebo je jazyk také samotnou podmínkou, v rámci které lze říci, že se materialita objevuje?“ (Butler 1993: 31)⁹².

Jak je tedy vidět, vztah mezi jazykem a materialitou Butler nepovažuje za jednostranný a nedomnívá se, že tělesnost vzniká výlučně prostřednictvím jazyka. Tento vztah považuje za vzájemný, a tak, jak jazyk utváří materialitu těla, tak i materialita těla neustále utváří jazyk. Jazyk sám o sobě je materiální a už materialita „[...] samotného znaku, jenž se pokouší označovat „materialitu“ naznačuje, že [...] materialita označujícího (materialita, která obsahuje jak znaky, tak jejich označující účinek) implikuje, že není možné odkazovat k materialitě jinak, než skrze materialitu. Proto problém není v tom, že při pokusu o uchopení materiality jako takové nemůžeme vystoupit mimo-jazyk, spíše se jedná o to, že jakákoli snaha odkazovat k materialitě se odehrává prostřednictvím procesu označování, který [...] je vždy již materiální. V tomto smyslu pak jazyk a materialita nejsou vůči sobě protikladné, jelikož jazyk je zároveň jak materiální, tak i odkazuje k tomu, co je materiální, a to, co je materiální, nikdy nemůže uniknout procesu, jímž je označováno“ (Butler 1993: 68)⁹³.

Avšak jazyk a materialita nejsou pro Butler ani totožné, protože to, co umožňuje označujícímu označovat, není výlučně materiální povahy. Materialita působí také jako prostředek a prostor, v němž se nachází sada mnohem rozsáhlejších jazykových vztahů. Materialita označujícího může působit pouze do té míry, do jaké působí v rámci strukturujících pravidel jazyka jako to, co je „zamořeno“ idealitou (*ideality*) rozlišovacích vztahů A označující naopak může působit pouze za podmínky, že sám je ve své podstatě „zamořený“ materialitou, kterou se idealita smyslu snaží překonat. S materialitou označujícího souvisí také materialita označovaného a referenta, kdy označovaný a referent, jenž je uchopitelný skrze označovaného, nejsou totožní. Butler dokonce hovoří o *radikální odlišnosti označovaného a referenta*. Tuto odlišnost považuje za prostor, ve kterém je

---

⁹² „Can language simply refer to materiality, or is language also the very condition under which materiality may be said to appear?“ (Butler 1993: 31).

⁹³ „[...] materiality of the signifier (a „materiality“ that comprises both signs and their signficatory efficacy) implies that there can be no reference to a pure materiality excerpt via materiality. Hence, it is not that one cannot get outside of language in order to grasp materiality in and through a signifying process which, in its phenomenality, is always already material. In this sense, then, language and materiality are not opposed, for language both is and refers to that which is material, and what is material never fully escapes from the process by hic it is signified“ (Butler 1993: 68).

vyjednáváná materialita jazyka a materialita světa, jež je jazykem označovaná.

Butler dále tvrdí, že k tomu, aby bylo možné najít odpověď na otázku vztahu mezi materialitou těla a jazykem, je nutné se také podívat na způsob, jakým jsou těla materializována, jak získávají *morfé*, tvar. Tuto otázku ale zodpovídá pouze částečně, a to prostřednictvím Lacana⁹⁴, pro nějž je „[...] jazyk, jakožto pravidla rozlišování založená na idealizovaných příbuzenských vztazích, nezbytný pro vývoj morfologie“ (Butler 1993: 69)⁹⁵. Podle Butler Lacan chápe tělo jako *imaginární utváření*, vizuální projekci⁹⁶ a produkci, která může působit uceleně pouze pokud je vystavená a podrobená působení jazyka a označování prostřednictvím pohlavní odlišnosti. Tělo může být tudíž celistvé pouze prostřednictvím idealizace a totalizace zrcadlového obrazu, kdy tento obraz je udržován prostřednictvím podrobení *jménu*, které je Jménem otce, řádu pohlavní odlišnosti. Pro Lacana je tedy tím, co udržuje a zachovává tělesnou integritu, pohlavně diferencované *jméno*, které jedince zasazuje do symbolična, do řady vztahů, jež jsou strukturované prostřednictvím tabu a postihů, které jsou určovány a řízeny řádem otce a zákazem incestu. V tomto smyslu je tělo utvářeno v řadu symbolična a otce a tudíž prostřednictvím *jazyka*.

iii. Reformulace pojetí materie

Vzhledem ke dekonstrukci a genealogii způsobu, jakým je materialita utvářena, by už materie neměla být chápána jako neutrální povrch, na kterém se odehrává zápis, ale jako „proces materializace, který se s průběhem času ustaluje, aby mohl vytvářet zdání hranice, stálosti a povrchu, který nazýváme materii“ (Butler 1993: 9)⁹⁷. Materialita není přístupná „sama o sobě“ ve své „před-diskursivní“ podobě, nýbrž „se vyjevuje jedině tehdy, kdy je její status jako nahodilé diskursivní konstituovanosti vymazán, skryt a překryt. Materialita je skrývaným výsledkem moci“ (Butler 1993: 251)⁹⁸. Materializace materie by proto měla být chápána v kontextu produktivních a

⁹⁴ Butler čerpá zejména z jeho práce „The Mirror Stage as Formative of the I Function, as Revealed in Psychoanalytic Experience“ (Lacan 2002) ve které Lacan zkoumá způsob jakým dochází k utváření hranic tělesna a počátek těchto hranic nachází v narcismu a stádiu zrcadla.

⁹⁵ „[...] language, understood as rules of differentiation based on idealized kinship relations, is essential to the development of morphology“ (Butler 1993: 69).

⁹⁶ Vizuální proto, že se jedná o projekci, která probíhá ve stádiu zrcadla. Načrtnutí konceptu zrcadla viz druhá kapitola této práce.

⁹⁷ „[...] a process of materialization that stabilizes over time to produce the effect of boundary, fixity and surface we call matter“ (Butler 1993: 9).

⁹⁸ „[...] appears only when its status as contingently constituted through discourse is erased, concealed, covered over. Materiality is the dissimulated effect of power“ (Butler 1993: 251).

tudíž i materializujících vztahů a výsledku regulativní moci. Butler proto tvrdí, že otázkou už není, jakým způsobem je gender utvářen – prostřednictvím interpretace pohlaví – jako interpretace pohlaví, ale měli bychom se spíše ptát „skrže jaké regulativní normy je materializováno samotné pohlaví? A jak je možné, že to, že přistupujeme k materialitě pohlaví jako k danosti, předpokládá a upevňuje normativní podmínky jejího vlastního vzniku?“ (Butler 1993: 10)⁹⁹. Proces, ve kterém je materialita konstruovaná, pak není možné pojímat ani jako jednotlivé jednání, ani jako kauzální proces – jehož iniciátorem byl subjekt –, ze kterého vznikl soubor určitých neměnných výsledků. Podle Butler „nejenom, že se konstrukce odehrává v čase, ale sama o sobě je časovým procesem, který působí skrže opakování norem. V průběhu tohoto opakování je pohlaví jak vytvářeno, tak i destabilizováno. Pohlaví, jakožto usazený výsledek opakované či rituální praktiky, nabývá svého naturalizovaného účinku a je tak zároveň, v důsledku onoho opakování, oněmi trhlinami a průrvami, které jsou v takovéto konstrukci otevřené jakožto ony ustavující nestálosti. Je tím, co normy přesahuje nebo jim uniká, tím, co nemůže být opakovaným působením této normy zcela definováno či zafixováno. Tato nestálost je onou možností *dekonstituce*, která se nachází v samotném procesu opakování, je mocí, jež ruší ony účinky, skrže které je „pohlaví“ stabilizováno, je možností, skrže kterou může být konsolidace norem „pohlaví“ dovedená k potenciaálně produktivní krizi“ (Butler 1993: 10)¹⁰⁰.

Podle Butler je tak pohlavně určený subjekt vytvářen historickými normami, které určují moc diskursu ustanovovat to, co sám pojmenovává. Tyto normy materializují těla jako účinek svých příkazů, ale zároveň samy nejsou zcela stabilní. Příčinou této nestability norem utvářejících pohlavně diferencovaná těla je skutečnost, že podmínkou mítí pohlaví či bytí pohlavně označen je přijetí maskulinní nebo femininní identifikace, která samá není naprosto stabilní a nikdy nemůže být zcela úplná¹⁰¹. Ustanovující podmínkou pohlaví jakožto imperativu či „příkazu“ je

---

⁹⁹ „[...] through what regulatory norms is sex itself materialized? And how is it that treating the materiality of sex as a given presupposes and consolidates the normative conditions of its own emergence?“ (Butler 1993: 10).

¹⁰⁰ „Construction not only takes place *in* time, but is itself a temporal process which operates through the reiteration of norms; sex is both produced and destabilized in the course of this reiteration. As a sedimented effect of a reiterative or ritual practice, sex acquires its naturalized effect, and, yet, it is also by virtue of this reiteration that gaps and fissures are opened up as the constitutive instabilities in such constructions, as that which escapes or exceeds the norm, as that which cannot be wholly defined or fixed by the repetitive labor of that norm. This instability is the *deconstituting* possibility in the very process of repetition, the power that undoes the very effects by which “sex” is stabilized, the possibility to put the consolidation of the norms of “sex” into a potentially productive crisis“ (Butler 1993: 10).

¹⁰¹ Z hlediska cílů této práce diskuse podrobné reformulace pojetí falu, kterou Butler v *Bodies that Matter* (Butler 1993) předkládá není zcela relevantní. Z toho důvodu pro více informací k této problematice doporučuji nahlédnout přímo do zmiňované knihy.

„konstitutivní vně“ – to, co je nevyjádřitelné, neuskutečnitelné, co nelze narativizovat a co zároveň zajišťuje (a současně selhává v tomto zajišťování) hranice materiality. Podle Butler tyto normy jsou materializovány performativně a působí jak skrze neustále opakování toho, co je žádoucí, tak i skrze neustálou exkluzi toho, co je abjektované.

iv. Subverzivní potenciál materializace

Jak již bylo možné z tohoto textu vysledovat, materialita a materializace pohlaví nejsou záležitostí „svobodné volby“, voluntaristickým aktem, ale jsou součástí povinného přisvojování si pohlaví a pohlavní identity, jež je součástí heteronormativity. Proto také možnost svobodného jednání nemůže být nalezená v rozhodnutí zda přijmout či nepřijmout pohlaví či v pojetí tělesnosti, ale v samotném procesu zhmotňování pohlaví a genderového řádu do těl prostřednictvím opakovaných performativních praktik. A právě v nutnosti opakovat tyto regulativní praktiky řádu, neustále je materializovat a neustále si je přisvojovat a identifikovat se s nimi se nachází prostor pro svobodné jednání a možnost tento řád podvracet a překračovat. Pohlavní tělo tak není utvářeno skrze jednotlivé praktiky, které jsou komplicitní s normativním řádem, ale naopak, je utvářeno celou řadou jednání, které vznikají prostřednictvím onoho řádu. Tělo je tak utvářeno prostřednictvím shromažďování a přetváření řádu, jenž je materializován, prostřednictvím toho, jak jsou ony materializované důsledky působení onoho řádu žité jako odmítání oné nezbytnosti je přijmout. Tělo se tak utváří prostřednictvím *performativity* – neustálého opakování normy nebo souborů norem. Performativita působí do té míry, že je jí přisuzován status jednání a tak skrývá řád, který opakuje. Avšak performativita nemá teatrální povahu, toto zdání je výsledkem skutečnosti, že povaha performativity a tedy i její historičnost jsou skryté. Míra, do jaké se performativita zdá být teatrální, proto odpovídá tomu, do jaké míry zůstává skrytá její historičnost. A právě ona skrytost její historičnosti ji nutně vede k tomu, aby se jevila jako teatrální.

Subverzivní potenciál materializace proto nespočívá v možnosti se vzepřít hegemonním režimům a klasifikačním kategoriím, které se prostřednictvím materializace vepisují do těl a vymezují přípustné způsoby identifikace. Nespočívá také v možnosti jejich odlišné performace, nýbrž prostor pro subverzi lze najít v samotném způsobu, jakým je materializace „zvnitřňovaná“ a dále performována. Subverzivní potenciál, o němž zde hovořím, bude lépe patrný, vysvětlím-li obecně

koncept performativity, který je v *Bodies that Matter* (Butler 1993) doplněn či zpřesněn prostřednictvím zavedení další lingvisticky inspirované teorie: *citace*.

III. OD PERFORMATIVITY K CITACI

Koncept performativity byl již v průběhu této práce zmíněn. Avšak vzhledem k centrálnosti tohoto konceptu vůči otázce tělesnosti, respektive materiality a možnosti subverzivního jednání, který z tohoto konceptu vyplývá, je nezbytné tuto teorii alespoň zběžně představit.

Jak již bylo řečeno v podkapitole „Dekonstrukce pohlaví jako biologické danosti a genderu jako sociálně-kulturní nástavby pohlaví“, Butler dekonstruuje kategorie genderu a pohlaví již ve své knize *Gender Trouble* (Butler 1990), ve které také představila koncept performativity. V průběhu této práce byl již mnohokrát ukázán způsob, jakým je genderový a heteronormativní řád konstruován a udržován v průběhu času jak prostřednictvím své materializace do těl, tak prostřednictvím performativního vykonávání. I když je koncept performativity charakterizován neustálým opakováním ustálených aktů jednání, mluvy či identifikace, nejedná se o opakování originálu, jelikož pojetí originálu je fikcí, originál není nikdy přítomen, jelikož neexistuje. To, co je nahlíženo jako originál, je ve skutečnosti regulativní ideou, která slouží jako nástroj reprodukce společenského řádu a ve skutečnosti je nedosažitelnou normou. Řád tudíž není udržován opakováním něčeho původního, nýbrž je jakousi *performativní parodií* ideje originálu, který není přítomen. Subverzivní performativita pak spočívá v opakování (které Butler později upřesní jako citaci) řádu, ustálených norem identifikace, promluv či společenských rolí v posunutých či změněných kontextech a tudíž v odhalení těchto norem jako konstruktů, které jsou ztělesněné a udržované subjekty prostřednictvím ritualizovaného opakování.

Jak již bylo naznačeno, performativita je dvojité povahy. Na jednu stranu se aktivně podílí na diskursu, ve kterém se odehrává, je také tím, co jej současně (re)produkuje – upevňuje a naturalizuje genderový řád. Na druhou stranu ale parodie – která je sama o sobě také součástí hegemonního diskursu – odhaluje, že neexistuje žádný původ, originál, který je napodobován. Toto pojetí parodie pak Butler umožňuje otevřít možnost pro resignifikaci (*resegnification*) a proměňování hegemonní kultury. Koncept performativity a parodie tak nejenom poukazuje na konstruovanost genderu a heteronormativity, čímž zároveň odkrývá jejich umělou

naturalizaci, ale odhaluje i obecnější mechanismy, které udržují společenský řád. Zároveň také otevírá možnost pro nové pojetí identity a identifikace, které již nejsou jednoduchým ztotožňováním, nýbrž komplexním systémem přijímání a současného utváření společenského řádu jeho norem a mocenských struktur:

„[...] namísto původní identifikace, která působí jako determinující příčina, genderovou identitu lze reformulovat jako osobní/kulturní dějiny přijímaných významů podmíněných sadou imitativních praktik, které současně odkazují k jiným imitacím a které, společně, vytvářejí zdání primárního a vnitřního genderovaného já, nebo parodují mechanismus této konstrukce“ (Butler 1990: 138)¹⁰².

K pojetí parodické performativity je ale nutné dodat, že parodie sama o sobě nemá subverzivní potenciál, a to z toho důvodu, že se odehrává v určitém kontextu a vždy závisí i na způsobu, jakým je přijímána. Subverzivní potenciál parodie se tak neodvíjí od ní samotné, ale je podmíněn recepcí parodie a kontextem, ve kterém probíhá¹⁰³.

Podle tohoto pojetí performativity formulovaného v *Gender Trouble* (Butler 1990) je tak subverze možná jedině v rámci *struktur řádu* a to skrze „[...] možnosti, které vyvstávají, když se řád obrací sám proti sobě a vytváří nečekané proměny sebe sama“ (Butler 1990: 93)¹⁰⁴. Subverze je tak možná skrze odkrývání konstruovanosti genderu, heterosexuality, naturalizace a regulativní fikce, kdy jejich konstruovanost je patrná v selhávajících opakováních, de-formaci či v parodickém opakování genderových atributů a jednání.

Ve svých pozdějších pracích *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'* (Butler 1993), *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange* (1995) a *Excitable Speech: A Politics of the Performative* (1997) Butler reaguje na ohlasy a kritiku, kterou její práce obdržela a reformuluje a dále rozpracovává teorii performativity.

Při reformulaci performativity na jednu stranu navazuje na teorii mluvních aktů J. L. Austina, podle které je performativním každý výrok, který schvaluje či vytváří to,

---

¹⁰² „[...] in the place of an original identification which serves as a determining cause, gender identity might be reconceived as a personal/cultural history of received meanings subject to a set of imitative practices which refer laterally to other imitations and which, jointly, construct the illusion of a primary and interior gendered self or parody the mechanism of that construction“ (Butler 1990: 138).

¹⁰³ Viz Butler 1990: 139.

¹⁰⁴ „[...] the possibilities that emerge when the law turns against itself and spawns unexpected permutations of itself“ (Butler 1990: 93).

co sám pojmenovává. Na druhou stranu, jak trefně poznamenává Allen (Allen 1998), kvůli tomu, aby se vyhnula humanistickému pojetí subjektu, využívá Derridovo pojetí performativity, dle kterého „[...] performativní výrok se stává odvozenou citací spíše než zakládajícím aktem vykonávaným původním subjektem“ (Allen 1998: 462)¹⁰⁵. V tomto smyslu pak Butler redefinuje pojetí performativity jako *citacionalitu* (*citationality*). V *Bodies that Matter* (Butler 1993), ve kterých poprvé reformuluje pojetí performativity, tak tvrdí:

„[...] neexistuje moc, konstruovaná jako subjekt, která jedná. Existuje pouze [...] neustále opakované jednání, které ve své setrvalosti a nestálosti mocí je. Není to ani tak jednotlivé a dobrovolné „jednání“ ale spíše propojení moci a diskursu, které opakuje či napodobuje diskursivní projevy moci¹⁰⁶. Proto soudce, který schvaluje a ustanovuje situaci, kterou pojmenovává,¹⁰⁷ neustále *cituje* řád, který používá. Tím, co dává performativě její zavazující a udělující moc, je právě moc této citace. A navzdory tomu, že by se mohlo zdát, že tato zavazující moc jeho slov vychází ze síly jeho vlastní vůle či z předcházející autority, opak je pravdou. K vytvoření figury soudcovi „vůle“ a k ustanovení „prvenství“ textuální autority dochází právě *prostřednictvím* citace řádu. [...] Zavazující moc se nenachází ani v subjektu soudce ani v jeho vůli, nýbrž v citačním dědictví, skrze které se současné „jednání“ vyjevuje v kontextu řetězce zavazujících zvyklostí“ (Butler 1993:225)¹⁰⁸.

A tak vzhledem ke skutečnosti, že se citace odehrává v rámci pravidelně se opakujícího a současně vynuceného opakování norem, zároveň je tak i reprodukuje a otevírá možnost jejich subverze.

---

¹⁰⁵ „[...] performative is an utterance that enacts or produces that which it names“ (Allen 1998: 462)

¹⁰⁶ Zde je patrný způsob jakým Butler používá teorii mluvných aktů J.L. Austina a zároveň ji reformuluje v duchu Derridy, který, jak samá uvádí (viz Butler 1993: 282), Austinův koncept kritizoval za to, že onu zavazující moc přisuzuje intenci mluvčího. Derrida tvrdil, že tato moc by měla být přisuzována spíše samotné *citační* povaze mluvení, neustálému opakování, které vytváří autoritu mluvního aktu, kdy každé jednání je tak jakýmsi ohlasem či citačním řetězcem.

¹⁰⁷ Zde Butler odkazuje k příkladu manželské přísahy („Prohlašuji vás ženou a mužem“), kterou J.L. Austin uvádí v knize *How to do things with words* (1975).

¹⁰⁸ „[...] there is no power, construed as a subject, that acts, but only [...] a reiterated acting that *is* power in its persistence and instability. This is less and „act“, singular and deliberate, than a nexus of power and discourse that repeats or mimes the discursive gestures of power. Hence, the judge who authorizes and installs the situation he names invariably *cites* the law that he applies, and it is the power of this citation that gives the performative its binding or conferring power. And through it may appear that the binding power of his words is derived from the force of his will or from a prior authority, the opposite is more true: it is *through* the citation of the law that the figure of the judge's „will“ is produced and that the „priority“ of textual authority is established. [...] Binding power is to be found neither in the subject of the judge nor in his will, but in the citational legacy by which a contemporary „act“ emerges in the context of a chain of binding conventions“ (Butler 1993: 225).

Zavedení konceptu citace tak nutně vede k rekonceptualizaci pojetí performativity, kterou tak už není možné chápat jako „[...] jednotlivé jednání již ustanoveného subjektu, ale je jedním z významných a rafinovaných způsobů, jejichž prostřednictvím jsou subjekty přivolávány k bytí, [...] uvedeny do společenství prostřednictvím celé škály rozptýlených a silných interpelací“ (Butler citovaná v Allen 1998: 463)¹⁰⁹. Butler zdůrazňuje, že jelikož normy vždy *musí* být citovány a neustále opakovány a protože jejich realizace nikdy není zcela naplněná, neboť subjekt nikdy zcela neztělesňuje ideál, kterému se musí podobat, o konceptu performativity nelze mluvit jako o deterministickém, jelikož subjekt normami není nikdy zcela předurčen. Na druhou stranu jej ale nelze ani chápat jako voluntaristický, jelikož toto přijímání či zhmotňování norem se odehrává prostřednictvím neustálého opakování, a toto opakování je právě tím, co koncept voluntarismu zpochybňuje. Moc, která utváří a řídí subjekty, jimž vládne, je tak zároveň závislá na tomto subjektu. Takovéto pojetí moci – kdy moc je dialektickou interakcí dominance a odporu – je významným přepracováním konceptu moci a překračuje binární chápání vztahů mezi dominancí a resistencí a vztahů mezi diskursivním a tělesným.

---

¹⁰⁹ „[...] not [as] a singular act by an already established subject, but one of the powerful and insidious ways in which subjects are called into being from diffuse social quarters, inaugurated into sociality by a variety of diffuse and powerful interpellations“ (Butler citovaná v Allen 1998: 463). Tato citace pochází z knihy *Excitable Speech* (Butler 1997: 160).

Kapitola 4. KRITIKA TEORIE JUDITH BUTLER: STŘETY PARADIGMAT

Navzdory tomu či snad právě proto, že je Butler jednou z nejvlivnějších teoretiček v současné genderové debatě, její práce je často vystavována kritice. Kritizované aspekty její práce¹¹⁰ lze rozdělit do několika tématických okruhů, které se sebou vzájemně souvisejí. Zaprvé, její knihy bývají často obviňovány z nesrozumitelnosti a nepřístupnosti, která zbavuje její práci širšího společenského dopadu. Neskryvá se ale v jejím stylu psaní něco víc? Zadruhé, poststrukturalistická dekonstrukce kategorií jako pohlaví, gender, žena či tělo vzbudilo ze strany jejích kritiků nařčení z lingvistického monismu¹¹¹. Zatřetí, její dekonstrukce jednotné kategorie „ženy“, respektive její kritika pojetí reprezentace a možnosti kolektivního jednání, představené v knize *Gender Trouble* (Butler 1990), vyvolaly řadu kritiky ohledně toho, zda její teorie ve svém důsledku nezpochybňuje základy, na nichž je vystavěn feminismus, a zda vůbec umožňuje existenci politických hnutí. Začtvrté, způsob, jakým Butler pojímá proces materializace pohlaví, genderu, sexuality či těla a utváření identity, vzbudil množství otázek ohledně možnosti agentnosti (*agency*)¹¹², respektive možnosti autonomního jednání subjektu a ohledně deterministického aspektu její teorie. Zapáté, způsob, jakým Butler konceptualizuje performativitu a agentnost vystavilo její práci otázkám ohledně toho, proč by měl subjekt usilovat o proměnu společenského řádu, jaké praktiky lze považovat za subverzivní a jak by vůbec ona proměna měla vypadat. Zašesté, kniha *Bodies that Matter* (Butler 1993)

---

¹¹⁰ Ve této práci se věnuji zejména kritice její knih *Gender Trouble* (Butler 1990) a *Bodies that Matter* (Butler 1993) i když mnohá kritika, kterou uvedu, pracuje také s její dalšími texty jako je *Feminist Contestations* (Benhabib et al 1995) či rozhovory, které poskytovala.

¹¹¹ Lingvistickým monismem je zde myšlen přístup, který interpretuje skutečnost výlučně jako výsledek jazykového utváření reality a tvrdí, že vše materiální je i v *ontologické* rovině jazykově konstruováno.

¹¹² Termín „*agency*“ jsem se rozhodla překládat nikoli jako „svobodné jednání“, jak to činí Barša (Barša 1999), ale spíše se přikláním k překladu Fafejty (Fafejta 2001), který tento termín překládá jako „*agence*“. Další variantou překladu by pak mohlo být slovní spojení „možnost autonomního jednání“.

vyvolala také řadu otázek ohledně způsobu, jakým Butler chápe tělo jakožto diskursivní konstrukt, respektive zda podle ní skutečně neexistuje nic, co by předcházelo diskursivnímu utváření.

Tato kapitola neslouží pouze k identifikaci argumentů kritizujících myšlení Butler¹¹³, ale usiluje o nahlédnutí její teorie v kontextu střetu paradigmat, o němž vznášená kritika vypovídá. Ambicí zde není nalezení definitivních odpovědí na vznášené otázky, což je z podstaty diskuse samé nemožné. Cílem této kapitoly je vystavení teorie Butler kritice a poukázání na skutečnost, že v rámci jiných paradigmat uvažování se její teorie může jevit jako problematická. Tato kapitola je tak jakousi implicitní výpovědí o střetu současných paradigmat genderových teorií, kdy produktivnost tohoto střetu nespočívá v nalezení definitivních odpovědí, nýbrž ve střetu samém, v dialogu, jenž je mezi těmito paradigmaty veden¹¹⁴.

I. JAZYKOVÉ STRATEGIE

Judith Butler bývá často vytýkáno, že její styl psaní je nesrozumitelný a nekonkrétní, věty jsou příliš dlouhé a nepřehledné a její rétorika příliš odosobněná. Tento druh kritiky je možné objevit v řadě článků či recenzí týkajících se textů Butler a příkladem této kritiky mohou být poznámky přítomné v člancích Caroline Gundy (Gonda 1995) a Susan Hekman (Hekman 1995) či silná kritika Marthy Nussbaum (Nussbaum 1999) nebo Nancy Fraser (Benhabib et al. 1995).

Poslední zmiňovaná autorka, Nancy Fraser, profesorka politických a sociálních studií na New School for Social Research v New Yorku, USA, ve sborníku *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange* (Benhabib et al. 1995) Butler vytýká, že jazyk a způsob vyjadřování, který ve svých pracích používá, je antihumanistický, jelikož se vyjadřuje v abstraktní rovině mocenský struktur, místo

---

¹¹³ Je nutné zdůraznit, že kritika, kterou v této práci uvádím, není vyčerpávající. Avšak cílem tohoto textu není podrobné zkoumání kritiky Butler a kontextů, z nichž je vznášená. Usiluji zde spíše o představení obecnější polemiky, kterou Butler s těmito výtkami vede. Zároveň bych chtěla uvést, že se v této diskusi přikláním k myšlení Butler, což bude v této kapitole patrné. To však neznamená, že bych vznášené námitky považovala za redundantní či neoprávněné, nýbrž se snažím nacházet argumenty, které poukážou na skutečnost, že kritika vůči Butler vznášená vychází z jiné perspektivy, a tak se s jejím myšlením neseťkává či do jisté míry mýjí. Na druhou stranu, jak poukázala Fraser v *Feminist Contentions* (Benhabib et al. 1995), „nekompatibilita“ různých paradigmat může být pouze zdánlivá, jelikož avšak rozdílné, na rovině snahy popsat realitu, se mohou vzájemně doplňovat a někdy i překrývat.

¹¹⁴ Tento střet, jenž z různých úhlů míří na podstatu jejího myšlení, tj. na tvrzení o diskursivní konstruovanosti reality, má tudíž významné implikace i pro její pojetí materializace, jež je středem zájmu této práce.

aby hovořila v rovině subjektu:

„To, k čemu jsem odkazovala jako ke „schopnosti lidí“ [ke kritickému přístupu ke společenskému řádu a k jeho proměně], ona [tj. Butler] popisuje jako „potenciál samotné moci“ a jako neosobní „proces označování“. Tento idiom je příliš vzdálený našemu každodennímu způsobu mluvení a myšlení o sobě samých, aby byl obhajitelný. Proč bychom měli tento odměřený idiom používat? Jaké jsou jeho teoretické výhody (a nevýhody)? Jaký je jeho potencionální politický dopad? Vzhledem k tomu, že těmto problémům Butler nevěnuje žádnou pozornost, její práce někdy vytváří auru esoterismu, jenž nemůže být vykoupena žádným evidentním přínosem“ (Benhabib et al. 1995: 67)¹¹⁵.

Fraser tak poukazuje na skutečnost, že terminologie a jazyk, který Butler používá, jsou velmi vzdálené každodenní zkušenosti a tím ztrácí jak politický dopad, tak možnost identifikace s argumenty, které předkládá. Fraser také upozorňuje na další problém způsobu psaní Butler, na skutečnost, že její knihy vytváří „elitní diskurs“, jenž je přístupný pouze úzkému spektru lidí (akademičkám a akademikům), vyčleňuje ostatní společenské skupiny a jeho politické implikace jsou tak velmi omezené.

Z hlediska perspektivy Fraser, která zdůrazňuje přímý politický význam genderových teorií, je tato kritika zcela oprávněná. Práce Butler se skutečně čtou velmi těžce a tato exkluzivita pak vytváří elitní jazyk, jenž je v genderových teoriích a filozofii nevzdělanému publiku jen velmi těžko přístupný. Nesrozumitelnost stylu psaní Butler je tak symptomem tohoto „elitářství“ a z perspektivy Fraser se může jevit, že tím Butler vytváří novou mocenskou strukturu.

Na druhou stranu je ale nezbytné vzít v úvahu skutečnost, že ne vždy je možné komplikované či těžce uchopitelné problémy vyjádřit jednoduše se současným zachováním komplexnosti vyjadřované myšlenky. Navíc komplicita s převládajícími režimy mluvení, jež jsou blíže každodenní skutečnosti a způsobům uchopování sebe a reality, může být v mnohých ohledech problematičtější, obzvláště pro Butler, která usiluje o resignifikaci nejen každodenních praktik, ale také režimů

---

¹¹⁵ „What I have been referring to as ‘people’s capacities’ she describes as ‘power’s own possibility’ and as an impersonal ‘signifying process’. This idiom is far enough removed from our everyday ways of talking and thinking about ourselves to require some justification. Why should we use such a self-distancing idiom? What are its theoretical advantages (and disadvantages)? In the absence of any attention to these issues, Butler’s paper at times projects an aura of esotericism unredeemed by any evident gains” (Benhabib et al. 1995: 67).

mluvení jako takových. Je-li odmítáno používání převládajícího jazyka, jak pak lze hovořit jinak, bez toho, že by vznikl nový způsob promluvy, jenž prostřednictvím svých nestandardních postupů uchopování a vyjadřování reality není bez obtíží přístupný? A právě pojetí jazyka nikoli jako neutrálního prostředku komunikace, nýbrž jako mocenského a strukturujícího systému, jenž utváří způsob, jakým uchopujeme realitu a rozumíme ji, je pro Butler klíčové. V tomto kontextu, jak bude za chvíli ukázáno, je proto její neochota používat každodenní jazyk a pojmání problému nikoli z hlediska subjektu, nýbrž skrze analýzu mocenských struktur, v jejichž rámci žijeme, z velké míry pochopitelná. Způsob, jakým Butler chápe jazyk, a kritika, které je vystavená, navíc odhaluje, že diskuse o jejím stylu psaní je zároveň také střetem ohledně pojmání jazyka.

Velmi zajímavou analýzu otázky nesnadnosti rukopisu Butler, se kterou se sama ztotožňuje, předložila Sara Salih, profesorka angličtiny na University of Toronto v Kanadě, která mimo jiné publikovala také dvě knihy věnující se myšlení Judith Butler: je autorkou knihy *Judith Butler: Essential Guides for Literary Studies* (Salih 2002) a spolueditorkou *The Judith Butler Reader* (Butler, Salih 2004). Ve svém článku „Judith Butler and the Ethics of ‚Difficulty““ (Salih 2003), v němž se spíše přiklání na stranu Butler než ke kritice vytýkající Butler vytváření antihumanistického a elitního diskursu, upozorňuje na skutečnost, že Butler si je velmi dobře vědomá námitek vznášených Fraser. Nicméně, jak Butler uvádí v rozhovoru „Changing the Subject: Judith Butler’s Politics of Radical Resignification“ (Olson, Worsham 2000), způsob jejího psaní je vědomou strategií, která sleduje určité etické a politické cíle. Jak uvádí Salih, Butler se domnívá, že „[...] kritický vztah ke všední gramatice je ztracen v požadavku radikální přístupnosti“ a zatímco tvrdí, že sama není zastávkyní náročnosti pro náročnost samou, upozorňuje, že běžný jazyk a obvyklá gramatika naprosto jasně tvarují a vymezují naše myšlení o subjektivitě, genderu, pohlaví, sexualitě „race“ a politice. Jelikož to zpětně omezuje způsob, jakým bojujeme proti těmto omezením, je nezbytné najít odlišný jazyk, takový, který nebude upevňovat, nýbrž bude zpochybňovat existující mocenské a znalostní rámce a způsobí tak nepřetržitou a produktivní krizi toho, co je v současnosti pokládáno za „realitu““ (Salih 2003: 44-45)¹¹⁶. Jak Salih ukazuje, je zřejmé, že způsob, jakým

---

¹¹⁶ „[...] ‘the critical relation to ordinary grammar has been lost in this call for radical accessibility’, and while she claims that she is not in favour of difficulty for difficulty’s sake, she point out that ordinary language and received grammar undoubtedly shape and limit our thinking about subjectivity, gender, sex, sexuality, ‘race’ and politics. Since this will in turn restrict how we struggle against those constraints, a different idiom is required, one that will challenge rather than consolidate existing frameworks of power and knowledge in order to place what currently passes for ‘reality’ in perpetual and productive crisis” (Salih 2003: 44-45).

Butler píše, není pouhým psaním. Butler nevyužívá jazyk jako nástroj zprostředkující myšlenky, nýbrž psaní je pro ni součástí vytváření nových možností promluv. Psaní je cílenou aktivitou, jež má spíše performativní nežli zprostředkující či prohlašující charakter a samotný proces psaní slouží ke zpochybnování běžného jazyka a společenských i subjektivních normativních předpokladů, které v sobě jazyk nese a kterými současně utváří společnost, její konceptuální rámce i oblast toho, co je a co není srozumitelné, uchopitelné a legitimní.

Salih se do způsobu čtení textů Butler snaží vnést také etický rozměr. Podle jejího názoru „styl psaní Butler „inscenuje“ etické setkání s jinakostí na rovině textu prostřednictvím zpochybnění gramatiky a stylu, čímž maří „spotřebitelské očekávání“, které by čtenář mohl do recepce akademického textu vnášet. Čtenář je tak nepřímou vyzván k upuštění od svých normativních předpokladů týkajících se jak stylu, tak „bytí“, a to proto, aby tyto normativní předpoklady mohly být zpochybněny, pozastaveny a vposled rozšířeny. [...] Butler nás stejně jako Lévinas vybízí k tomu, abychom přistupovali k druhému v duchu otevřenosti a tázání, když se opakovaně ptáme jiného „Kdo jsi?“, aniž bychom očekávali či doufali v konečnou odpověď. Nikdy nebudeme schopni beze zbytku porozumět jinému, přičemž jinakost sama se může v průběhu našeho tázání proměňovat“ (Salih 2003: 46)¹¹⁷. Salih proto zdůrazňuje, že Butler nás vybízí k tomu, abychom k textu přistupovali se svými vlastními postoji a svým vlastním způsobem. Cílem Butler není čtenáře uspokojovat, nýbrž jej prostřednictvím vytváření pocitu nepohodlí a odcizení vybízet k vlastnímu tázání a zároveň otevírat prostor pro vstup něčeho nového a k proměně světa, který přestane být důvěrně známý. Její styl usiluje o zpochybnění každodenního jazyka, jeho statutu jakožto zprostředkovatele reality a způsobu, jakým jeho prostřednictvím tuto realitu strukturujeme.

V rámci jazykové strategie Butler by čtenář neměl být pasivním příjemcem, nýbrž měl by k textu přistupovat jako k výzvě, číst jej opakovaně a tím zakoušet jeho performativní charakter, objevovat „nepřetržitý pohyb věty, která vytváří svůj význam“ (Butler citovaná v Salih 2003: 47)¹¹⁸. Avšak takováto odpověď

---

¹¹⁷ „Butler’s writing stages an ethical encounter with otherness at a textual level through challenges to grammar and style which thwart any ‘consumer expectations’ the reader might bring to the academic text. The reader is implicitly invited to relinquish her normative assumptions regarding both style and ‘being’ in order to challenge, suspend, and ultimately, expend those norms. [...] Like Emmanuel Lévinas, Butler invites us to approach the other in a spirit of openness and questioning, as we repeatedly ask the other, Who are you?, without expecting or hoping for a conclusive answer. We will never be able absolutely to understand the other, and other herself may change form one time of asking to the next one” (Salih 2003: 46).

¹¹⁸ „the incessant movement of the sentence that constitutes its meaning“ (Butler citovaná v Salih 2003: 47). Citace původně pochází z rozhovoru „Changing the Subject“ (Olson, Worsham 2000: 732).

pravděpodobně jen stěží uspokojí čtenáře s omezeným množstvím času, nemluvě o čtenářích se zájmem o problematiku, ale pohybujících se mimo akademický prostor. Při současném stavu společnosti pak její styl může vést k tomu, že její práce budou čteny exkluzivním akademickým publikem, pro něž je čtení profesí. Opět se tedy vracíme k námitkám Fraser, jež byly uvedeny na začátku této podkapitoly. Na druhou stranu ale proces sociální změny není jednoduchý, jeho průběh není jasně viditelný a na první pohled zřejmý. Možná právě tak, jak si uvědomujeme komplikovanost a postupnost sociálních změn, tak bychom měli také přistupovat k nesnadným textům, které tuto sociální změnu chtějí iniciovat či zachytit. Jejich komplikovanost je tak důsledkem (i když je otázkou zda zcela nutným důsledkem) snahy potenciální změny zachytit nejen na rovině konceptuální, ale také prostřednictvím jejich odlišného uchopení v jazyce (přičemž obě tyto roviny nelze uvažovat odděleně).

Texty Butler jsou navíc cenné v tom, že styl jejího psaní je další rovinou její vlastní teorie, ve které usiluje o nabourávání stávajících režimů promluv prostřednictvím subverzivního používání jazyka. Butler si je vědomá, že texty se pohybují v režimu jazyka a jejich obsah je jím ovlivňován a umožňován. Zároveň se ale také domnívá, že i texty mohou být subverzivní a hodnota její prací spočívá v tom, že se ve svých knihách pokouší objevovat možnosti takového psaní. Vzhledem ke snaze z ustálených jazykových a konceptuálních režimů vystoupit, její texty jsou tak mnohém náročnější, pracují se specifickou terminologií, usilují o popsaní fenoménů, ale zároveň nepodávají jejich pozitivní a definitivní výklad, neusilují o jejich fixaci a k ustáleným znakům připojují nové roviny významů. Z hlediska otázky tělesnosti pak její jazyk odhaluje nemožnost mluvit o těle, aniž by tyto promluvy zároveň tělo vymezovaly a konstituovaly; poukazuje na skutečnost, že materiální formy jsou přístupné pouze skrze jejich diskursivní artikulaci, kdy neexistuje hranice mezi materialitou a její jazykovou artikulací. Jazykové strategie Butler jsou tak z mého hlediska obhajitelné, přestože zcela nevyvracejí námitky Fraser ohledně jejich antihumanistických a elitních implikací.

Tuto podkapitolu tak nelze uzavřít jinak než otázkami: Jak lze jazyk používat „jinak“, při současném zachování jeho jednoduchosti a srozumitelnosti? Jak vytvářet promluvy blízké každodennímu jazyku se současným zdůrazněním problematičnosti tohoto jazyka? Jak lze hovořit o mechanismech a působení „mocenských režimů“ bez používání jazyka, jenž zachycuje abstraktní¹¹⁹ úroveň, ve které působí?

---

¹¹⁹ Onou abstraktností zde mám na mysli skutečnost, že na rozdíl od jiných významných genderových teoretiček, jako je například Susan Bordo, která se věnuje například problémům jako je anorexie či

Jazyková strategie Butler je tak jedním z možných způsobů takového psaní. Butler se však nedaří ji učinit široce srozumitelnou, je si ale této skutečnosti vědomá a jak poukazuje Salih, má to jak své opodstatnění, tak i pozitivní a produktivní implikace.

II. LINGVISTICKÝ MONISMUS

Mezi další kritiku, která je vůči Butler vznášena, patří také zpochybňování jejího lingvistického, poststrukturalistického pojetí způsobu, jakým je udržován genderový a heteronormativní řád či materialita těla jakožto výsledky diskursivního utváření. Tyto a řada dalších problémů jsou z hlediska zmíněné kritiky ve svém důsledku deterministické a opírají se výlučně o lingvistické chápání skutečnosti. V této podkapitole budou představeny některé argumenty, které podobná obvinění vyjadřují, a řada další kritiky, jež se bude v následujících podkapitolách vyjadřovat k ostatním problematickým místům v teorii Butler, tuto kritiku také často implicitně obsahuje. Navzdory tomu, že diskuse ohledně lingvistického základu myšlení Judith Butler je tak přítomná v celé čtvrté kapitole, chtěla bych zde této otázce věnovat specifickou pozornost, jelikož diskuse, která zde zazní, současně ovlivní také argumentaci celé této kapitoly.

K následujícímu pojetí této podkapitoly mne inspiroval, a její argumentační podstatu tvoří, vynikající článek Veroniky Vasterling, profesorky filozofie a ženských studií na Radboud University Nimegen v Nizozemí. Ve svém vynikajícím článku „Butler’s Sophisticated Constructivism: A Critical Assessment” (Vasterling 1999), ve kterém Vasterling jako nástroj k rozklíčování otázky, zda lze práci Judith Butler obviňovat z lingvistického monismu, používá rozlišení mezi epistemologickými a ontologickými jádry jejích tvrzení. Vasterling se zaměřuje na otázku, „zda tvrzení [že tělo je vždy již jazykově konstruováno] znamená, že tělo je ontologicky koextenzivní se svou jazykovou konstrukcí, či jinak řečeno, zda je pouze souborem jazykových konstrukcí? Nebo zda toto tvrzení implikuje, že tělo je pouze epistemologicky přístupné jako jazykově konstruované tělo?“ (Vasterling 1999: 19)¹²⁰. Pokud by Butler ve svých pracích hovořila o ontologické povaze materiality, pak by nařčení

---

bulimie, Butler ve svých textech nepopisuje snaze evidentní či „hmatatelné“ společenské fenomény, nýbrž zaměřuje pozornost na méně zjevné a často i hůře uchopitelné a vyjádřitelné mechanismy fungování společenských norem a mocenských vztahů.

¹²⁰ „Does the claim entail that the body is ontologically coextensive with its linguistic constructions, in other words, that the body *is* nothing but a collection of linguistic constructions? Or does it imply that the body is only epistemologically accessible as a linguistically constructed body?“ (Vasterling 1999: 19).

z lingvistického monismu mohlo být pravdivé. Avšak jelikož Butler hovoří o způsobu, jakým se tělo stává srozumitelné a uchopitelné a o kulturně-sociálních podmínkách toho, co vytváří podmínky jeho srozumitelnosti, její argumenty a podstata její teorie jsou spíše *epistemologické* než ontologické povahy a jak dále prostřednictvím Vasterling ukáží, je tato kritika jejího domnělého lingvistického monismu neopodstatněná.

Veronica Vasterling ve svém článku velmi precizně poukazuje na epistemologickou, nikoli ontologickou, podstatu myšlení Butler. Zprvé, tvrzení Butler, že tělo je vždy již jazykově konstruováno, neznamena, že jazyk je příčinou či původem toho, co vytváří, v tomto případě těla. Pro Butler to spíše znamená, že jazyk je tím, skrze co je možné tělo vůbec uchopit, získat k němu přístup tak, aby bylo možné si jeho významovou existenci vůbec uvědomit a aby bylo srozumitelné. Zmíněné tvrzení Butler zároveň poukazuje na to, co Vasterling nazývá referenční povahou jazyka, kdy je jazyk v každodenním použití chápán jako systém reprezentující mimo-jazykovou skutečnost. Butler ale zdůrazňuje, že jazyk není neutrálním systémem, jenž odkazuje a reprezentuje vnější mimo-jazykovou, „objektivní“ realitu, nýbrž klade důraz na skutečnost, že to, jak jsou významy slov či znaků definovány, vymezuje způsob, jakým je to, co označují, chápáno. K tomu, aby bylo možné prohlásit „toto je ženské tělo“, je nutné, aby osoba, jež toto tvrzení vyslovila, disponovala znalostí toho, co tato slova („ženskost“, „tělo“) a jejich vzájemné propojení znamenají. Způsob, jakým jsou tato slova definována, vymezuje a zprostředkovává to, co je nazíráno a co je chápáno jako mimo-jazyková realita. Takovéto chápání tvrzení, že jazyk utváří to, co sám pojmenovává, pak není ontologickým, nýbrž epistemologickým tvrzením, jelikož vypovídá o způsobu poznávání a uchopování světa, nikoli o jeho ontologické povaze.

Zadruhé, dalším aspektem myšlení Butler je skutečnost, že podle ní je jazyk podmínkou toho, aby se materialita mohla *vyjevovat* či *ukazovat*. Zároveň ale podotýká, že „materialita se může ukazovat pouze pokud její statut jako podmíněně konstituované je skrze diskurs vymazán, skryt, překryt“ (Butler 1993: 251)¹²¹. Podle Vasterling je tento problém kvalitativně odlišný od předchozího, týkajícího se referenční povahy jazyka, jelikož zahrnuje otázku toho, co znamená „ukazovat se“. A interpretace způsobu, jakým Butler chápe „ukazování se“, může poukázat na to, zda mají její teorie spíše epistemologickou či ontologickou povahu, a tudíž zda je

---

¹²¹ „‘Materiality’ appears only when its status as contingently constituted through discourse is erased, concealed, covered over“ (Butler 1993: 251). Na tuto citaci mne upozornil článek Vasterling (Vasterling 1999) a používám ji ve stejném kontextu, jak byl použit v tomto článku.

nařknutí z lingvistického monismu opodstatněné. Vasterling se proto pokouší ono „ukazování se“ interpretovat dvojím způsobem, a to prostřednictvím fenomenologie, která „ukazování se“ chápe jako ontologický projev reality¹²², kdy věc existuje pouze, pokud se ukazuje vědomí, a prostřednictvím filozofie Immanuela Kanta, pro kterého je „ukazování se“ epistemologickým vztahem k realitě.

Jak uvádí Vasterling, podle fenomenologie, respektive dle filozofie Martina Heideggera, je jazyk pouze prostředkem k interpretaci toho, jak se věci ukazují, nikoli podmínkou jejich „ukazování se“. Realita je tak na jazyce závislá pouze v epistemologické, nikoli v ontologické rovině. Jelikož podle fenomenologie by se realita stala ontologicky závislou na jazyce, pokud by byl jazyk podmínkou „ukazování se“, bylo by proto podle Vasterling obvinění Butler z jazykového monismu na místě. Na rozdíl od Vasterling se však domnívám, že i v rámci takto předloženého argumentu o podmínkách jazykového monismu, teorie představované Butler takto označit nelze. Butler sice skutečně zdůrazňuje, že přístup k realitě je vždy již zprostředkován jazykem, avšak netvrdí, že realita jako taková mimo jazyk neexistuje. Její „ukazování se“ se ale stává srozumitelným pouze skrze strukturující mřížku jazyka.

Druhým způsobem, jak lze prozkoumat opodstatněnost argumentace o jazykovém monismu Butler je pro Vasterling myšlení Immanuela Kanta, jehož prostřednictvím lze tato tvrzení vyvrátit¹²³. Podle Kanta není možné vědět, jaké jsou věci samy o sobě. Jediná znalost věcí, která je člověku přístupná, je jejich znalost jako fenoménu, znalost věcí tak, jak se ukazují, kdy znalost nedeterminuje ontologické hranice reality. Vasterling proto tvrdí, že když budeme uvažovat v rámci tohoto kantovského myšlení, tvrzení předkládaná Butler „[...] mohou být interpretovaná nikoli jako popření samotné ontologicky nezávislé, mimo-jazykové reality, ale jako popření možnosti *přístupu* k ontologicky nezávislé, mimo-jazykové realitě. V tomto kantovském kontextu tvrzení, že jazyk je podmínkou možnosti ukazování se, znamená, že jazyk, jakožto epistemologická podmínka přístupu, determinuje způsob, jakým se nám realita ukazuje. Pokud se tedy materialita ukazuje jako daná, mimo-jazyková realita, pak je tato mimo-jazyková realita stále výsledkem jazyka, ale materialita, či obecněji skutečnost, není redukovatelná na tyto jazykové výsledky, tj. na sémantické konstrukce jazyka“ (Vasterling 1999: 21)¹²⁴.

---

¹²² Stručný náčrt fenomenologického myšlení viz. druhá kapitola.

¹²³ Na rozdíl od závěrů, ke kterým Vasterling dospěla v úvahách o fenomenologickém přístupu k této problematice, s její argumentací prostřednictvím filozofie Kanta se zcela ztotožňuji.

¹²⁴ „[...] can be interpreted as denying, not the possibility as such of an ontologically independent,

V tomto kontextu je pak možné říct, že tvrzení Butler o jazyce jakožto podmínce ukazování se materiality je tvrzením epistemologickým, nikoli ontologickým, jelikož v rámci jejího myšlení realita jako taková není ontologicky závislá na jazyce.

Zatřetí, jak poukazuje Vasterling, Butler si je tohoto nařčení z lingvistického monismu dobře vědomá a v rozhovoru „How Bodies Come to Matter: An Interview with Judith Butler“ (Meijer, Prins 1998) tvrdí:

„[...] ontologické tvrzení nikdy nemůže plně vystihnout svůj objekt, a toto tvrzení mne poněkud odlišuje od Foucaulta a dočasně spojuje s kantovskou tradicí ve smyslu, jakým byla převzatá Derridou. Výraz že „něco v realitě existuje“ odkazuje směrem k referentu, jež nicméně nemůže plně vystihnout, jelikož tento referent není v jazyce zcela vystaven, není totožný s jazykovým výsledkem. Neexistuje k němu přístup, jenž by byl mimo jazykový výsledek, ale jazykový výsledek není totožný s referentem, v jehož postižení selhává“ (Meijer, Prins 1998: 279)¹²⁵.

Vasterling proto tvrdí, že návaznost na Kanta ukazuje, že Butler chápe jazyk i možnosti poznávání jako omezené, kdy označující proces jazyka nikdy není schopen zcela uchopit realitu v její ontologické povaze.

Jak bude ukázáno také v šesté podkapitole, týkající se způsobu, jakým Butler přistupuje k otázce (ne)existence před-diskursivní materiality, Butler skutečně nelze obviňovat z lingvistického monismu, jelikož si nečiní nárok vypovídat o ontologické povaze světa, nýbrž o způsobech, jakými se ke světu vztahujeme, jak ho uchopujeme a strukturujeme skrze jazyk. Butler navíc hovoří zejména o sociálních aspektech žitého světa a usiluje o jejich denaturalizaci prostřednictvím dekonstrukce způsobů, jakým byly vytvořené jako sociálně-přírodní danosti. Každá dekonstrukce s sebou samozřejmě přináší také konstrukci, a tak jak Butler dekonstruuje naše

---

extra-linguistic reality. In this Kantian context, the claim that language conditions the possibility of appearance means that language, as the epistemological condition of accessibility, determines the way in which reality appears to us. Thus, if materiality appears as a given, extra-linguistic reality, then this extra-linguistic reality is still an effect of language, but materiality or, in general, reality, is not reducible to these linguistic effects, that is, to the semantic constructions of language” (Vasterling 1999: 21).

¹²⁵ „[...] the ontological claim can never fully capture its object, and this view makes me somewhat different from Foucault and aligns me temporarily with the Kantian tradition as it has been taken up by Derrida. The ‘there is’ gestures toward a referent it cannot capture, because the referent is not fully built up in language, is not the same as the linguistic effect. There is no access to it outside of the linguistic effect, but the linguistic effect is not the same as the referent that it fails to capture“ (Meijer, Prins 1998: 279). Na tento rozhovor a na tuto citaci mne upozornil článek Vasterling, ve kterém uvádí totožnou citaci (viz Vasterling 1999: 22).

vztahování se ke světu (nikoli ontologickou podstatu světa samotného), tak i její konstrukce se týká výlučně onoho „vztahování se“.

III. REPREZENTACE A RADIKÁLNÍ INKLUZIVITA

Jedním z dalších významných témat, za něž Butler sklízí kritiku, je otázka možnosti kolektivního jednání, kterou Butler problematizuje prostřednictvím dekonstrukce jednotné kategorie „ženy“ a prostřednictvím zkoumání možnosti společenského konsenzu. V této části se proto budu věnovat polemice s touto kritikou.

Amy Allen, profesorka filozofie a genderových studií na Dartmouth Collage v USA, ve svém článku „Power Trouble: Performativity as Critical Theory“ (Allen 1998) tvrdí, že způsob, jakým Butler přistupuje ke konceptu kolektivity či solidarity, znemožňuje existenci jakéhokoli druhu kolektivní moci či konsenzu:

„K tomu, aby pojetí moci odpovídalo feministickým kritickým cílům, musí být schopné vypovídat něco o tom druhu moci, která podporuje kolektivní opoziční sociální hnutí jako je feministické hnutí, a která udržuje koalice mezi tímto hnutím a ostatními sociálními hnutími, jako je například hnutí za práva gayů, proti rasismu či hnutí za práva zaměstnanců apod. Jedním z důsledků radikální kritiky identity a politiky identity představené Butler je skutečnost, že se konceptualizace takovéto kolektivní moci stává obtížnou. Obtížnou se stává vlastně i jakákoli konceptualizace kolektivity“ (Allen 1998: 466)¹²⁶.

Než však budou uvedeny argumenty, kterými Allen svá tvrzení podporuje, je nutné stručně shrnout koncept, který zde ale Allen kritizuje.

Allen zde problematizuje kritiku kolektivní identity, kterou Butler představila v knize *Gender Trouble* (Butler 1990) prostřednictvím zpochybnění pojetí „ženy“ jako jednotné kategorie založené na pohlavně diferencovaném těle, které je považováno za před-diskursivní. Butler také zpochybňuje koncept reprezentace,

---

¹²⁶ „In order to be adequate to feminism's critical aims, a conception of power ought to be able to say something about the kind of power that nourishes collective oppositional social movements like the feminist movement, and that sustains coalitions between this movement and other social movements, like the gay rights movement, the anti-racism movement, new labor movements, and so on. One consequence of Butler's radical critique of identity and identity politics is that it becomes difficult to conceptualize such collective power. Indeed, it becomes difficult even to conceptualize collectivity at all“ (Allen 1998: 466).

Jelikož se domnívá, že reprezentace na politické a jazykové úrovni „předem ustanovuje kritéria, dle kterých jsou subjekty utvářeny“ (Butler 1990: 1)¹²⁷. Kritéria subjektu jsou tak předdefinované ještě dřív, než subjekt začne být reprezentován. Ve výsledku je tak subjekt podmíněn strukturami reprezentace a je formován, definován a reprodukován dle jejich podmínek. Jelikož gender není jediným konstitutivním prvkem identity (je propleten a vzájemně se ovlivňuje také s jinými prvky jako etnicita, třída, sexualita či geo-politická lokace) a vzhledem k výše popsanému působení reprezentace, jednotné pojetí „ženy“ (ale i jiných kolektivních identit) pak nezbytně vylučuje jednotlivce, kteří neodpovídají požadavkům feministických (či jiných kolektivních) cílů. Jednotné pojetí kategorie „žena“ a reprezentace spojená s touto kolektivní identitou zároveň také udržuje binární genderové vztahy, které vytvářejí exkluzivní rámec, dle něhož jsou rozeznávány maskulinní a femininní atributy. Jelikož podle Butler není možné vykročit mimo vztahy moci, které utvářejí subjekt, je potřeba najít způsob, jehož prostřednictvím je možné identifikovat procesy utvářející identitu. Za takový způsob Butler určuje *kritickou feministickou genealogii*, jež probíhá v rámci genderové asymetrie a má potenciál odhalit způsob, jakým jsou kategorie, které jsou vnímané jako přirozené či neměnné, konstruovány.¹²⁸

Implikuje tedy způsob, jakým Butler kritizuje pojetí jednotného kolektivního subjektu a tendence – či spíše nevyhnutelnost – vytváření exkluzivních kategorií s cílem reprezentace určité skupiny či zájmů, že její teorie vylučuje možnost jakéhokoli kolektivního jednání? Zpochybňuje její kritika jednotné kategorie „ženy“ možnost existence feminismu? Amy Allen podobnou kritiku formuluje následovně:

„Butleřino váhavé uznání kategorie „ženy“ ztěžuje možnost promyšlení toho, jak lze teoreticky uchopit takový druh kolektivní moci, jenž udržuje a podněcuje feministické hnutí – sílu solidarity. [...] Problém není pouze v tom, že Butler je podezřívá vůči představě solidarity, neboť s ní lze, z hlediska její argumentace, souhlasit, že tento termín je příliš zabarvený předpokladem původní jednoty, aby byl součástí politického slovníku. Ještě problematičtější je její podezření vůči konsensu či shodě *per se*. Butler píše, „idea shody ... má smysl, pouze pokud se příslušné termíny podrobují konsensuálně zavedenému významu. ... Ale jsme, ať je ono „my“ kdokoli, druhem komunity, ve které takovéto významy mohou být zavedeny jednou a pro vždy? ...

---

¹²⁷ „set[s] out in advance the criterion by which subjects themselves are formed“ (Butler 1990: 1).

¹²⁸ Viz např. Butler 1990: 5.

Kdo má v interpretační roztržce pozici, jež mu dovoluje „přidělovat“ prohlášením stejné významy?“¹²⁹ A tak podle Butler dialogické typy kolektivního jednání a identifikace podstupují riziko „návratu k liberálnímu modelu, který předpokládá, že ti, kteří mluví, zastávají rovnocenné mocenské pozice a mluví se stejnými předpoklady o tom, co ustanovuje „shodu“ a „jednotu“ [...]“¹³⁰ [...] Podezření, které má Butler vůči takovéto shodě, způsobuje, že teorie performativity není schopná poskytnout jakoukoli analýzu kolektivního zplnomocnění, které vyrůstá z feministického hnutí. Zato však je zdrojem pro jednotlivé ženy, jež v každodenním životě bojují s heterosexistickou dominancí“ (Allen 1998: 467-468)¹³¹.

Jak přiznává i Allen, s Butler nelze nesouhlasit v tom, že exkluzivní unifikující kategorie, jež reprezentují kolektivní identitu, v sobě obsahují totalizující, zevšeobecňující a exkluzivní tendence. Význam tvrzení, které Butler předkládá, spočívá ve skutečnosti, že otevírá prostor k reflexi způsobu, jak by mohly kolektivní hnutí poskytovat širší spektrum identifikací a jak by měly zacházet s nevyhnutelností misrepresentace. Kritika ze strany Butler tak do sociálních hnutí vnáší možnost reflexe mechanismů a mocenských vztahů utvářejících kolektivní identitu, což ve svých důsledcích odpovídá požadavkům Allen ohledně analýzy moci, která utváří potenciál společenské změny.

Zmíněný problém exkluzivity vycházející z požadavku jednotných a homogenních uskupení sledujících své politické cíle je také zřetelně patrný v kritice feminismu ze strany žen jiné barvy pleti než bílé, které poukázaly na skutečnost, že feminismus dlouhou dobu nerefletoval skutečnost, že byl ve své podstatě definován jako bílé, středostavovské a heterosexuální hnutí.¹³² Stejně tak i

---

¹²⁹ Butler 1997: 86-87.

¹³⁰ Butler 1990: 15.

¹³¹ „Butler’s hesitant avowal of the category of “women” makes it difficult to see how one could theorize the kind of collective power that sustains and nourishes the feminist movement – the power of solidarity. [...] The problem is not just that Butler is suspicious of the notion of solidarity, for one might agree with her for the sake of argument that this term is too loaded with presumptions of original unity to be part of a contemporary political vocabulary. Even more problematic is her suspicion of consensus or agreement *per se*. She writes, “the ideal of consent ... makes sense only to the degree that the terms in question submit to a consensually established meaning. ... But are we, whoever ‘we’ are, the kind of community in which such meanings could be established once and for all? ... Who stands above the interpretive fray in a position to ‘assign’ utterances the same meanings?” Thus, in Butler’s view, dialogic models of collective action and identification run the risk of “relapsing into a liberal model that assumes that speaking agents occupy equal positions of power and speak with the same presuppositions about what constitutes ‘agreement’ and ‘unity’ [...]” [...] Butler’s suspicion of such agreements makes the theory of performativity fall short of providing an analysis of the collective empowerment that grows out of the feminist movement and, in turn, serves as a resource for individual women what are struggling with heterosexist domination in their daily lives” (Allen 1998: 467-468).

¹³² Otázka souvztažnosti kategorií genderu, etnicity, rasy, sexuality či geopolitické lokalizace v kontextu

problematizace pojetí shody usilující o ustanovení významů jednou a provždy ukazuje, že kontext, uskupení a mocenské struktury v rámci těchto hnutí či uskupení se neustále mění. V tomto smyslu trvání na udržování ideálu, podle něhož je možné vytvořit neexklusivní a zcela trvalé významy, je iluzorní. Proto, jak Butler sama naznačuje, je důležité uznat neustálou nezbytnost nikdy nekončícího vyjednávání, jež si je vědomo svých vlastních omezení a mocenských struktur. V tomto smyslu takovéto pojetí neoslabuje či neznemožňuje politickou reprezentaci, nýbrž naopak umožňuje a podněcuje vytváření uskupení, která si prostřednictvím sebereflexe jsou vědomá svých omezení a neustálé nutnosti vyjednávání své identity, cílů a prostředků, jimiž mohou být tyto cíle dosaženy.

Jak bylo patrné, Allen také vnímá koncept radikální inkluzivity jako problematický. Ve svém článku však neposkytuje nástroje k tomu, jak lze tuto kritiku zužitkovat se současným uchováním smysluplnosti existence kolektivních hnutí. Zajímavý náhled tohoto problému ale poskytuje Veronika Vasterling v již zmiňovaném článku „Butler’s Sophisticated Constructivism: A Critical Assessment” (Vasterling 1999). Vasterling uchopuje otázku radikální inkluzivity z poststrukturalistického hlediska. Tvrdí, že „naprostá či radikální inkluzivita je nemožná, jelikož neexistuje kategorie, která by byla s to obsáhnout vše. [...] K tomu, aby kategorie [...] byla vůbec srozumitelná, musí být interpretována, tj. musí jí být připsán nějaký význam a je to právě tato interpretace, co vytváří exkluzivitu. [...] [Interpretace] vždy vytváří jednu či více možností označování na (implicitní) úkor ostatních možností“ (Vasterling 1999: 33)¹³³. Podobně jako Butler, tak i Vasterling ukazuje, že radikální inkluzivita není ze své podstaty možná, jelikož jejím implicitním a konstitutivním předpokladem je vyloučení.

Vasterling také zdůrazňuje, že radikální inkluzivita, chápána jako úplné omezení všech rozdílnosti je z politického hlediska značně problematická a domnívá se, že politické projekty, které se nejvíce podobají myšlence radikální inkluzivity, jsou ve své podstatě totalitární. Jak Vasterling uvádí, dle definice Hannah Arendt podstatou totalitarismu je absence plurality, což je v pojetí Vasterling, zničením rozdílnosti vytvořených prostřednictvím mluvy a jednání. Lze se domnívat, že i Butler by s tímto tvrzením souhlasila, jelikož v *Bodies that Matter* (Butler 1993) tvrdí:

---

feministických teorií je velmi dobře představen v textech Mohanty (1991), Ware (1992), Dyer (1997), Hall (1997) a Kenneh (1998).

¹³³ Total or radical inclusivity is impossible because no category can be all-inclusive. [...] To be intelligible at all, the category [...] has to be interpreted, that is assigned some meaning, and it is this interpretation, that produces exclusionary effects. [...] [interpretation] always foregrounds one or several signification possibilities at the (implicit) expense of other possibilities” (Vasterling 1999: 33)

„to, že nemůže existovat definitivní či úplná inkluzivita je [...] výslednicí komplexnosti a historičnosti sociálního prostoru, který nikdy nemůže být shrnut žádným daným popisem, což by se taky z demokratických důvodů nikdy nemělo stát“ (Butler 1993: 221)¹³⁴,¹³⁵.

Z hlediska otázky možnosti kolektivního jednání či kolektivní identity, jsou pak argumenty věnující se otázce radikální inkluzivity představené Butler a Vasterling pro feminismus velmi užitečné a inspirující. Pokud feminismus bude trvat na jednotné kategorii „ženy“ jako ustavujícím prvku jeho existence, bude pro něj dekonstrukce této kategorie a kritika pojetí reprezentace uvedená Butler znepokojivá, jelikož upozorňuje na skutečnost, že se vystavuje nebezpečí totalitární politiky identity. Avšak, jak navrhuje Vasterling, „pokud budeme chápat kategorii „žena“ jako regulativní ideál spíše než jako skutečnou reprezentaci všech žen, dilema je vyřešeno. To znamená, že se musíme „naučit dvojitému manévru: opírat se o kategorii a tak dočasně ustavovat identitu, a zároveň otevírat tuto kategorii jako místo neustálého politického zápasu“ (Butler 1993: 222). „Jen pokud nezapomeneme, že idea totální inkluzivity není jako taková uskutečnitelná, a tudíž je kategorie „ženy“ neustále otevřená různým interpretacím, potud může invocace této kategorie umožnit solidaritu a posílit feminismus“ (Vasterling 1999: 35)¹³⁶.

IV. DETERMINISMUS A AGENTNOST

Otázku způsobu, jakým Butler pojímá možnost autonomního jednání subjektu, agentnost, nelze vyjádřit bez současné diskuse námitek vznášených vůči

---

¹³⁴ „That there can be no final or complete inclusivity is [...] function of the complexity and historicity of a social field that can never be summarized by any given description, and that, for democratic reasons ought never to be“ (Butler 1993: 221)

¹³⁵ Vasterling dále upozorňuje také na to, že Butler do jisté míry nabízí možnost radikální inkluze jako politického ideálu, pro Butler jim je radikální koncept demokratického světa, který by nebyl regulován hegemonními konvencemi, kde by všichni mohli mít statut subjektu. Nicméně otázka radikální inkluzivity i v tomto pojetí zůstává nadále problematická. Jelikož v tomto způsobu její konceptualizace dochází ke splnutí ideálu a jeho překladu (kdy je ideál přeložen do politického programu či do podoby hnutí, a abstraktní je přeloženo do konkrétní či smysluplné obecnosti), jenž je tak zbaven své exkluzivity. Překlad se tak stává samozřejmým, nenapadnutelným a tak i hegemonním a násilnost jeho exkluzivity bude ignorována, omlouvaná či neviditelná. K tomu, aby bylo zabráněno splnutí ideálu a jeho překladu, Vasterling navrhuje pojetí radikální demokracie nikoli jako dosažitelného cíle, nýbrž jako regulativní ideje v Kantovském smyslu. Viz Vasterling 1999: 34-35.

¹³⁶ „if we take the category of “woman” as a regulative idea(l) rather than an actual representation of all women, the dilemma is resolved. This means that we have “to learn a double movement: to invoke the category and, hence, provisionally to institute an identity and at the same time to open the category as a site of permanent political contest” (Butler 1993: 222). Only if we do not forget that the category of “women” is permanently open to different interpretations, can the invocation of this category enable solidarity and empower feminist politics” (Vasterling 1999: 35).

deterministickým implikacím jejího pojetí performativity, a tudíž i bez diskuse toho, co Butler spatřuje jako subverzivní potenciál performativity, která se v posledku v další rovině překrývá se způsobem, jakým chápe agentnost. V tomto kontextu je pak těžké roztrždit argumenty a jejich kritiku do samostatných tematických okruhů, jelikož ty se do značné míry překrývají a týkají různých aspektů téhož problému. Avšak s ohledem na lepší přehlednost této práce jsem se rozhodla tuto problematiku rozdělit do dvou samostatných částí. Tato podkapitola se proto zaměří na otázku deterministických aspektů myšlení Butler a jejího pojetí agentnosti subjektu, zatímco následující podkapitola se bude specifickěji věnovat teorii performativity a její kritice. Čtenář by se neměl nechat zmást zdánlivou linearitou argumentace, jelikož mnohá kritika a její pojednání, které uvedu jak v této, tak v následující podkapitole, se současně vztahuje na všechny tři zmíněné aspekty (determinismus, agentnost, performativita), i když ne vždy je to explicitně vyjádřeno. Vzájemná úzká propojenost těchto tří elementů, stejně jako všech ostatních aspektů filozofie Butler, o kterých v této práci hovořím, také nevyhnutelně ústí v opakování některých argumentů, které v průběhu této práce zaznívají. Avšak toto opakování nikdy není totožné a tentýž aspekt je v různých kontextech pojednáván jiným způsobem a z jiného úhlu pohledu.

Kritika konceptu politické reprezentace a koncept performativity obecně s sebou tedy přinesl také otázky ohledně deterministických aspektů filozofie Butler. Prostřednictvím slov Jodi Dean, profesorky politologie na Hobart-William Smith College v USA, tak například Amy Allen (Allen 1998) namítá, že způsob, jakým Butler pojímá proces formace subjektu

„nedokáže zachytit pozitivní a komunikativní rozměr našeho života. Nejenom, že mikro-narušení a performativní opakování jen stěží mohou zpochybnit neustávající domácí násilí na ženách, podporování homofobie ze strany pravice a neustálé globální ekonomické vykořisťování žen. Samotná tato narušení a opakování, jak připouštějí jejich autorky a autoři, jsou-li buďto manipulována jejich odpůrci nebo začleněná do nových násilných praktik, se mohou také obracet sama proti sobě“¹³⁷ (Dean citovaná v Allen 1998: 467)¹³⁸.

---

¹³⁷ Tomuto druhému aspektu kritiky Dean se budu věnovat spíše v následující, než v této podkapitole.

¹³⁸ „cannot account for the positive and communicative dimensions of our lives. Not only are microdisruptions and performative reiterations hardly enough to challenge the continued brutalization of women in their homes, the reinvigorated homophobia of the Right, and the continued economic exploitation of women across the globe, but such disruptions and reiterations themselves, as their theorists admit, can backfire, either manipulated by their opponents or coopted into new practices of

Tento požadavek, jenž správně upozorňuje na potřebu vytváření rámců umožňujících společenskou změnu, je ale vůči Butler vznášen zčásti neprávem. Na jednu stranu proto, že prostřednictvím teorie materializace a performativity Butler konceptualizuje způsob, jakým lze proměňovat společenský řád v rovině subjektu a její teorie tak může být efektivním nástrojem této proměny, a to právě proto, že se odehrává v „mikro-rovině“¹³⁹ jednotlivých praktik. Na druhou stranu proto, že Butler z principu neusiluje o vytvoření konceptu, jenž by byl jednoznačným návodem pro politické jednání a její dekonstruktivní přístup záměrně neusiluje o vytváření nových společenských norem či kategorií, které by mohly mít tento výsledek.

Význam způsobu uvažování, který Butler nabízí, spočívá především v odkrytí mechanismů, jakými jsou sociálně-kulturní normy konstruované a tudíž i skrze toto odhalení poskytuje každému jednotlivci možnost tyto normy zpochybňovat a podryvat. Hlubší analýzu dopadů patriarchálního heteronormativního řádu, jako jsou například Dean zmiňované fenomény násilí na ženách či homofobie, pak Butler umožňuje prostřednictvím dekonstrukce rámců, ve kterých tyto fenomény existují, v nichž jsou reprodukovány a vykonávány nejen v extrémní podobě aktů agrese, ale také v jejich jemnějších dimenzích či mikrostrukturách, které se projevují v jazyce, myšlenkových konceptech a v neposlední řadě také ve způsobu, jakým jsou reprodukovány všemi účastníky společenského řádu.

Způsob, jakým Butler koncipuje možnost této změny, ale není „revoluční“, nýbrž naopak postupný a pomalý. „Nerevolučnost“ její filozofie spočívá ve zdůraznění nemožnosti radikální a zároveň rychlé změny společenského řádu a pro Butler se možnost jeho proměny nachází v samotné povaze tohoto řádu, protože tento řád na jednu stranu vytváří exkluzivní doménu srozumitelného, myslitelného a tudíž i realizovatelného, ale zároveň v sobě obsahuje potenciál změny. Tato změna se nachází ve způsobu, jakým je ustavena normativita a hegemonie řádu, tj. v tom, že jeho součástí jsou abjektované a zároveň konstitutivní prvky, které mohou sloužit jako prostředek subverze. Butler také zdůrazňuje, že řád nelze jednoduše překročit, rychle proměnit či z něj vystoupit, protože tento řád určuje možnosti toho, co je a co není srozumitelné, uchopitelné a myslitelné, vytváří

---

violence”. Dean citovaná v Allen 1998: 467. Tato citace pochází z Dean 1996: 66.

¹³⁹ Ráda bych ale zdůraznila, že označení teorií Butler za analýzu věnující se pouze mikro-úrovni“ je do značné míry problematické. Její teorie performativity se sice zabývá otázkou vykonávání a (re)produkování moci na úrovni subjektu, avšak její analýza zahrnuje také způsob, jakým mocenské struktury – které lze pak označit jako „makro-úroveň“ – jsou vytvářené a udržované. Její teorie také zahrnuje i intersubjektívni aspekty, jelikož její pojetí resignifikace (ale i nesubverzivní (re)produkce) se odehrává nejen prostřednictvím praktik jednotlivých subjektů, ale také skrze její interpretaci a přijetí/odmítnutí ostatními subjekty. Rozlišení makro a mikro úrovně navíc vytváří dualitu těchto rovin, která je zcela fiktivní a o jejichž zpochybnění Butler usiluje.

svět, ve kterém žijeme a rámce toho, jak jej uchopujeme. Naprosté vystoupení z řádu a zároveň uchování si kategorií jako je subjekt, kultura, společnost, ale i změna, subverze či revoluce, tj. kategorií, které umožňují konceptualizaci Já, společnosti a její proměny, není možné, protože tyto kategorie jsou součástí tohoto řádu a nemohly by být zachovány, pokud by měl být řád *zcela* překročen. Jelikož je řád zakotven v jazyce, jeho *naprosté* překročení by znamenalo také odmítnutí jazyka a tudíž ztrátu nástroje *strukturace* nejenom světa a způsobu, jakým je intersubjektivně sdílen, ale jak již bylo zmíněno, také konceptu subjektivity, kolektivity, jinakosti, jednoduše *všeho*. Butler takovéto závěry sice explicitně nevyjadřuje ani v *Gender Trouble* (Butler 1990) ani v *Bodies that Matter* (Butler 1993), nicméně jsou nezbytným důsledkem jejího myšlení a jsou také důvodem, proč nepřipouští možnost radikální proměny stávajícího řádu, nýbrž, s vědomím nemožnosti vykročení z tohoto řádu, hledá způsoby, jak jej lze proměnit a zároveň zůstat ve sféře srozumitelnosti a myslitelnosti.

Avšak navzdory zmíněným implikacím revoluční změny, „nerevolučnost“ jejího myšlení bývá také kritizována. Například Jennifer Cotter tvrdí:

„způsob jakým Butler pojímá „subverzivní opakování“ neumožňuje revoluci – základní proměnění stávajících sociálních struktur – a ústí v projekt liberální reformy, která je závislá na udržování existujících sociálních vztahů, jen je pouze jinak pojmenovává. Pokud nemůžeme proměňovat, můžeme pouze „resignifikovat“, „znovu-sestavovat“ či „redistribuuovat“. „Subverzivní opakování“ je [tak] projektem byrokratické „redistribuce“, která popírá existenci vykořisťování žen na úrovni produkce těch objektů či zdrojů, které mají být (re)distribuuovány“ (Cotter 1994: 228)¹⁴⁰.

Řada argumentů, jejichž prostřednictvím lze tvrzení Cotter vyvrátit, již zazněla a není potřeba se k nim vracet. Ráda bych se však zastavila u několika tvrzení, k nimž doposud nebyly explicitně uvedeny žádné argumenty, tj. ke kritice konceptu subverzivního potencialu resignifikace jako pouhé redistribuce stávajícího řádu, která devaluje či dokonce zpochybňuje utlačované postavení žen a udržuje

---

¹⁴⁰ „As it works to occlude revolution – the fundamental transformation of existing social structures – the project of "subversive repetition" ends up as a project of liberal reform, one *that* depends on maintaining existing social relations, albeit under new names. If we cannot transform we can only "resignify," "reassemble," or "redistribute." "Subversive repetition" is the project of bureaucratic "redistribution," which denies the existence of the exploitation of women at the level of the production of those objects or resources *that* are to be (re)distributed. (Cotter 1994: 228)

stávající mocenský řád, jen pod jiným jménem.

Zprvce, jak mohlo být již v průběhu této práce patrné, pojetí subverzivní resignifikace není pouhou kamuflážní redistribucí, jak se domnívá Cotter, nýbrž nabízí mnohem hlubší potenciál, a to prostřednictvím proměny *obsahu a významů* jazyka, praktik a společenského a mocenského řádu jako takového. Řád tak není redistribuován, nýbrž je *přepisován* a tím získává nový obsah, formu a strukturu. Zadruhé, Butler si je velmi dobře vědomá existence „vykořisťování“ nejen „žen“ ale také celé řady dalších minorit či společenských skupin, a jak zde bylo již několikrát zmíněno, teorie, které předkládá, usilují o odkrytí způsobů ustavování hegemonních společenských normativů, tj. o uchopení a demaskování způsobů, jimiž jsou (re)produkovány a jimiž se na jejich (re)produkcii podílejí jednotlivci. Její analýza tak nepopírá důsledky normativního působení mocenských společenských struktur, nýbrž naopak odkrývá jejich mechanismy a vytváří tak prostor pro jejich zpochybňování. A v neposlední řadě, dalším významným prvkem jejího myšlení je také skutečnost, že potenciál proměny společenského řádu, jeho norem a diskursivních a mocenských struktur nepřisuzuje výlučně kolektivním hnutím či organizovanému aktivismu (jejichž význam zároveň, jak bylo patrné z předchozí podkapitoly, nezpochybňuje), nýbrž zdůrazňuje jeho individuální aspekt a potenciál proměny situuje jak v rámci řádu, tak v rámci subjektu samotného.

Možnost proměny společenského řádu tak Butler spatřuje v nutnosti poznání mechanismů, v jejichž rámci je subjekt situován, a současně ve schopnosti každého jednotlivce tento řád proměnit prostřednictvím citačního performování. Z hlediska možnosti politického jednání pak užitečnost myšlení Butler nespočívá v poskytování návodu pro uskutečnění společenské změny, nýbrž v tom, že poskytuje nástroje, jejichž prostřednictvím je možné nahlédnout konstruovanost mocenských společenských vztahů. V tomto smyslu je její přístup více „rovnostářský“ a méně „autoritativní“ a „manipulativní“¹⁴¹. Butler navíc neodmítá možnost solidarity a vytváření uskupení usilujících o sociálně-politickou změnu, nýbrž – což je dalším velmi významným nástrojem proměny – jednoduše upozorňuje na problémy, které s nimi mohou být spojeny¹⁴². Jak bylo ukázáno v předcházející podkapitole, její kritika radikální inkuzivity tak může nakonec vést k tomu, že princip solidarity bude mnohem účinnější, jelikož jednotlivci si budou mnohem více vědomí exkluzivity a

---

¹⁴¹ Na druhou stranu, jak bylo patrné z první podkapitoly této kapitoly některé teoreticky se na rozdíl ode mne domnívají, že její teorie a zejména její jazykové strategie vytvářejí elitní diskurs, jenž je v rozporu se závěry, které jsem zde uvedla. Více k diskusi této otázky viz podkapitola „Jazykové strategie“.

¹⁴² Více k této otázce viz třetí podkapitola této kapitoly.

univerzalizačních tendencí solidarity a budou tudíž moci s těmito aspekty vědomě nakládat či případně usilovat o jejich omezení.

Otázka utváření subjektu v rámci mocenských mechanismů řádu a jeho možnosti tento řád proměňovat vede k otázce po roli subjektu v rámci tohoto řádu, respektive k otázce možnosti jeho autonomního jednání, agentnosti. Umožňuje teorie předložená Butler existenci agentnosti? Případně jaký je vztah agentnosti k moci? Má její pojetí performativity potenciál stát se nástrojem společenské změny?

Veronice Vasterling se velmi dobře podařilo vystihnout způsob, jakým Butler chápe agentnost prostřednictvím propojení několika citací z *Bodies that Matter* (Butler 1993):

„[agentnost je] praktikou reartikulace či resignifikace, která není „vůči moci její externí opozicí“, nýbrž je „vůči moci imanentní“ (Butler 1993: 15). Agentnost je nevyhnutelně „vetkána v samotných mocenských vztazích, které chce nabourávat“, je „obrácením se moci proti sobě samé, aby vytvořila alternativní modalities moci, aby ustanovila takový druh politického nesouhlasu, který není „čistou“ opozicí, „transcendencí“ stávajících mocenských vztahů, ale náročným vytvářením budoucnosti ze zdrojů, které jsou nevyhnutelně promísené (Butler 1993: 241, citováno ve Vasterling 1999: 27)¹⁴³.

Možnost agentnosti tak Butler umisťuje do neustálého procesu opakování, které má subverzivní potenciál, kdy proces (znovu)opakování není jednoduše pouhou repeticí. Butler ve svém pojetí opakování vychází z Derridy a chápe jej jako citaci, kdy každá citace je časová a kontextuální, a je tudíž jedinečná a pokaždé odlišná. Každá citace se tak kontextuálně proměňuje a tato proměna s sebou nese také pokaždé i posun ve významu, kdy stejné slovo nikdy neoznačuje vždy totéž. A je to právě tento neustálý posun významu, co jejímu opakování poskytuje vedle jeho normativní právě onen subverzivní potenciál.

Avšak toto pojetí resignifikace není neproblematické z hlediska role, jakou v ní hraje subjekt. Opakování, jež se odehrává prostřednictvím neustálé proměny

---

¹⁴³ „[...] a practice of rearticulation or resignification that is ‘immanent to power’ and not in ‘a relation of external opposition to power’ (1993: 15). Agency is “*implicated* in the very relations of power it seeks to rival” it is a ‘turning of power against itself to produce alternative modalities of power, to establish a kind of political contestation that is not a ‘pure’ opposition, a ‘transcendence’ of contemporary relations of power, but a difficult labor of forging a future from resources inevitably impure’ (1993: 241)” (Vasterling 1999: 27).

významu, implikuje, že tento proces resignifikace, bez ohledu na to, zdá má subverzivní či utvrzující charakter, je „zcela nezávislý na jakémkoli jednání či intencích citujícího subjektu [a] spočívá v samotném pohybu jazyka, [...] [v] pohybu, který citující subjekty přenáší, ale neovládají“ (Vasterling 1998: 28)¹⁴⁴. Jak je ale v této situaci změna možná? Jak může subjekt ovlivnit resignifikaci, pokud je tato resignifikace na něm nezávislá? Má subjekt vůbec možnost jednat nezávisle na řádu, jenž vytváří rámce toho, co je srozumitelné, uchopitelné a myslitelné?

Na základě této interpretace opakování by se tedy mohlo zdát, že řád je udržován nezávisle na subjektu. Avšak, aby řád, stejně jako jakékoli jazykové prohlášení, mohl přetrvávat, musí být *vykonáván*. Pro Butler tudíž subjekt není zcela pasivním účastníkem a opakování není na něm nezávislé, jelikož citační aktivita subjektu je nezbytnou podmínkou jak (re)konstrukce řádu, tak i (re)konstrukce subjektu samotného. Butler tudíž neodebírá subjektu možnost jeho autonomie, respektive intenci sdělovat významy. Jak trefně poznamenává Vasterling:

„jde o to, že naše intence beze zbytku nekontrolují význam slov a (mluvních) aktů či o nich *nerozhodují*. Individuální subjekt nerozhoduje, a ani nemůže rozhodovat, o významu slov a (mluvních) aktů, včetně jeho vlastních, a to ze dvou důvodů. Na jednu stranu se subjekt vždy již nachází v jazyce s více či méně zavedenými zvyklostmi označování. Když se učíme mluvit, učíme se také používat tyto zvyklosti, a když už jsme se stali zdatnými „řečníky“, naše řeč, k tomu, aby byla srozumitelná pro ostatní a pro nás samotné, musí být stále víceméně slučitelná s těmito zvyklostmi. Nicméně, zde je možné nalézt prostor pro iniciativnost: můžeme se, intencionálně, pokusit zvyklosti označování či řetězce, které citujeme, odklonit či vést určitým směrem, usilovat o resignifikaci, o posun významu, jenž je naším cílem. Tato iniciativa ale na druhou stranu neznamená, že naše úmysly mohou kontrolovat budoucí směr řetězců označování, či že mohou rozhodnout o budoucím významu slov, které jsou citovány. Zároveň to ale také neznamená, že iniciativa či zásah subjektu po sobě nikdy nezanechává stopu. Zanechává, a pokud se i ostatní subjekty chopí odkloněného řetězce označování a budou v něm pokračovat, [iniciativa subjektu] může být z dlouhodobého hlediska efektivní“ (Vasterling 1999: 29)¹⁴⁵.

¹⁴⁴ „[...] completely independent of any acts or intentions on the part of the citing subject. It inheres in the very movement of language itself [...] a movement that the citations of subjects carry forward but do not control“ (Vasterling 1999: 28).

¹⁴⁵ „The point is that our intentions do not effectively control or *decide* the meaning of words and

V tomto smyslu je koncepce jazyka a procesu utváření subjektu a společenského řádu představená Butler zcela slučitelná s možností agentnosti. Butler se tak daří vyhnout voluntaristickému pojetí subjektu¹⁴⁶ a zároveň pojmout agentnost v celé škále významů a podmínek, které ji určují. Butler, jak poznamenává Vasterling, chápe agentnost jako možnost iniciativy a zásahu, která je ale současně zasazená v minulosti a je vydána na pospas budoucnosti. Její subverzivní potenciál spočívá v tom, že pokud se její iniciativy chopí i druzí, má možnost vést ke změnám¹⁴⁷.

Je ale otázkou, proč by měl jednotlivec usilovat o proměnu společenského řádu, o jeho resignifikaci? K hledání odpovědi na tuto otázku mne opět inspirovala Veronica Vasterling, která si položila stejnou otázku a její řešení hledala prostřednictvím podrobnějšího prozkoumání vztahu mezi agentností a mocí, jak je konceptualizuje Butler.

Podle Vasterling má moc čtyři aspekty: je diskursivní, (znovu) se opakující, produktivní a vylučující. Zatímco první dva aspekty moci vymezují oblast a způsob jejího působení (moc působí v rámci diskursu a diskursivních praktik, které jsou utvářeny a regulovány prostřednictvím zvyklostí), zbývající dva poukazují na její účinky a mají regulativní charakter. Z hlediska agentnosti a zejména s ohledem na důvod, proč by měl subjekt usilovat o změnu, je tak podle Vasterling důležité se zaměřit na druhý pár charakteristik moci. Jelikož bytí srozumitelným vyžaduje podřízení se zvyklostem, které regulují – tj. umožňují a omezují – použití a význam výroků, tyto zvyklosti umožňují srozumitelné jednání a promluvy ve stejné míře, v jaké je omezují. V tomto smyslu pak i agentnost je umožněná a omezená těmito diskursivními praktikami.

Avšak potenciální možnost aktivní participace subjektu na takovém opakování,

---

(speech)acts. The individual subject does not, and cannot, decide the meaning of words and (speech)acts, including its own, for two reasons. On the one hand, the subject always already finds itself in a language with more or less established signifying conventions. When we learn to speak we learn to apply those conventions, and when we have become proficient speakers our speech still has to be more or less compatible with those conventions to be intelligible to others and to ourselves. Yet, there is room for initiative here: we can, intentionally, try to deflect or guide the signifying conventions or chains we are citing in a certain direction, aiming at the resignification, the shift of meaning, that is our goal. This initiative, on the other hand, does not imply that our intentions can control the future course of those signifying chains, can decide the future meaning of the word that are being cited. But neither does it imply that the initiative or intervention on the part of the subject never leaves a trace. It does leave a trace, and it may be effective in the long run, when other subjects pick up and continue the deflecting course of the signifying chain” (Vasterling 1999: 29).

¹⁴⁶ Více k této otázce viz pátá podkapitola této kapitoly, která se věnuje subverzivnímu potenciálu performativity.

¹⁴⁷ Zde je také velmi dobře patrný intersubjektívni rozměr myšlení Butler.

citování řádu, jež povede k jeho „obrácení se vůči sobě samotnému“ není dostatečným důvodem pro to, aby měl subjekt o proměnu tohoto řádu usilovat. Důvodem pro „subverzivní angažovanost“ ale mohou být již zmíněné regulativní aspekty moci, které v důsledku svých exkluzivních dopadů některým identifikacím či způsobům myšlení odepírají možnost srozumitelnosti a uchopitelnosti. Tyto exkluzivní dopady, které vedou například k diferencí statutu subjektu a objektu, přijatelných či nemyslitelných forem jednání, jsou součástí společenských a diskursivních konvencí. Společně s Butler, která zdůrazňuje, že „i když jsou diskursivní formace vytvářené prostřednictvím exkluzí, neznamená to, že všechny exkluze jsou rovnocenné“ (Butler 1993: 207),¹⁴⁸ se Vasterling domnívá, že exkluze nejsou homogenní co do své podoby a účinku. Podle ní lze rozlišit konvence, respektive exkluze, dle dvou druhů jejich normativních dopadů: *hegemonní*, tj. ty, které jsou vytvářené dominantními konvencemi a interpretacemi, jejichž překročení zbavuje subjekt jeho subjektivity a srozumitelnosti (např. gender či sexualita) a *modalitní*¹⁴⁹, tj. ty, které umožňují různé typy identifikace v rámci vymezených konvencí a jejichž narušení či překročení sice ústí v nemožnost být srozumitelným či legitimním, ale nezabavuje subjekt statutu subjektu¹⁵⁰. Exkluze tak nelze považovat za homogenní, jednotně a se stejnou mírou působící druhy moci a taktéž je třeba k nim přistupovat z hlediska jejich analýzy a promýšlení způsobů jejich subverze.

Jelikož, jak uvádí Vasterling, exkluze „zapříčiněné hegemonními zvyklostmi mají za následek ztrátu statutu subjektu, jsou dehumanizující a násilné (Vasterling 1999: 33)¹⁵¹. A právě tento exkluzivní a represivní aspekt řádu, zejména jeho hegemonní konvence, je dostatečným důvodem pro jeho odmítnutí a aktivní snahu o jeho proměnu ze strany jednotlivce. Subverzivní performativní resignifikace totiž může vést k „[...] méně exkluzivní definici statutu subjektu, definici, která zahrnuje

---

¹⁴⁸ „Even if every discursive formation is produced through exclusion, that is not to claim that all exclusions are equivalent“ (Butler 1993: 207). Tutéž citaci a ve stejném kontextu používá také Vasterling 1999: 33.

¹⁴⁹ Vasterling pro tento typ exkluzí používá termín „minor“, domnívám se však, že termín „modalitní“ je příhodnější, jelikož na rozdíl od termínu „minor“ (který v mé interpretaci implikuje menší význam těchto exkluzí či jejich menší regulativní moc) poukazuje na to, že tyto exkluze jsou zasazeny v řádu, jenž je utvářen hegemonními exkluzemi a nezmenšuje význam dopadů jejich regulativní a disciplinizační moci. Použití termínu „modalitní“ stejně tak jako „minor“ zároveň také uchovává hierarchické implikace, které s sebou nese pojetí „hegemonních“ exkluzí.

¹⁵⁰ Modalitní exkluze jsou tudíž praktiky, které vymezují „doplňkové“ prvky identity, jejichž „porušení“ nezabavuje subjekt jeho subjektivity. Příkladem tohoto typu exkluze jsou normy a praktiky spojené s tím, co například znamená být studentkou/studentem či profesorkou/profesorem. Více k této otázce viz Vasterling 1999: 32.

¹⁵¹ „[...] result in deprivation of subject status, the exclusions effected by hegemonic conventions are dehumanizing and violent“ (Vasterling 1999: 33)

objekty“ (Vasterling 1999: 33)¹⁵² a tudíž vytváří prostor pro širší spektrum legitimních identifikací či jednání. Zároveň ale Vasterling dodává, že tato definice subjektu nikdy nemůže být zcela inkluzivní, jelikož, jak byl ukázáno v přecházející podkapitole, radikální inkluzivita není možná.

Teoretičky a teoretici vznášející vůči Butler kritiku ohledně deterministických implikací jejího myšlení upozorňují ještě na jeden problém, který zde zatím nebyl tematizován. Mnozí se ptají: pokud je gender konstruktem, kdo tuto konstrukci vytváří? Jak tato konstrukce může probíhat, jestliže není vykonávána jednajícím subjektem, který předchází konstrukci a vykonává jí? A pokud je konstruktem i subjekt, kdo pak tento subjekt konstruuje?

V tomto kontextu do diskuse vstupuje otázka gramatických mechanismů jazyka a toho, jakým způsobem jazyk vymezuje možnosti toho, co je myslitelné. Butler, která si je v *Bodies that Matter* (Butler 1993) této kritiky vědomá a přímo se k ní vyjadřuje, otázku konstruovanosti kategorie genderu, stejně jako všech ostatních kategorií, zodpovídá právě s ohledem na způsob, jakým jazyk vymezuje možnosti promluvy a pojmenovávání:

„[...] pokud je gender konstruován, nemusí jej nutně konstruovat „Já“ nebo „my“, kteří se nacházejí před touto konstrukcí kdy ono „před“ je chápáno v prostorovém či časovém smyslu“ (Butler 1993: 7)¹⁵³.

Subjekt, který gender „přijímá“ a performuje je sám utvářen v průběhu této identifikace a performace, jež ovlivňují jeho vznik, a které on současně ovlivňuje tím, že a jak je ztělesňuje. Subjekt tak ani nepředchází procesu genderování, ani po něm nenásleduje. Subjekt vzniká v rámci a jako součást genderového řádu.

Butler tudíž nepracuje s pojetím subjektu, který konstrukci předchází, ani který je jejím pasivním výsledkem, ale soustřeďuje se na podmínky, v jakých subjekt vzniká a působí, a na způsob, jakým je řád udržován a reprodukován. Pro Butler tak na jednu stranu „aktivita“ [...] genderování [...] nemůže být lidským jednáním či vyjádřením, vědomým přivlastněním, a rozhodně *není* braním na sebe nějaké masky. Řád je tím, skrze co se existence všech vědomých subjektů primárně stává možnou, řád je jejich kulturním podmíněním. V tomto smyslu existence

---

¹⁵² „[...] less exclusive definition of subject status, a definition that includes the objects“ (Vasterling 1999: 33).

¹⁵³ „[...] if gender is constructed, it is not necessarily constructed by an “I” or a “we” who stands before that construction in any spatial or temporal sense of “before”“ (Butler 1993: 7).

genderového řádu předchází vzniku „lidského“ (Butler 1993: 7)¹⁵⁴. Avšak interpretace, která by vycházela výlučně z této jediné části, kterou Butler zmíněné otázky zodpovídá, by mohla dospět k závěrů, že Butler skutečně chápe řád jako určující „sílu“, která subjekt vytváří a kterou není možné nikdy překročit, jelikož subjekt je jí zcela determinován.

Na druhou stranu je ale „aktivita“ vykonávání, performování řádu pro Butler také lidskou aktivitou, protože řád, k tomu, aby byl udržován a reprodukován, závisí na jednotlivcích, kteří jej neustále opakují a ona performance a citace řádu se odehrává na individuálních subjektech a tělech.

Subjekt tak pro Butler není pasivním účastníkem neustále opakované (re)produkce řádu, nýbrž právě prostřednictvím mechanismů performance a citace má možnost jej vykonávat a disponuje tudíž potenciálem ovlivňovat, utvářet a podvracet onu „aktivitu“ genderování, která jej zároveň utváří. Proces utváření subjektu, vykonávání řádu a jeho subverze tudíž probíhají simultánně a subjekt není normami zcela determinován, ale zároveň jeho agentnost není voluntaristická. Je nutné také zdůraznit, že Butler nepracuje s koncepcí jediného řádu, který působí jednotným a deterministickým způsobem a nestaví tak řád do pozice subjektu. K této otázce se však vyjádřím o něco podrobněji v následující podkapitole

V. SUBVERZIVNÍ POTENCIÁL PERFORMATIVITY

Teorie performativity Judith Butler, představená ve třetí podkapitole třetí kapitoly, vzbudila mnoho ohlasu, velmi výrazně ovlivnila konstruktivistický proud genderových teorií a mnohé teoretičky a teoretici ji považují za podnětnou a sofistikovanou analýzu společenských mechanismů. Zatímco řada jiných autorek a autorů se zaměřuje na konkrétní aspekty tělesnosti jako je anorexie, bulimie, mýtus krásy, tetování apod., Butler se věnuje otázce pohlaví, genderu a tělesnosti (ale také sexuality, subjektivizace či identifikace) z obecnějšího hlediska a zamýšlí se nad mechanismy, jejichž prostřednictvím se stávají srozumitelnými a uchopitelnými, přičemž nezůstává pouze u této jednosměrné konceptualizace, nýbrž usiluje také o

---

¹⁵⁴ „The “activity” of this gendering cannot [...] be a human act or expression, a willful appropriation, and it is certainly *not* a question of taking on a mask; it is the matrix through which all willing first becomes possible, its enabling cultural condition. In this sense, the matrix of gender relations is prior to the emergence of the “human”“ (Butler 1993: 7).

zachycení vícerozměrných vztahů mezi těmito mechanismy a tím, co utvářejí.

Představení teorie performativity v *Gender Trouble* (Butler 1990), jak již bylo řečeno v této práci několikrát, s sebou nepřineslo pouze uznání, ale také řadu nedorozumění a kritiky. Na základě závěrečné části této knihy, kde Butler teorii performativity „ilustrovala“ prostřednictvím transsexuality a drag, mnohé čtenářky a čtenáři performativitu interpretovali jako představení, ve kterém si jednotlivec na základě vlastního rozhodnutí může zvolit gender stejně snadno, jako si každé ráno vybírá oblečení. Takováto interpretace vzbudila mnoho kritických ohlasů a to zejména proto, že implikovala humanistické pojetí autonomní volby a nepostihovala skutečnost, že gender je velmi silným společenským normativem, jehož působení se vepisuje do samotné podstaty subjektivity, a jehož proměna či vytváření alternativ vůči jeho bipolárnímu pojetí je spojená se společenskou stigmatizací, marginalizací a ostrakizací, stejně jako s „bolestivým“ vyjednáváním identity. Misinterpretace pojetí performativity vedla Butler k její precizaci a k rozpracování v knize *Bodies that Matter* (Butler 1993), kde ji prostřednictvím teorie mluvních aktů, upravené s ohledem na její kritiku Jacquesem Derridou, reformuluje jako citacionalitu.

Přepracováním pojetí performativity, a svým přístupem obecně, se Butler zároveň vymezuje vůči „měkkému“ konstruktivismu¹⁵⁵. Nejenže se Butler pokouší uvažovat pohlaví a sexualitu mimo omezující rámce opozičních přístupů konstruktivismu a esencialismu, ale vymezuje se také vůči běžnému chápání konstruktivistického pojetí (mimo jiné) sexuality, které přisuzuje jednotlivci možnost se svobodně rozhodovat o své sexuální orientaci či svobodně si vybírat pohlaví a gender, jakoby neexistovala žádná omezení. Právě ona *omezení* jsou ale pro Butler významným a neopominutelným faktorem, jenž utváří pohlaví, sexualitu a způsob, jakým jsou přisvojovány a vykonávány. Jsou také nezbytnou a konstitutivní podmínkou performativity, která – jak Butler zdůrazňuje – není ani nezávaznou hrou, ani teoretickou sebe prezentací, a rozhodně není pouhým „představením“. Performativitu, jak ji formulovala Butler, nelze chápat mimo opakované působení norem, kdy ono opakování není subjektem vykonáváno, ale je tím, co subjekt umožňuje a vytváří. Nelze ji ani chápat jako jednotlivá jednání či události. Performativitu Butler totiž chápe jako:

„[...] ritualizovanou produkci, rituál, jenž je neustále opakován v rámci omezení a jejich prostřednictvím; jako rituál, jenž je neustále opakován skrze sílu zákazu a tabu a v jejich rámci, [...] [kdy tento rituál] jimi ale

---

¹⁵⁵ Vymezení „měkkého“ konstruktivismu viz druhá kapitola.

není plně předem determinován“ (Butler 1993: 95)¹⁵⁶.

Mezi nejčastější námitky vznášené vůči Butler patří tvrzení, že její přístup neposkytuje žádné vysvětlení pro to, jak by mohla proměna genderového heteronormativního řádu vypadat. Například Ann Kaplan, profesorka angličtiny a komparatistiky na SUNY Stony Brook ve státě New York, USA, v recenzi (Kaplan 1992) knihy *Gender Trouble* (Butler 1990) kritizuje vysokou míru abstrakce její teorie a domnívá se, že by Butler měla být konkrétnější. Podle ní je neuspokojivé, že Butler na jednu stranu zpochybňuje koncept reprezentace a radikální inkluzivity, ale zároveň neposkytuje žádnou náповědu k tomu, jak by měl vypadat nový způsob politického „boje“. Podle Kaplan se její „teorie zastavuje těsně před samotným okamžikem zpochybnění – zastavuje se těsně před tím, než by nám mohla ukázat jak by to mohlo vypadat“ (Kaplan 1992: 846)¹⁵⁷. Podobně jako Kaplan i již zmiňovaná Jennifer Cotter poukazuje na „nedopracovanost“ teorie performativity a to zejména z hlediska pojetí citace.

Cotter se domnívá, že teorie performativity postrádá vysvětlení způsobu, jakým by bylo možné vytvářet citace, které by byly nové a subverzivní a mohly by tak proměňovat genderový heteronormativní řád:

„pokud může subjekt pouze citovat a (znovu)citovat již existující diskursivní normy, „ludický“ materialismus nemůže objasnit historickou produkci a vývoj nových konceptů. Pokud subjekt může pouze citovat již existující „konceptualizace“ či diskursivní normy, na jakých základech se může citační „opakování“ stát radikálně odlišným opakováním?“ (Cotter 1994: 227)¹⁵⁸.

Tento problém obdobným způsobem formuluje také Nancy Fraser, která však klade důraz na otázku možnosti rozlišení mezi „dobrou“ a „špatnou“ resignifikací:

„[...] způsob, jakým Butler používá termín „resignifikace“ s sebou nese silný [...] pozitivní náboj. V tomto smyslu „resignifikace“ v jejím diskursu znamená „kritiku“ [...] [která ale na rozdíl od pojmu „kritika“] v sobě

---

¹⁵⁶ „[...] ritualized production, a ritual reiterated under and through constraint, under and through the force of prohibition and taboo [...] [which do] not [...] determine it fully in advance“ (Butler 1993: 95).

¹⁵⁷ „The theory stops short of the moment of contestation itself – of showing us what that would look like“ (Kaplan 1992: 846).

¹⁵⁸ „Insofar as subjects can only cite and (re)cite already existing discursive norms, ludic materialism cannot account for the historical production and development of new concepts. If subjects can only cite already existing “conceptualizations” or discursive norms, on what basis can citational “repetition” occur as a radically different repetition?“ (Cotter 1994: 227).

nenese žádné implikace ohledně oprávněnosti či odůvodnění [a proto] jsou její pozitivní konotace nejasné. Proč by měla být resignifikace dobrá? Může existovat špatná (opresivní, zpátečnická) resignifikace? Když se Butler rozhodla používat epistemologicky neutrální „resignifikaci“, jakožto protikladu epistemologicky pozitivní „kritiky“, zdá se, že valorizuje změnu pro změnu samotnou, čímž oslabuje axiologické uvažování feminismu“ (Benhabib et al. 1995: 67-68)¹⁵⁹.

Jak již bylo řečeno několikrát v průběhu této kapitoly, Butler skutečně neposkytuje návod pro změnu stávajícího společenského řádu, ani vodítko pro hodnocení etických možností a dopadů resignifikace, o které hovoří. Avšak otázky, které si v *Gender Trouble* (Butler 1990) a v *Bodies that Matter* (Butler 1993) klade, zřetelně ukazují, že jejím cílem není poskytnout návod pro budoucí sociální proměnu, nýbrž že v centru její pozornosti stojí mechanismy, jakými jsou určité společenské zvyklosti (pohlaví, gender, sexualita) konstruovány a posléze neutralizovány a naturalizovány tak, že se stávají základními společenskými normativy majícími exkluzivní a determinující povahu. Jelikož ale Butler zároveň hovoří o možnosti proměny společenského řádu prostřednictvím opakovaného performativního citování řádu, který má potenciál vést k proměně způsobu konceptualizace společenských norem a praktik, k jejich resignifikaci, námitky ohledně nedostatečného rozpracování tohoto aspektu její práce jsou proto na první pohled na místě.

Je ale skutečně pravdou, že Butler neposkytuje žádný záchytný bod, jenž by mohl vést ke konceptualizaci toho, co by mohlo umožnit společenskou změnu? Navzdory tomu, že Butler z *principu* neusiluje o vytvoření všezahrnující teorie, jenž by byla návodem pro politické jednání – tento typ teorií podle ní s sebou nese nebezpečí epistemologického imperialismu¹⁶⁰ – lze se domnívat, že přeci jenom poskytuje vodítko k identifikaci subverzivního potenciálu.

Prostředkem resignifikace a s ní spojené společenské změny je pro ní samotný řád, jehož normativita je založena na upřednostňování určitých společenských praktik a identifikací, a vylučování a abjektování jiných identifikací, jejichž abjekce a vyloučení je konstitutivním elementem tohoto řádu. Podle Butler je

---

¹⁵⁹ „[...] in Butler’s usage the term ‘resignification’ carries a strong [...] positive charge. In this respect, ‘resignification’ functions in her discourse as ‘critique’ [...] [however which] carries no implication of validity or warrant [and hence] its positive connotations are puzzling. Why is resignification good? Can’t there be bad (oppressive, reactionary) resignification? In opting for the epistemically neutral ‘resignification’, as opposed to the epistemically positive ‘critique’, Butler seems to valorize change for its own sake and thereby to disempower feminist judgment” (Benhabib et al. 1995: 67-68).

¹⁶⁰ Viz Butler 1993: 19.

řád neustále ohrožován návratem vyloučeného a tudíž v sobě obsahuje prostředky pro svou vlastní dekonstrukci. Z toho důvodu také jako možnost subverze genderového heteronormativního řádu určuje zahrnování abjektovaného do oblasti srozumitelnosti. Navrácení toho, co bylo abjektováno a vyloučeno může být uskutečňováno prostřednictvím citačního opakování řádu, jenž řád na jednu stranu reprodukuje, ale současně jej také nesignifikuje a proměňuje.

Jako další, i když souvztažnou, subverzivní praktiku Butler určuje také takový způsob používání jazyka, jenž vede k resignifikaci jeho ustálených významových konstrukcí. A v politické rovině tento potenciál spatřuje v principu *de-identifikace*¹⁶¹ (*disidentification*), jenž by měl vést k rekonceptualizaci toho, která těla se stávají autentickými a srozumitelnými a mohl by s sebou přinést možnost existence „nových“ identit, jejichž přítomnost bude prostředkem subverze stávajícího statutu quo. Na druhou stranu je ale nutné mít na paměti, že podle Butler „citování dominantní normy [...] tuto normu nenahrazuje. Je spíše prostředkem, skrze který dominantní norma je bolestivě (znovu)opakovaná jako samotná touha a performance těch, které podmaňuje. Je zřejmé, že denaturalizace pohlaví [...] [či jiných kategorií] nenese s sebou osvobození od hegemonních omezení“ (Butler 1993: 133)¹⁶².

Zatímco je možné říci, že Butler do jisté míry poskytuje prostředky pro proměnu společenského řádu, je pravda, že nedává návod pro rozeznávání dobré a špatné resignifikace. Tato námitka tak současně souvisí s ještě nediskutovanou, přestože již v předchozí podkapitole zmíněnou, námitkou Dean, která upozorňovala na skutečnost, že resignifikace nemusí být vždy „úspěšná“, nýbrž se může také obracet sama proti sobě (viz Dean citovaná v Allen 1998: 467). Tato námitka se však stává problematickou ve chvíli, kdy se vrátíme zpět k otázce položené Nancy Fraser o několik odstavců dříve: zda má vůbec smysl tyto dichotomické kategorie (dobrá/špatná resignifikace) používat a zda jejich rozlišování ve skutečnosti není zavádějící. Domnívám se, že v této otázce by Butler s Fraser souhlasila, jelikož resignifikace jako teoretický koncept má potenciál si zachovat hodnotovou neutralitu. Její označení jako dobré či špatné pak vyvstává ve chvíli, kdy je s ní

---

¹⁶¹ Tj. dekonstrukce identit, která demaskuje (genderové, sexuální, třídní či etnické) identity jako normativní produkty a fundamenty společenského řádu, o jehož potlačení usiluje. Strategie de-identifikace tak má „[...] přeznačovat identitu tak, že přehrává její atributy ve změněných kontextech, a tím ji parodizuje a znemožňuje. Odhaluje tak domnělou vnitřní pravdu pohlaví (údajně vyjadřovanou tělem) jako fabrikát vepsaný do tělesného povrchu rituálními cviky. [...] Tohoto výsledku lze například dosáhnout tím, že se spojí znak daného rodu s vlastnostmi, které jeho definice vylučuje [...]“ (Barša 1999: 778).

¹⁶² The citing of the dominant norm does not [...] displace the norm; rather, it becomes the means by which that dominant norm is most painfully reiterated as the very desire and the performance of those it subjects. Clearly, the denaturalization of sex [...] does not imply a liberation from the hegemonic constraint“ (Butler 1993: 133).

zacházeno v rámci určitých morálních hodnot či politických cílů. Možná také proto Butler neposkytuje rámce, dle kterých by bylo možné rozpoznat skutečně subverzivní resignifikace, jež jsou již předem v systému obsaženy a diskursivně ošetřeny, od těch, které jsou pouhým opakováním již stvrzených pozic. Navíc, nebyla by práce Butler silně normativní, ideologická a imperialistická, kdyby si dovolila definovat pozitivní a negativní možnosti společenské změny mající obecnou platnost? Je vůbec možné aby Butler v rámci dekonstruktivního myšlení poskytovala jiné, než *negativní* definice?¹⁶³

Pro některé teoretičky a teoretiky je v této podkapitole a v předchozí kapitole zmíněné pojetí subverzivního potencionálu myšlení Butler nedostačující. Susan Hekman, profesorka politologie na University of Texas v USA, nejenom že není jejím výkladem uspokojená, ale také jej shledává v některých aspektech protimluvným:

„[...] pro Butler neexistuje možnost „volby“ genderu, jelikož dokonce i „deviantní“ genderové role, či možná právě ony, jsou diskursivně utvářeny prostřednictvím symbolična. „Volbou“ jedné z „deviantních“ rolí subjekt posiluje a opakovaně vepisuje „řád pohlaví“, který ona odmítá. To jistě dává smysl, ale zároveň také vytváří problém vzhledem k politice, kterou Butler nakonec podporuje. Pokud je vyloučený, abjekt, stejně tak diskursivním výtvorem řádu pohlaví jako i hegemonní heterosexuální normou, jak je pak možné, aby byl abjekt definován jako sféra resignifikace, která destabilizuje to, co je hegemonní? Jak se může stát prostorem případného narušení? Jak samá poznamenává v závěru své knihy „Jak poznáme rozdíl mezi mocí, kterou prosazujeme a tou, které vzdorujeme?“ (241)“ (Hekman 1995: 155)¹⁶⁴.

---

¹⁶³ Za pomoc při pochopení *zdánlivé* „paradoxnosti“ myšlení Judith Butler, které neumožňuje pozitivní definice a je plné propadů a zvrátů, jejichž cílem není poskytování záchytných bodů pro budoucí změnu, nýbrž rozbourávání stávajících norem a pravidel jazyka, potažmo myšlení, které vedou k diskusi, jenž často bývá jediným prostorem, ve kterém může docházet k produkci nových významů, děkuji Věře Sokolové.

¹⁶⁴ „[...] for Butler, there is no ‘choice’ of gender, because even, or especially, ‘deviant’ gender roles are discursively constituted by the symbolic. By ‘choosing’ one of these ‘deviant’ roles, the subject reinforces and reinscribes the ‘law of sex’ that she claims to reject. This makes a good deal of sense, but it also creates a problem for the politics that Butler eventually endorses. If the excluded, the abject, is as much a discursive product of the law of sex as the hegemonic heterosexual norm, then how can the abject be defined as a realm of resignification that destabilizes the hegemonic? How can it become the site where disruption will occur. As she puts it at the end of her book, ‘How will we know the difference between the power we promote and the power we oppose?’ (241)” (Hekman 1995: 155).

Tato kritika jistě poukazuje k velmi zajímavé otázce způsobu, jakým lze proměňovat společenský řád v situaci, kdy není možné z něj vystoupit, kdy i sféra toho, co je vyloučeno, je součástí tohoto řádu. Avšak skutečnost, že abjekt je součástí řádu, není překážkou k tomu, aby mohl být zároveň prostředkem jeho subverze, a to z toho důvodu, že ve chvíli, kdy do domény srozumitelného vstupuje to, co z ní bylo dříve vyloučeno, nutně s sebou přináší změnu tohoto řádu prostřednictvím zanesení větší škály možných identifikací či myslitelnosti. Ono vyloučené je již sice diskursivně utvářeno a tudíž to, co představuje, je ve své podstatě definováno jako to, co je nepřijatelné a je tak v řádu implicitně přítomno, ale jeho vstup do oblasti srozumitelného s sebou nese několik důležitých implikací.

Zprvé, připuštění legitimacy abjektovaného s sebou přináší ontologickou i epistemologickou změnu jeho statutu, kdy to, co bylo dříve vyloučeným a degradovaným se stává srozumitelnou, uchopitelnou, přijatelnou a myslitelnou identifikací. Zadruhé, vnáší do společenského řádu pluralitu, která tento řád proměňuje tím, že nabourává ustálené dichotomie či dosavadní rámce myslitelnosti. Zatřetí, nejenom, že se vstupem abjektovaného do domény toho, co je společensky přijatelné dochází k proměně samotného statutu abjektu, jenž se stává legitimním, ale jeho přijatelnost s sebou zároveň přináší také možnosti jeho redefinice a rekonceptualizace.

V tomto smyslu pak nelze s Butler nesouhlasit, že i navzdory tomu, že abjekt je již v diskursivně definované podobě ve společnosti přítomen jako to, co je vyloučeno a na jehož negaci vyvstává oblast toho, co je srozumitelné a přijatelné, jeho prostoupení do oblasti srozumitelného s sebou může přinést mnoho společenských změn. Avšak vzhledem k tomu, že oblast srozumitelného se vždy utváří na pozadí toho, co je vyloučené, zůstává otázkou, jaké jiné aspekty musejí být vyloučené k tomu, aby ty, které byly dříve abjektované se staly legitimními? Je možné a smysluplné usilovat o naprosto inkluzivní společnost?¹⁶⁵

Zbývá ještě diskutovat jednu z kritik, které jsou vůči Butler s ohledem na její teorii performativity vznášené. Jennifer Cotter ve své recenzi upozorňuje na skutečnost, že Butler na jednu stranu nepřipouští možnost existence voluntaristického subjektu, jenž se na základě svobodné vůle rozhoduje o svém genderu, sexualitě či těle, ale na druhou stranu tento typ vůle implicitně přisuzuje samotnému genderovému řádu. Cotter tvrdí:

---

¹⁶⁵ Diskuse této otázky viz třetí podkapitola této kapitoly.

„[...] k tomu, aby bylo možné „vyřešit“ problém vytváření radikálně odlišných opakování, aniž by bylo nutné pracovat s předpokladem „vědomého“ subjektu, je jedinou „schůdnou“ alternativou předpoklad imanentního opakování samotné struktury označování. Jelikož nic neexistuje „vně“ diskursu, jediné, co může „opakování“ uvádět do pohybu, jsou jeho vlastní zákonitosti, řád semiózy. Opakování (či „resignifikace“) je tak obhajováno jako praktika, která je samá sobě motivací: je trans-historická, odříznuta od sociálna, od ekonomiky, od výroby. Útlak a vykořisťování žen, je v tomto smyslu výsledkem označování. Jako diskursivní výsledek je podmíněná řadem semiózy, který tvrdí, že má schopnost sám sebe „rozvrátit“. Systém genderového vykořisťování dekonstruuje sám sebe. A i on je odříznut od sociálna, historična a ekonomie. „Gender“ tudíž sám sebe zná a dokáže sám sebe přeměnit, což ale znamená, že Butler předpokládá se sebou totožnou identitu, což je právě to, čeho bychom se podle ní přitom měli zbavit“ (Cotter 1994: 228)¹⁶⁶.

Je ale skutečně pravda, že způsob, jakým Butler pojímá genderový heteronormativní řád, v sobě implikuje jeho intencionalitu a nezahrnuje otázku historických, sociálních a ekonomických vlivů? Způsob, jakým Butler formuluje svá tvrzení o společenských mechanismech existence a udržování normativních kategorií jako je gender, heteronormativita apod. a její časté odkazy k Foucaultovi zřetelně ukazují, že její pojetí působení těchto normativů není odříznuté od historických, sociálních a ekonomických aspektů, nýbrž tyto faktory (a mnohé další jako jsou v „makro“ rovině např. ideologie, ekonomické systémy, věda, mediální svět, heteronormativita, představy o těle, a v „mikro“ rovině jsou to naše jednotlivé praktiky, kterými tyto diskursivní systémy vykonáváme, potvrzujeme a udržujeme) jsou tím, co podle ní vytváří komplikovanou síť společenských vztahů. Podle Butler tak řád a diskurs jsou historicky proměnlivé struktury, které určují subjekt a jsou jím současně udržovány a proměňovány. Skutečnost, že v sobě mají potenciál vlastní subverze, ale neznamená, že mají vůli sledovat „své vlastní“ cíle, nýbrž ukazuje, že se jedná o procesy, které se ustavují a proměňují v průběhu času. Přítomnost

---

¹⁶⁶ „[...] in order to “resolve” the problem of producing radically different repetitions without positing a “willful” subject, the only “viable” alternative is to posit the immanent repetition of the structure of signification itself. As there is no “outside” to discourse, nothing propels this “repetition” except its own laws, the laws of semiosis. Repetition (or “resignification”), then, is defended as a self-motivating practice: trans-historical, cut off from the social, cut off from the economic, cut off from the production. The oppression and exploitation of women, on these terms, is an effect of signification. As a discursive effect it is subject to the laws of semiosis that maintain that it can “subvert” itself. The system of gender exploitation deconstructs itself. It too is cut off from the social, the historical, and the economic. That is, “gender” knows and can transform itself which is to posit the very “self-same” identity that Butler purports to abandon [...]” (Cotter 1994: 228).

možnosti změny v nich samotných neznámá, že jsou intencionální nebo teleologické, nýbrž ukazuje skutečnost, že setrvale vytvářejí podmínky toho, co je myslitelné a možné a způsob, jakým tyto podmínky vytvářejí, indikuje, že možnost jejich proměny se nachází v nich samotných, v mechanismech, kterými utvářejí oblast srozumitelného a uchopitelného.

Butler také zdůrazňuje, že pojetí genderového řádu není založeno na představě jediného řádu, který působí pouze jediným a deterministickým způsobem. Nestaví tedy „řád“ do pozice subjektu. Podle ní „konstrukce není ani subjektem ani jeho jednáním, je procesem opakování, skrze který se jak „subjekty“, tak i „jednání“ mohou vůbec objevit. Neexistuje žádná moc, která jedná, existuje pouze opakované jednání, které je mocí v její setrvalosti i nestálosti.“ (Butler 1993: 9)¹⁶⁷. Kritika podobná argumentům vzneseným Cotter je tudíž neoprávněná, na druhou stranu ale vyplývá ze samotné podstaty jazyka. Příkladem jazykových konstrukcí, které mohou vést k výše zmíněným závěrům, mohou být formulace jako: „diskurs konstruuje subjekt“, která z gramatického hlediska situuje diskurs do pozice subjektu. Proto Butler zdůrazňuje, že je nutné přepracovat gramatický způsob, jakým konstruktivismus pracuje a sama se o to ve svých pracích pokouší. Konstruktivismus by měl vytvářet adekvátnější vyjádření, která nebudou pouhým přehozením pozic mezi diskursem a subjektem a umožní vznik nejen nových identifikací, ale také proměnu jazyka samotného.

VI. TĚLESNOST PŘED DISKURSEM

Jedním z nedostatků knihy *Bodies that Matter* (Butler 1993) je skutečnost, že se v ní Butler nevynechává vůči jiným konceptům tělesnosti. Jakkoli se způsob, kterým si Butler klade otázky, nevztahuje bezprostředně k celému kontextu filozofického uvažování o tělesnosti, její myšlení, jak bylo patrné z druhé kapitoly této práce, přinejmenším významně čerpá z teoretických tradic 20. století. Nedostatečná kontextualizace jejího myšlení tudíž není jenom jakýmsi formálním pochybením, kdy by Butler měla prokázat přinejmenším zřejmou obezřetnost s teoretickou oblastí, které se chce věnovat¹⁶⁸, nýbrž je problematická zejména v tom, že se nevynechává vůči základním otázkám filozofie tělesnosti a ani nediskutuje způsoby, kterými

---

¹⁶⁷ „[...] construction is neither a subject nor its act, but a process of reiteration by which both “subjects” and “acts” come to appear at all. There is no power that acts, but only a reiterated acting that is power in its persistence and instability“ (Butler 1993: 9).

¹⁶⁸ Čímž nechci implikovat, že by Butler tyto znalosti neměla.

koncepty autorů, které samá ve své práci používá¹⁶⁹, tyto otázky řeší¹⁷⁰.

Jedním z důvodů, proč tato kontextualizace v *Bodies that Matter* (Butler 1993) chybí, může být skutečnost, že Butler tak činí záměrně, jelikož se chce vyprostít ze zavedených způsobů uvažování o této problematice. To je ale nejen vzhledem k vlivu, jaký na ní má řada teoretických proudů 20. století, ale obecně skutečnost „uvěznění“ v jazyce a v převládajících konceptuálních schématech, poněkud iluzorní. Pokud by Butler svou knihu kontextualizovala, nebo kdyby se přinejmenším věnovala způsobu, jakým chápou tělo autoři, ze kterých sama vychází, mohlo by se jí podařit lépe obhájit a promyslet pojetí materiality a materializace a předejít námitkám, podobným těm, které byly v průběhu této kapitoly diskutovány.

Právě ona nezasazenost do filozofického kontextu uvažování o tělesnosti způsobuje, že se Butler bohužel daří vyhýbat hlubšímu promyšlení otázky před-diskursivní (ne)existence *neznačeného* a významově neuchopitelného těla. Kniha *Bodies that Matter* (Butler 1993) se pohybuje výlučně v řádu toho, co je diskursivní a nepokouší se promyslet otázku, jaká je pozitivní možnost uchopení něčeho mimo diskursivního, kdy by toto mimo diskursivní nebylo chápáno jako jakási substance, esence či eidos, ale bylo by nahlíženo skrze východiska, která Butler formuluje pro oblast diskursivního¹⁷¹. A právě otázka možnosti propojení jejího pojetí teorie materializace těla v diskursu s koncepcí *neznačeného* a významově neuchopitelného před-diskursivního těla bez toho, že by bylo nutné opustit teoretická východiska, která Butler formulovala, je velmi zajímavá.

Na jednu stranu Butler tvrdí, že o před-diskursivním těle nelze hovořit bez toho, že bychom jej konstruovali a tím pádem selhávali ve schopnosti jej uchopit jako nediskursivní. Jakékoli tvrzení, například tvrzení o existenci před-diskursivního

---

¹⁶⁹ Butler například čerpá do značné míry z Foucaulta ale nezabývá se otázkou toho, jak právě Foucault koncipoval tělo. Je to otázka vskutku zajímavá již tím, že jeho na první pohled jednorozměrné chápání těla – kdy způsob, jakým pracuje s tělesností, vytváří dojem, že Foucault chápe tělo jako pasivní povrch do kterého je vepisován řád – může, jak poznamenal Josef Fulka v jedné z již zmiňovaných přednášek, získat jiný odstín ve chvíli, když se podíváme na způsob, jakým tělo chápal Nietzsche, jehož filozofie je základem Foucaultového myšlení.

¹⁷⁰ Na tento problém upozorňuje také Martha Nussbaum ve svém článku „The Professor of Parody“ (Nussbaum 1999). Tento text je v mnohých aspektech problematický a mnohé výtky či velice silná kritika ze strany Nussbaum vyplývají, dle mého názoru, z nepochopení myšlení Butler či ze zastávání opačného paradigmatu než ten, který Butler reprezentuje. Přesto s výtkou, kterou Nussbaum vůči Butler vznáší ohledně nedostatečného komentování teorií, které Butler používá, obzvlášť když často kombinuje teorie, jež mohou být v řadě aspektů nekompatibilní, nelze než souhlasit.

¹⁷¹ K otázce možnosti (ne)existence sféry před-diskursivního se Butler částečně vyjadřuje v kapitole *Bodies that Matter* (Butler 1993) „Arguing with the Real“, kde se pokouší o dekonstrukci psychoanalytického pojetí reálna. Jak ukážu za chvíli, z její analýzy reálna je možné vypozařovat způsob, jakým se Butler vymezuje k otázce (ne)existence domény před-diskursivního. Bohužel ale toto téma více nerozvíjí a neklade si otázku, zda je možné uvažovat oblast před-diskursivního aniž bychom ji esencjalizovali a zda teoretizace pojetí před-diskursivního je vůbec s jejím konstruktivistickým přístupem slučitelná.

těla, totiž vždy s sebou nutně nese předpoklad o tomto těle. Tím dochází ke konstrukci představy před-diskursivního těla, které tím přestává být před-diskursivní, protože diskurs, v jehož rámci se toto tvrzení nachází, nebo ve kterém je vyřčeno, vytváří fenomén, který označuje. Prohlášení fenoménu jako před-diskursivního tudíž sestává nejdříve z jeho zkonstruování a následně z popření této konstrukce¹⁷². A právě proto se Butler domnívá, že nikdy nemůže existovat tvrzení, které odkazuje k před-diskursivnímu tělu, které by jej součastně neutvářelo.

Některé kritičky a kritici se ale domnívají, že tato její tvrzení popírají existenci před-diskursivní tělesnosti. Například Caroline Gonda (Gonda 1995), přednášející anglické literatury na Cambridgeské univerzitě, tvrdí:

„jedině proto, že o něm [o před-diskursivním těle] nemůžeme mluvit neznámá, že neexistuje – i když pro ní [pro Judith Butler] to může znamenat, že pokud o tělech nemůžeme psát, můžou tak stejně dobře *ne existovat*,“ (Gonda 1995: 237)¹⁷³.

Butler ale, druhou stranu, existenci před-diskursivního těla nezpochybňuje. Jak poznamenává Cotter, i když prostřednictvím tohoto tvrzení sleduje zcela odlišné cíle, než ke kterým tuto citaci používám já, jeho existence je nezbytným předpokladem teorie Butler:

„pokud Butler a ostatní ludické materialistky a materialisti nebudou upouštět od svých pokusů vyhýbat se pasti idealismu, tím, že budou předpokládat „dokonalý performativ“, jenž má schopnosti přivádění objektů „k bytí“, musí nevyhnutelně předpokládat existenci „materie“, ze které diskurs vytváří smysl a kterou vymezuje do podoby „objektů“. To znamená, že Butler musí předpokládat existenci „materie“, která neexistuje v žádném vztahu, dokud nevstoupí do diskursu.“ (Cotter 1994: 227)¹⁷⁴.

Butler sice problém mimodiskursivního těla nikde explicitně neřeší, nicméně její názor na otázku existence sféry před-diskursivního je do jisté míry patrný ze

---

¹⁷² Viz způsob, jakým Butler dekonstruuje pohlaví pojímané jako biologická, před-diskursivní danost.

¹⁷³ „But just because she can't talk about it [about pre-discursive body] doesn't mean it doesn't exist – although for her the implication may be that bodies might as well *not* exist if we can't write about them” (Gonda 1995: 237)

¹⁷⁴ „Unless Butler and other ludic materialists relinquish their attempts to avoid the trap of idealism by positing a “divine performative” capable of bringing objects “into being”, they must necessarily presuppose the existence of “matter” that discourse makes sense of and delineates into “objects”. That is, Butler must presuppose the existence of “matter” that does not exist in any relation at all until it enters discourse“ (Cotter 1994: 227).

způsobu, jakým polemizuje se Slavojem Žižekem a Jacquesem Lacanem v otázce lacanovského, psychoanalytického pojetí reálna, a to zejména v kapitole „Arguing with the Real“. Zde Butler uvádí mnoho podrobných argumentů polemizujících s psychoanalytickým pojetím reálna, kterými se však v této práci zabývat nebudu. Z její diskuse mne ale obzvlášť zaujala její poznámka, ve které Butler připouští, že existuje „vnějšek“ sociálně srozumitelného a že tento vnějšek je negativní definicí sociálna. Butler ale zároveň obratem dodává, že nesouhlasí s Žižekovým pojetím před-diskursivnosti, neměnnosti a celistvosti reálna a svá tvrzení formuluje následovně:

„Domnívám se, že na tvrzení, že existuje „vně“ sociálně srozumitelného, a že toto „vně“ vždy bude tím, co negativně definuje sociálno, se můžeme shodnout. Vymezení tohoto vně prostřednictvím dovolávání se tohoto „řádu“ jako před-ideologického, jako před-diskursivního „řádu“, jenž v průběhu dějin působí neměnně, a navíc umožnění tomuto řádu působit tak, že zabezpečuje pohlavní diferenci, která ontologizuje podřízenost, je „ideologickým“ krokem ve starším slova smyslu. Krokem, jenž může být pochopen jedině díky přehodnocení pojetí ideologie jako „zvěcnění“. *To, že vždy existuje „vně“, a že existuje „konstitutivní antagonismus“, se zdá být v pořádku, avšak přisuzovat řádu, jenž zabezpečuje hranice mezi „vnitřkem“ a „vnějškem“ symbolické srozumitelnosti, povahu a obsah, znamená jednak znemožňovat nezbytnou specifickou sociální a historickou analýzu; jednak do podoby „jednoho“ řádu spojovat důsledky sblížování mnoha řádů a také předem zabraňovat možnosti reartikulace této hranice v budoucnosti [...]*“ (Butler 1993: 206)¹⁷⁵.

Je tedy patrné, že podle Butler existuje něco, co stojí mimo nebo vně diskursu, respektive sociálna. Ono před-diskursivní ale nechápe coby neměnný a ahistorický řád s pevně vymezenými hranicemi, nýbrž jako prostor, který se v průběhu dějin mění, nelze jej fixně definovat a jeho hranice jsou fluktuující a jejich vymezení se

---

¹⁷⁵ „To claim that there is an “outside” to the socially intelligible, and that this “outside” will always be that which negatively defines the social is, I think, a point on which we can concur. To delimit that outside through the invocation of a preideological “law”, a prediscursive “law” that works invariantly throughout all history, and further, to make that law function to secure a sexual differential that ontologizes subordination, is an “ideological” move in a more ancient sense, one that might only be understood through a rethinking of ideology as “reification”. *That there is always an “outside” and, indeed, a “constitutive antagonism” seems right, but to supply the character and content to a law that secures the borders between the “inside” and the “outside” of symbolic intelligibility is to preempt the specific social and historical analysis that is required, to conflate into “one” law the effect of a convergence of many, and to preclude the very possibility of a future rearticulation of that boundary [...]*“ (Butler 1993: 206).

neustále proměňují. Námitka Gondy domnívající se, že teorie Butler neumožňuje existenci před-diskursivního je tudíž neoprávněná. Je však nutné přiznat, že v *Bodies that Matter* (Butler 1993) Butler neusiluje o rozklíčování ontologické podstaty před-diskursivního těla, nýbrž se naopak zabývá epistemologickými otázkami, které zaměřují pozornost na mechanismy, jejichž prostřednictvím se nedefinovaná a nekonceptualizovatelná materie stává myslitelnou, srozumitelnou a uchopitelnou. Materie je tudíž pro ni vždy dostupná pouze ve své diskursivní formovanosti a materializace neprobíhá v rámci dichotomií agentnosti diskursu a trpnosti materie, nýbrž právě v jejich nerozlišitelnosti. Avšak navzdory tomu, že oprávněně těžištěm jejího zájmu je oblast toho, co je uchopitelné, a také přesto, že její myšlení ji neumožňuje konceptualizovat ontologickou rovinu těla, domnívám se, že ponechání této otázky stranou lze vnímat jako nedostatek *Bodies that Matter* (Butler 1993).

Možná v tomto kontextu je nutné se také zamyslet nad tím, co může být myšleno pod pojetím „před-diskursivního“. To, co je pojetí materiality obzvláště Judith Butler cenné, je její rozbourávání dichotomii, zejména dichotomie mezi moci a tím, co je mocí utvářeno. Prostřednictvím svého pojetí performativity a citationality Butler formuluje způsob, jakým se genderový a heteronormativní řád udržuje na rovině sociálního řádu a subjektivity. Toto rozmělnění dichotomie a zdůraznění vzájemné závislosti a také začlenění abejktovaného jako konstitutivního prvku umožňujícího existenci, působení a udržování řádu, jsou významným přínosem do teoretického uvažování a podle mého názoru by neměly být opouštěny. Jak se ale pak lze vrátit k otázce existence sféry před-diskursivního bez toho, že bychom se museli nutně vrátit k dichotomiím jako jsou diskursivní – nediskursivní, materiální-nemateriální? Na druhou stranu, a zde se vracím opět k otázce naznačené výše, jak ale může řád utvářet něco, co před jeho působením neexistuje? Butler by na to zřejmě odpověděla, že toto je mylně postavená otázka, která se pohybuje v rámci dichotomii, které ona zpochybňuje.

Jak jsem již v průběhu této podkapitoly zmínila, velmi zajímavým intelektuálním impulsem by mohl být i pokus o propojení jejího konceptu diskursivní materializace těla s koncepcí *neznačeného* a významově neuchopitelného „před“-diskursivního těla, které klade odpor diskursivnímu utváření či je střetem sil, které jsou ne-smyslné (nejsou nadané smyslem) a jsou intenzivní ale nikoli intencionální; těla, jež by nebylo vnímáno jako esence a jehož hranice by nebyly pevně vymezovány. Toto propojení může s sebou přinášet mnoho paradoxů a protimluvů, ty však nemusí mít nutně negativní valenci, jelikož mohou v sobě potencionálně přinášet řadu zajímavých výpovědí. Je také otázkou, zda teorie musí být nutně vždy

koherentní a zda cena, kterou s sebou přináší vyhýbání se protimluvům a paradoxům, není příliš vysoká vzhledem k případným podnětům, které takovéto teorie mohou nabízet.

V této kapitole byly představeny hlavní tématické okruhy kritiky vznášené vůči Butler, které se vzájemně proplétají a doplňují. Řada námitek, jež zde zazněly, je skutečně zajímavá a provokativní a mnohdy pramení z potřeby „převrácení Butler z hlavy na nohy“ a vztahení její teorie více k otázkám praktické a politické možnosti aplikace její teorie. Některé z těchto námitek zde byly zpochybněny se současným poukázáním na skutečnost, že Butler skutečně „stojí pevně na zemi“. Jiné zase byly inspirací pro další otázky, které lze vůči práci Judith Butler vznášet. Avšak nejzajímavějším výstupem diskuse, jež zde byla představena, nejsou kontraargumenty, kterými jsem usilovala o zpochybnění vznášené kritiky, ani přiznání skutečnosti, že některé otázky zůstaly nezodpovězené, nýbrž skutečnost, že tato diskuse je střetem odlišných paradigmat uvažování a mluvení, jejichž problémy, otázky a cíle jsou si ale velmi podobné. Jak již bylo jednou v průběhu této kapitoly zmíněno, nejproduktivnějším výstupem tohoto střetu, jenž je příhodnější nazývat setkáním, je diskuse sama a otázky, které v jejím rámci vznikají.

Kapitola 5. TĚLO JAKO PŘEKÁŽKA NEBO NÁSTROJ?

Cílem této práce bylo prozkoumání způsobu, jakým Judith Butler uvažuje o tělesnosti, co její teorie o tělesnosti vypovídá, zda lze uvažovat a mluvit o před-diskursivním těle a zda/kde je hranice mezi materiálním a diskursivním. Z hlediska genderu pak bylo otázkou, zda je tělesnost pohlavní a genderovaná a zda/jaký je rozdíl mezi těmito kategoriemi. Dále jsem se pokoušela na teorii Butler nahlížet z perspektivy možnosti agentnosti a zamyslet se, zda je pro Butler tělo překážkou¹⁷⁶, na kterou naráží jak její teorie, tak možnost politického jednání, která z její teorie vyplývá, nebo zda je pro ni nástrojem, respektive součástí subverze stávajícího genderového heteronormativního řádu.

Butler se vyrovnává s otázkou tělesnosti nikoli skrze pojem „tělesnost“, ale skrze pojmy odkazující k „materii“. Důvodem, proč od těla abstrahuje a aplikuje právě tyto termíny, je její strategické používání jazyka, které prostřednictvím nových pojmenování, které se vztahují k zavedeným termínům, ale uchopují je odlišným způsobem, usiluje, v duchu derridovské dekonstrukce, o nové používání jazyka, které si je zároveň vědomé nemožnosti jazyk překročit či z něj vystoupit. Na první pohled by se sice mohlo zdát, že pojem materie je možné používat částečně jako synonymum k tělesnosti, avšak Butler tak nečiní nejen proto, že otázku tělesnosti podle ní není možné nahlížet výlučně skrze pojetí tělesnosti jako fyzické existence, ale zejména také z toho důvodu, aby uvažování o těle zbavila všech konotací, které s sebou a v sobě toto pojmenování nese, a aby je mohla v jazyce konceptualizovat alespoň částečně odlišně, a tím je také naplňovat novými významy. Termín materie

---

¹⁷⁶ Zde mám na mysli zejména kritiku, která byla vůči Butler vznášena a která ji vyčítala, že její teorie je příliš lingvistická, deterministická a nevyrovnává se s otázkou existence fyzického těla. Podobná kritika tak implikovala, že existence těla je něčím, co její teorií zpochybňuje, protože tělo existuje fyzicky a jeho fyzičnost nemůže být popřena. Tato kritika tudíž mířila k otázce hranice mezi materiálním a diskursivním, kterou se mi doufám podařilo v předchozí kapitole zproblematizovat.

je také možné zobecnit i na jiné druhy fyzické existence, což této teorií dává širší dosah.

Tělesnost tak Butler formuluje jako důsledek moci, kdy tělesnost již nelze oddělovat od regulativních norem, které určují materializaci těl a přiřazují výsledkům této materializace smysl a význam. Konceptualizace a vnímání těla a identifikace s ním tak vzniká současně s tím, jak je tělesnost diskursivně formována a zároveň s tím, jak utváří a upevňuje moc, která ji dává vznik. Moc je tak materializovaná v těle a působí skrze tělo, přičemž tělesnost nikdy zcela nesplývá s normou a má možnost normy a moc podryvat.

Při uvažování o tělesnosti se Butler pohybuje v rámci tří termínů, které slouží k nahlížení téhož problému z různých perspektiv a jejichž význam dosud nebyl záměrně definován. Jedná se o již zmíněný termín materie (*matter*), dále pak o termíny materialita (*materiality*) a materializace (*materialization*). Tyto termíny Butler nedefinuje a jejich význam nechává spíše vyplynout z kontextů, ve kterých jsou používány. Jejich význam proto nikdy není zcela uzavřený a fixovaný, nýbrž je v neustálém pohybu a fluktujících odstíněních. Pokusit se tyto termíny definovat proto znamená zbavit je jejich otevřenosti i subverzivního potenciálu.

Avšak jelikož jejich významy ke mně přicházely a *proměňovaly se* v průběhu čtení knihy a psaní této práce, s vědomím těchto možných dopadů, se přece jenom pokusím objasnit, co tato označení v mých očích komunikují¹⁷⁷. Pojetí materiality a materializace je do jisté míry jednoduše přístupné, jelikož oba tyto termíny odkazují k „v“tělování společenského řádu. Materializace je procesem, skrze který do těla „vstupují“ významy, je „mechanismem“, kterým se těla *stávají myslitelnými*, který vymezuje jejich hranice, to, jak je tělesnost nahlížena jako celek i jako jednotlivé orgány. Je to komplikovaný konglomerát společenských diskursů a paradigmat, které prostřednictvím socializace a inkulturace vstupují do těl skrze to, jak se učíme těla nahlížet. Jejich prostřednictvím jsou tak těla uchopována, pojmenována, konceptualizována a zařazována do hodnotových a hierarchických systémů a tělo je tudíž tělem diskursivním, protože diskursy umožňují jeho vystoupení v jazyce, pojmenování a tudíž i myslitelnost a významovou uchopitelnost¹⁷⁸. V tomto smyslu lze říci, že materializace je „druhou stranou téže mince“, jejíž „první“ stranu tvoří performativita, prostřednictvím které Butler usiluje o podhalení způsobu, jakým se

---

¹⁷⁷ Zároveň chci zdůraznit, že jsem si vědomá reduktivnosti, které se tímto dopouštím.

¹⁷⁸ Jak ale bylo v průběhu práce ukázáno, toto tvrzení ovšem neznamená, že podle Butler tělo „jako takové“ neexistuje, domnívá se ale, že k němu nemůžeme mít přístup, jelikož každá snaha o jeho uchopení či pojmenování, ale také vnímání a pocitování je již jeho diskursivním utvářením.

subjekty podílejí na vykonávání společenského řádu. Vzhledem k tomu, že žádné z těchto pojetí ale není jednorozměrné a nevysvětluje pouze jeden směr, jakým je moc produkována a reprodukována, mezi materializací a performativitou proto dochází k rozmývání jejich hranic, jsou jednou stranou téže mince, která ale ve skutečnosti nemá dvě strany, nýbrž je trojrozměrná a její rub a líc od sebe nelze odlišit. Materializace proto nepojmenovává pouze proces „vytváření“ těla skrze diskurs, ale současně také utváření a udržování diskursu skrze materialitu.

Materialitu proto Butler chápe jako „výsledek“ materializace – který vzhledem k povaze materializace a materiality ale není pasivní plochou, do které je řád vepisován –, jako to tělo, které je již konceptualizované, uchopitelné a srozumitelné, jako to, co je diskursivně utvářené tak, aby bylo kulturně srozumitelné a komunikovatelné.

Jaký význam ale pojetí materie sděluje? Je to ono před-diskursivní tělo, ke kterému není přístup a jehož vymezení od ní její kritičky a kritici očekávají? Byla by Butler ochotná pojmenovat něco jako před-diskursivní, o čem ale zároveň nechce mluvit jako o před-diskursivním, protože si je vědomá toho, že se jí toto před-diskursivní nepodaří uchopit, nýbrž jej bude znova konstruovat a tím se mu i vzdalovat? Nebo materie a materialita jsou synonymy? Do jisté míry určitě ano, protože mluví-li Butler o před-diskursivním těle, nutně jej pojmenovává v jazyce a tudíž vystavuje již zmíněné nutnosti jej konstruovat¹⁷⁹. Nepomůže ale k rozklíčování této otázky samotný název její knihy: *Bodies that Matter*? Tento název toho skutečně říká mnoho o jejím pojetí tělesnosti a materie: zdůrazňuje, že otázka tělesnosti má význam, že těla jsou materiální (tudíž, že Butler nepopírá jejich existenci, jak jí často obviňuje kritika), a ukazuje na určitou dynamiku, která je obsažena v tom, že těla jsou materiální, tj. odkazuje ke skutečnosti, že materie k tomu, aby byla srozumitelná, musí být diskursivně „zpracovávána“. Neodkazuje tedy pojem materie skutečně k hmotné, či ontologické, existenci věcí (těla), ale s vědomím, že pojem materie není neutrálním označením, nýbrž v sobě nese dynamiku jazyka a společenského řádu? Dalším důvodem, proč Butler rozlišuje mezi oběma termíny, mezi materií a materializací, a proč je nelze chápat jako synonyma může být i skutečnost, že – jak již bylo zmíněno výše – materií lze označovat veškeré věci, které fyzicky existují, zatímco materialita implikuje jednající subjekt.

---

¹⁷⁹ Zde se opět velmi dobře ukazuje důvod, proč Butler nechává slovům otevřený prostor a nepokouší se je definovat.

Dalším významným rysem její teorie, nejen tělesnosti, je také zahrnutí abjektovaného jako konstitutivní součásti společenského řádu a identifikace (s genderovou identitou, sexuální orientací, tělem apod.) jako takové. Společenské mechanismy, skrze které jsou utvářeny upřednostňované formy identifikace v sobě nesou nutnost existence dvou kvalitativně různých existencí. Na jedné straně je subjekt, který je komplicitní vůči normami upřednostňovaným identifikacím, na druhé je „abjektovaná“ existence, jež ještě není „subjektem“, ale vytváří ono nezbytné vně, vůči němuž je subjekt ustanovován. Existence subjektu tak s sebou nese jak nutnost exkluze a ustanovování kvalitativně méně hodnotných Já, tak i zvnitřnění těchto odmítaných a degradovaných existencí (protože ty jsou nezbytnou součástí toho, čím subjekt je – jsou jeho protipólem, na základě kterého subjekt získává svou subjektivitu). Subjekt je tak vytvářen prostřednictvím identifikace s normativním pohlavím, která se odehrává na základě popření a odmítnutí, a současně ustanovuje oblast degradovaného. Na základě stejného mechanismu probíhá i materializace pohlavní identity, kdy to, co je odmítáno, neustále představuje nebezpečí odhalení předpokladů, na základě kterých byl pohlavně definovaný subjekt utvořen, a které vytvářejí subjekt tak, že je založen na odmítání, jehož důsledky nemůže zcela ovládat. Butler proto navrhuje, aby tyto ohrožení a narušení byly považovány za prostředek k nové konceptualizaci symbolické legitimacy, uchopitelnosti a srozumitelnosti. A jako nový způsob vytváření politických koalic navrhuje princip de-identifikace, který může vést k rekonceptualizaci toho, kterým tělům je přisuzovaná autorita, a přinést s sebou možnost vzniku nových těl, které se objeví jako prostředek pro kritickou analýzu stávajícího statutu quo.

Dále je také nutné znovu zdůraznit význam dekonstrukce pohlaví a dopady této dekonstrukce na způsob, jakým lze uvažovat o tělesnosti. Pohlaví, které stále ještě bývá nahlíženo jako biologický atribut neutrálního těla, jako materiální danost, na níž leží gender jako její kulturní nános, Butler zpochybňuje a zdůrazňuje, že i pohlaví samo je kulturním normativem, je konceptem, který jako prostředek „pohlavní“ diferenciaci „vybral“¹⁸⁰ a „určil“ orgány jako „pohlavní“ a „přisoudil“ jim kulturní a symbolické významy, které definují subjekty buďto jako „ženské“ nebo jako „mužské“¹⁸¹. Z hlediska otázky tělesnosti má tato reformulace významné

---

¹⁸⁰ Zde záměrně používám uvozovky, abych upozornila na problematičnost gramatických forem, kterými lze tento a podobné mechanismy popsat – mám na mysli implikaci vědomého jednání, které tato formulace s sebou nese.

¹⁸¹ V tomto smyslu je pak zajímavé sledovat způsob, jakým se stávající medicína vycházející z předpokladů bipolarity pohlaví vyrovnává jak s otázkou intersexuality a transsexuality, tak s problémem, kam pohlavní odlišnost lokalizovat. Viz „How to Build a Man“ (Fausto-Sterling 1997) či „Proti tvrdošijné představě o ontické povaze genderu a pohlaví“ (Šmausová 2002).

implikace, jelikož tělo přestává být neutrální „hmotnou“, ke které je možné se odvolávat jako k „přírodní danosti“, jež stvrzuje a potvrzuje kulturní významy, které jsou tělu přisuzovány, nýbrž poukazuje na skutečnost, že samotný způsob, jakým je tělo konceptualizováno, to jak je klasifikováno, popisováno a vymežováno, není důsledkem těla samotného, nýbrž toho, jak je nahlíženo, kde jsou vyznačeny hranice mezi jeho jednotlivými částmi, mezi ním a prostředím, mezi vnitřkem a vnějškem apod. Tělo tak není neutrální a není příčinou pohlavní diference, genderové identifikace, sexuality či rasy, nýbrž je „výsledkem“ toho, jaké jeho rysy jsou zdůrazněné a zvýznamněné, jaký je jim přiřknut význam a jak s nimi společnost v rámci svých norem a hierarchického uspořádání zachází. Je nutné ale zdůraznit, že tělo není pasivní, neutrální plochou, na které dochází k zápisu společenských norem, nýbrž vzniká a odehrává se současně s tím, jak je pojmenováno, klasifikováno a vymežováno a s tím, jak charakteristiky mu přisouzené „vykonává“ a „re-produkuje“.

Vzhledem k tomu, že v *Bodies that Matter* (Butler 1993) Butler upozorňuje nejen na konstruovanost genderu jako socio-kulturní kategorie, ale i pohlaví jakožto naturalizovaného normativu, vyvstávají otázky: K čemu je kategorie genderu užitečná, když je dekonstruováno i pohlaví? Nejsou gender a pohlaví kategoriemi, které jsou zcela synonymní? Butler na jednu stranu tvrdí, že „pokud je gender tvořen sociálními významy, které jsou předpokladem pohlaví, pak pohlaví nezískává sociální významy jako jakési doplňkové vlastnosti, ale spíše je nahrazeno sociálními významy, kterých nabývá. V rámci takového předpokladu je pohlaví zavrženo a na scénu přichází gender, ale ne jako termín, který stále stojí v opozici vůči pohlaví, nýbrž jako termín, který „pohlaví“ pohlcuje a nahrazuje“ (Butler 1993: 5)¹⁸². Tato odpověď by mohla na první pohled implikovat, že gender a pohlaví jsou skutečně synonymní. Avšak pohlaví a gender nejsou totožnými kategoriemi, jelikož způsob, jakými jsou konstruovány v sobě nese různé společenské a konceptuální dopady a mechanismy.

Zatímco gender je konceptualizován jako proměnlivá kategorie, která zrcadlí společenské interpretace pohlavní rozdílnosti – a tudíž v běžném používání nezpochybňuje „biologickou přirozenost“ pohlaví – naturalizované pohlaví slouží k legitimizaci genderového řádu na úrovni biologie, která je konceptualizovaná jako nezpochybnitelná danost, která vychází z „lidské přirozenosti“ či ontologické povahy

---

¹⁸² „If gender consists of the social meanings that sex assumes, then sex does not *accrue* social meanings as additive properties but, rather, *is replaced by* the social meanings it takes on; sex is relinquished in the course of that assumption, and gender emerges, not as a term in a continued relationship of opposition to sex, but as the term which absorbs and displaces “sex” (Butler 1993: 5).

těl. Jak ukazuje Scott (Scott 1988) gender je prostředkem sociální organizace, má klasifikační funkci sloužící k uspořádávání žitého světa, je tím, co ustanovuje maskulinitu a femininitu a má smluvní charakter; z hlediska jazyka pak vytváří rozdílnosti, ale zároveň implikuje vzájemný vztah kategorií, které klasifikuje. Navzdory tomu, že v tomto pojetí gender nepracuje s pojetím pohlaví jako konstruované kategorie, bez této kategorie by pohlaví bylo jen stěží dekonstruovatelné. Zatímco termín gender odhaluje konstruovanost maskulinity a femininity na úrovni společenských norem a jevů jako je například diskriminace žen, dekonstruované pohlaví poukazuje na způsob, jakým jsou genderové a heterosexuální normy naturalizovány a neutralizovány a, jak bylo řečeno již výše, umožňuje nové nahlížení tělesnosti. V tomto smyslu pak by oba termíny měly být zachovány a používány současně k tomu, aby odhalovaly dva simultánní a vzájemně dostupné mechanismy udržování genderového a heteronormativního řádu skrze jeho dekonstrukci na rovině společenských mechanismů vytvářejících normativní genderové identifikace a naturalizace kategorie pohlaví, jež je konstruováno jako biologický základ, z něhož je gender odvozen.

Podle mnohých teoretiček a teoretiků je pro Butler tělo překážkou. Kritika zmíněná ve čtvrté kapitole jí vyčítá, že její poststrukturalistická teorie se nemůže vyrovnat se skutečností, že tělo existuje bez ohledu na to, jaké diskursy na něj působí. Zatímco, ve čtvrté kapitole byly tyto námitky diskutovány, v této chvíli je nutné tuto otázku shrnout z hlediska toho, co je myšleno onou „překážkou“ či „nástrojem“ a jak může její teorie v něčem bránit či napomáhat.

Z hlediska obecného pojetí feministických cílů se tak může zdát, že způsob, jakým Butler, která také sleduje feministické cíle, konceptualizuje tělo, je překážkou: tělo, které není pohlavní, tak nemůže být jednotícím prvkem feministického hnutí, jenž je založeno na reprezentaci „žen“. Avšak teorie materiality předložená Butler nezpochybňuje společenský řád, který ženy a muže staví do rozdílných mocenských pozicí a rolí. Feminismus si tak stále může uchovávat agendu, která vychází ze sociálně-kulturních projevů a podmínek společenského řádu. Její pojetí tělesnosti navíc feminismus obohacuje o nové způsoby nahlížení subjektů, o jejichž reprezentaci usiluje, poskytuje silné argumenty zpochybňující genderový řád, identifikuje mechanismy, kterými jsou vymezovány přijatelné subjekty a způsoby identifikace, a relativizace konceptu reprezentace prohlubuje reflexi feministické praxe a cílů.

Pro teorii Butler tělo není překážkou ani z hlediska podstaty její vlastní teorie, protože tělo nestojí v opozici vůči její teorii jako neuchopitelná hmota, zpochybňující její teorii. Skutečnost, že Butler nezpochybňuje ontologickou existenci těla, také neznamená, že by jeho existence podryvala její koncept. Butler jednoduše zdůrazňuje, že i když tělo ontologicky existuje nelze o tom, jaká je jeho ontologická podstata a jaké je, mluvit a nemůžeme jej ani myslet, protože každá konceptualizace, každá promluva či označení tělo zároveň uchopuje a utváří. V tomto smyslu její teorie těla není ontologická, nýbrž epistemologická, protože se zaměřuje na způsoby, jakými se tělo stává srozumitelným a uchopitelným a jak současně s tím, jak je konceptualizováno, vzniká, jak získává své hranice a vyjevuje se jako tělo chápáno dle dobových paradigmat¹⁸³.

Není-li tělesnost pro myšlení představené Butler překážkou, je tedy nástrojem? V předchozím odstavci bylo ukázáno, jak její pojetí těla může být nástrojem feministické politiky. Je ale i nástrojem pro její teorii samotnou? V tomto smyslu se domnívám, že v rámci její teorie je tělesnost pouze jedním z aspektů, jejichž prostřednictvím lze identifikovat způsob, jakým genderový heteronormativní řád působí¹⁸⁴. Tělesnost je tak stejnou kategorií jako je gender či pohlaví, bez ohledu na skutečnost, že tělo fyzicky existuje zatímco gender je „pouze“ společenskou kategorií. Důvodem této interpretace je skutečnost, že všechny společenské kategorie, včetně genderu, se podílejí na materializaci tělesna, utvářejí tělo a jsou jím (re)produkovány. V tomto smyslu pak nelze společenské kategorie oddělovat od tělesna, protože společně s ním tvoří jeden celek a mají stejnou validitu. Tělesnu, které v sobě zhmotňuje společenské normy, Butler proto přisuzuje stejný subverzivní potenciál jako možnostem subverzivní promluvy, která je také vykonávána v rovině každodenního života. Podobně jako jazyk i tělesno je prostorem nekonečných (re)citací a (re)produkcí.

V této práci byl podrobně představen a prozkoumán koncept tělesnosti Judith Butler,

---

¹⁸³ Tělo nebylo vždy chápáno stejně jak mu rozumíme dnes a způsob jeho konceptualizace se neustále proměňoval (a nadále proměňuje). Více viz například *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud* (Laqueur 1990) či *Dějiny sexuality* díl 1, 2, 3 (Foucault 1999, 2003, 2003)

¹⁸⁴ Butler si je na jednu stranu vědomá významu zahrnování co nejširší škály faktorů do teorie, zároveň ale neaspiruje na vytvoření celistvé teorie, která by zahrnovala veškeré aspekty společenského řádu, protože se domnívá, že vše vysvětlující teorie nejsou zcela možné a jsou určitým epistemologickým imperialismem. Je si také vědomá toho, že zkoumání působení moci na to, jakým způsobem je utvářena materialita těla, výlučně z hlediska genderu a heteronormativity nese v sobě určité riziko zúženého pohledu. Přesto se toto riziko rozhodla podstoupit. Svůj výzkum ale provádí s vědomím, že gender a heteronormativita nejsou autonomní a původní formou moci, nýbrž jsou jednou z mnohá jejich forem (viz. Butler 1993: 19).

předložený zejména v knize *Bodies that Matter*. Řada otázek byla vznesená a diskutovaná, zajisté ale mnohým dalším námitkám a odpovědím by ještě bylo možné věnovat větší prostor a pozornost. Koncept performativity a materializace, který Butler vytvořila, je vystavován zásadní kritice, která je ale fundamentální součástí její práce samotné. Politika psaní, kterou Butler uplatňuje, tuto kritiku nezbytně vyžaduje, protože prostřednictvím mnohastranného dialogu, který vzniká, dochází k diskusi společenských mechanismů, o jejichž subverzi Butler usiluje. Její práce ale není významná pouze tím, že otevírá prostor debatě, ten je otevírán každou promluvou. Její důležitost spočívá nejen v rozkrývání společenských norem a řádu na rovině jejich viditelných projevů, ale zejména v poukazování na fenomény, které se mnohdy jako problematické nejeví.

Mnohé kritičky a kritici Butler vytýkají, že z jejího pojetí materiality se ve skutečnosti dozvídáme o tělesnosti jen velmi málo. Co ale touto tělesností myslí často nespécifikují. Myslí-li ontologickou podstatu tělesnosti, pak je do jisté míry pravda, že Butler skutečně nehovoří o ontologické podstatě tělesnosti. Jak by ale mohla? Navíc, je ontologie jedinou rovinou, která má o těle výpovědní hodnotu (je-li vůbec schopná o ontologickým těle cokoli komunikovat)? Butler se zaměřuje na otázku tělesnosti epistemologicky, přičemž se neomezuje na viditelné dopady společenských norem, na způsob, jakým je s tělem zacházeno (jak to činí například Susan Bordo (Bordo 1993), která analyzuje fenomény jako je bulimie či anorexie), ale usiluje o odhalení mechanismů, jimiž tělo, jakožto jazykový znak a kulturní koncept, vzniká, jak získává své hranice, hloubku, prostorovost, jak se stává myslitelným, uchopitelným a srozumitelným. Její koncept tělesnosti tak ukazuje způsob, jakým lze nahlížet věci, které se zdají samozřejmými a jak odhalovat základy našeho uchopování světa. Zároveň má také jistý dopad na ontologickou stránku tělesnosti: ukazuje, že o ontologii nelze hovořit bez toho, že by byla konstruována a ztrácela tak svůj ontologický status. Ukazuje, že ontologické tělo existuje, i není-li konceptualizováno; jakmile je ale uchopováno, lze o něm hovořit pouze z epistemologického hlediska.

Způsob, jakým Judith Butler konceptualizuje tělesnost, nejen jako diskursivně utvářený prostor, ale také jako aktivního „aktéra“, který se na diskursu podílí a aktivně jej (re)produkuje, skutečnost, že tělo je pro ni současně označovaným i označujícím, nabourává ustálené formy myšlení, rozměňuje dichotomie mezi materiálním a diskursivním, mezi přírodním a kulturním, aktivním a pasivním. Její pojetí tělesnosti a materiality obecně nezpochybňuje „žitý svět“ a nevyvrací existenci těla či genderově vymezených subjektů, nýbrž identifikuje mechanismy, které

vymezují oblast toho, co je myslitelné, uchopitelné a srozumitelné, které utvářejí subjekty, vymezují přijatelné a abjektované identifikace a role a zpochybňuje naturalizované a bipolární kategorie jako je pohlaví či tělo. Důležitým aspektem jejího myšlení je také skutečnost, že se neomezuje pouze na způsob, jakým diskursivní řád utváří to, co pojmenovává, nýbrž zdůrazňuje úlohu subjektů na udržování, vykonávání a (re)produkci společenského řádu, kdy participace na řádu s sebou nese také možnost jeho proměny.

Kapitola 6. ZÁVĚR

Prostřednictvím pojetí tělesnosti představeného Judith Butler v knize *Bodies that Matter* tato práce usilovala o problematizaci těla jako neutrálního a přirozeného povrchu, na němž dochází k zápisu sociálních významů. Tělo zde bylo nahlíženo jako prostor, jenž nabývá svých hranic, významů a smysluplnosti v rámci společenského řádu, který jej utváří a jenž je současně jeho prostřednictvím udržován a (re)produkován. Teorie performativity Judith Butler zároveň ukázala, že tělo může být také součástí subverzivních praktik majících potenciál proměny genderového heteronormativního řádu.

Vůči této konceptualizaci tělesnosti a vůči myšlení Butler obecně je vznášena řada kritiky a její část zde byla diskutována. Některé uvedené otázky byly legitimní v rámci paradigmat, v nichž byly vznášeny, avšak v kontextu myšlení Judith Butler se ukázaly být do značné míry neoprávněné. Jiné zase vybízely k dalšímu tázání. Ty pak tvoří nejcennější výstup této práce a vybízejí tak k dalšímu uvažování o této problematice.

Tato práce mi nejen umožnila prozkoumat a podrobit kritice způsob, jakým lze problematizovat tělo, jež je stále nahlíženo jako neměnná přírodní danost, ale také otevřela řadu otázek, kterým by bylo možné se dále v budoucnu věnovat. Jako nejzajímavější výzva se mi pak jeví otázka způsobu, jakým lze propojit konstruktivistickou teorii tělesnosti Butler s možností konceptualizace „neznačeného“ a významově neuchopitelného „před“-diskursivního těla, jež klade odpor diskursivnímu utváření a které by nebylo nahlíženo jako esence s pevně a historicky neměnně vymezenými hranicemi. Tato otázka se stává o to zajímavější, je-li nahlížena mimo dichotomické pojetí diskursivního a před-diskursivního. Konfrontace představeného pojetí Judith Butler s jinými koncepty tělesnosti pocházejícími (nejen) z rámce genderových teorií by jistě byla velmi zajímavá a produktivní. Mezi autorky a autory, v jejichž myšlenkovém rámci by bylo možné toto hledání uskutečnit, lze uvést Elizabeth Grosz, Luce Irigaray, Rosi Braidotti či Gillesa Deleuze.

BIBLIOGRAFIE

- ALLEN, Amy (1998) „Power Trouble: Performativity as Critical Theory”. *Constellations: An International Journal of Critical & Democratic Theory*. December 1998, Vol. 5, Issue 4, p. 457-470.
- AUSTIN, John L. (1975) *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- BARKER, Chris, GALASIŃSKI, Dariusz (2001) „Language, Culture, Discourse”. In *Culture Studies and Discourse Analysis*. London: Sage, p. 4-27.
- BARŠA, Pavel (1999) „Judith Butlerová: teorie performativního rodu a dilemata současného feminismu”. *Filosofický časopis*. Roč. 47, č. 5, str. 773-785.
- BEAUVOIR, Simone de (1967) *Druhé pohlaví*. Překlad: Josef Kostohryz a Hana Ulřřová. Praha: Orbis.
- BENHABIB, Seyla, BUTLER, Judith, CORNELL Drucilla, FRASER, Nancy (1995) *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*. New York, London: Routledge.
- BENYOVSZKY, Ladislav a kolektiv (2001) *Filozofická propedeutika II*. Praha: Paseka.
- BORDO, Susan (1993) *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley: University of California Press.
- BUTLER, Judith (1990) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- BUTLER, Judith (1993) *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of “Sex”*. New York: Routledge.
- BUTLER, Judith (1997) *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- BUTLER, Judith (1997) *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford: Stanford University Press.
- BUTLER, Judith (1999) „Kritické teploušství”. *Filosofický časopis*. Překlad: Pavel Barša. Roč. 47, č. 5, str. 753-771.
- BUTLER, Judith (2003) *Trampoty s rodom: feminismus a podrývání identity*. Překlad: Jana Juráňová. Bratislava: Aspekt.
- BUTLER, Judith (2004) *Undoing Gender*. New York: Routledge.

- BUTLER, Judith, SALIH, Sara (Eds.) (2004) *The Judith Butler Reader*. Oxford: Blackwell.
- COTTER, Jennifer M. (1994) „Book Reviews”. *College Literature*. October 1994, Vol. 21, Issue 3, p. 226-231.
- DEAN, Jodi (1996) *Solidarity of Strangers: Feminism after Identity Politics*. Berkeley, CA: University of California Press.
- DESCARTES, René (2003) *Meditace o první filozofii*. Překlad: Petr Gombíček, Tomáš Marvan a Pavel Zavadil. Praha: OIKOYMENH.
- DYER, Richard (1997) „Introduction”, „The Matter of Whiteness”. In *White: Essays on Race and Culture*. New York: Routledge, p. xiii-xv & 1-40.
- FAFEJTA, Martin (2001) „Pohlaví, rod a feministická politika – pokus o dekonstrukci pojmu přirozenost”. *Filosofický časopis*. Roč. 49, č. 5, str. 805-818.
- FAUSTO-STERLING, Anne (1997) „How to Build a Man”. In. LANCASTER, Roger, LEONARDO DI, Micaela (1997) *The Gender/Sexuality Reader: Culture, History, Political Economy*. New York, London: Routledge, p. 244-248.
- FOUCAULT, Michel (1999) *Dějiny sexuality I. Vůle k vědě*. Překlad: Čestmír Pelikán. Praha: Herrmann & synové.
- FOUCAULT, Michel (2000) *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Překlad: Čestmír Pelikán. Praha: Dauphin.
- FOUCAULT, Michel (2000) *Slová a věci: archeológia humanitných vied*. Překlad: Mária Marcelliová a Miroslav Marcelli. Bratislava: Kalligram.
- FOUCAULT, Michel (2002) *Archeologie vědě*. Překlad: Čestmír Pelikán. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, Michel (2003) *Dějiny sexuality II. Užívání slastí*. Překlad: Natálie Darnadyová, Josef Fulka a Karel Thein. Praha: Hermann & synové.
- FOUCAULT, Michel (2003) *Dějiny sexuality III. Péče o sebe*. Překlad: Josef Fulka, Miroslav Petříček a Ladislav Šerý. Praha: Hermann & synové.
- FULKA, Josef (2004) *Zmeškané setkání. Denis Diderot a myšlení 20. století*. Praha: Herrmann & synové.
- FULKA, Josef (2006) cyklus přednášek „Tělo, text, kritika“ přednesených na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze v letním semestru 2006.
- GONDA, Caroline (1995) „Book Reviews”. *Journal of Gender Studies*. July 1995, Vol.

4, Issue 2, p. 236-239.

GROSZ, Elizabeth (1994) *Volatile Bodies: Toward a Corporeal Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.

HALL, Stuart (1997) „The Spectacle of the ‘Other’”. In. HALL, Stuart (1997) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, p. 223-291. London: Sage.

HARAWAY, Donna (1991) *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.

HEKMAN, Susan (1995) „Book Reviews”. *Hypathia*. Fall 1995, Vol. 10, Issue 4, p. 151-157.

HUSSERL, Edmund (1989) *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy – Second Book: Studies in the Phenomenology of Constitution*. Dordrecht: Kluwer.

HUSSERL, Edmund (2004) *Ideje k čistě fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Překlad: Alena Tettová a Petr Urban. Praha: OIKOYMENH.

HYŻY, Ewa (2003) *Kobieta, ciało, tożsamość. Teorie podmiotu w filozofii feministycznej końca XX wieku*. Kraków: Universitas.

IRIGARAY, Luce (1985) *Speculum of the Other Woman*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press.

KANNEH, Kadiatu (1998) „Black Feminisms”. In. JACKSON, Stevi, JONES, Jackie (1998) *Contemporary Feminist Theories*. Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 86-97.

KAPLAN, Ann E. (1992) „Books Review”. *Journal of Women in Culture & Society*, Summer 1992, Vol. 17, Issue 4, p. 843-848.

KRISTEVA, Julia (2004) *Jazyk lásky*. Překlad: Josef Fulka. Praha: One Woman Press.

LACAN, Jacques (2002) „The Mirror Stage as Formative of the I Function, as Revealed in Psychoanalytic Experience”. In. *Ecrits: A Selection*. New York: W. W. Norton & Company, p. 3-9.

LAQUEUR, Thomas W. (1990) *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press.

MARSHAL, Barbara (1994) *Engendering Modernity: Feminism, Social Theory and*

- Social Change*. Boston: Northeastern University Press.
- MCNAY, Lois (2000) *Gender and Agency: Reconfiguring the Subject in Feminist and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- MEIJER, Irene Costera, PRINS, Baukje (1998) „How Bodies Come to Matter: An interview with Judith Butler“. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. Winter 1998, Vol. 23, Issue 2, p. 275-286.
- MOHANTY, Chandra T. (1991) „Under Western Eyes. Feminist Scholarship and Colonial Discourses“ In MOHANTY, Chandra T., RUSSO, Ann, TORRES, Lourdes (ed.) (1991) *Third World Women and the Politics of Feminism*, Bloomington: Indiana University Press, p. 51-80.
- NÜNNING, Ansgar (ed.) (2006) *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host.
- NUSSBAUM, Martha C. (1999) „The Professor of Parody“. *New Republic*. February 1999, Vol. 220, Issue 8, p. 37-45
- OLSON, Gary A., WORSHAM, Lynn (2000) „Changing the Subject: Judith Butler's Politics of Radical Resignification“. *Journal of Advanced Composition*. Fall 2000, Vol. 20, Issue 4. p. 727-765.
- ORTNER, Sherry B. (1998) „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“. In OATES-INDRUCHOVÁ Libora (1998) *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Překlad: Hana Hájková. Praha: Slon, str. 89-114.
- PATOČKA, Jan (1992) *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Československý spisovatel.
- PETŘÍČEK, Miroslav (1997) *Úvod do (současné) filozofie*. Praha: Herrmann&synové.
- PLATÓN (2003) „Timaios“. In. *Spisy IV: Kleitofón, Ústava, Timaios, Kritias*. Překlad: František Novotný. Praha: OYKOYMENH.
- RENZETTI, Claire M., CURRAN, Daniel J. (2003) *Ženy, muži a společnost*. Překlad: Lukáš Gjurič, Marcela Linková, Blanka Knotková-Čapková, Viola Parente-Čapková. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- RICH, Adrienne (1986) „Notes toward a Politics of Location“. In *Blood, Bread, and Poetry: Selected Prose, 1979-1985*. New York: Norton, p. 210-231.
- SALIH, Sara (2002) *Judith Butler: Essential Guides for Literary Studies*. London: Routledge.

- SALIH, Sara (2003) „Judith Butler and the Ethics of ‘Difficulty’”. *Critical Quarterly*. September 2003, Vol. 45, Issue 3, p. 42-51.
- SCOTT, Joan W. (1988) „Gender: A Useful Category of Historical Analysis“. In SCOTT Joan W. (Ed.) (1996) *Feminism and History*. Oxford: U Press, p. 152-180.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda (2002) „Proti tvrdošijné představě o ontické povaze genderu a pohlaví“. *Sociální studia*. 7, str. 15-27.
- ŠMEJKALOVÁ-STRICKLAND, Jiřina (1992) „Potíže s rodem. Drobné poznámky k jedné knize“. *Filosofický časopis*. Ročník XL, č. 5, str. 819-823.
- UHDE, Zuzana (2003) „Travestie show v kontextu sociální změny“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Č. 3-4/2003, str. 7-13.
- VASTERLING, Veronica (1999) „Butler’s Sophisticated Constructivism: A Critical Assessment“. *Hypatia*. Summer 1999, Vol. 14, Issue 3, p. 17-38.
- WARE, Vron (1992) *Beyond the Pale: White Women, Racism, and History (Questions for Feminism)*. New York, London: Verso.
- ZITA, Jacquelyn (1996) „Book Reviews“. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. Spring 1996, Vol. 21, Issue 3, p. 786-795.

WEBOVÉ STRÁNKY:

http://en.wikipedia.org/wiki/Judith_Butler

http://rhetoric.berkeley.edu/faculty_bios/judith_butler.html

<http://www.theory.org.uk/ctr-butl.htm>